

Bucuresti, 1917.

F-

D. RUSSO

134 110

STUDII ȘI CRITICE

O carte asupra Învățăturilor lui Pseudo-Neagoe.
Răspuns unui critic. Cărți de bună-cuviință.
Un catalog de mss grecești.

~~INSTITUTUL PEDAGOGIC DE 3 ANI
- BUCUREȘTI -
BIBLIOTECA~~

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice „CAROL GÖBL” S-r I. St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16

1910.

27.868

~~INSTIT. PEDAGOGIC DE 3 ANI
B'1
Nr. Inv. 4056~~

~~100390~~

Biblioteca Centrală Universară
Cate 30711 sublet
enter 566.116

D. RUSO

STUDII SI CRITICE

D. RUSO
Köpenhagen 1799
Köpenhagen 1799

B.C.U. Bucuresti

C566116

PREFAȚĂ

Cele dintâi trei articole, cari se tipăresc aci, sânt extrase din *Convorbiri literare*, primele două din anul 42 (1908) p. 63—78, și 252-263; al treilea din 43 (1909) p. 1306—1329 și 44 (1910) p. 66—71.

În ceea ce privește al patrulea studiu, intenția mea a fost să scriu o recenzie a *Catalogului manuscriselor grecești ale Academiei Române de C. Litzica*; dar prima parte a lucrării, în care am vorbit despre însușirile și defectele unui catalog de mss, a devenit o mică metodică a subiectului, trecând peste limitele unui articol de revistă. M'am hotărât deci să adaug câteva contribuțiuni răslețe — referitoare mai cu seamă la influența literaturii bizantine asupra celei românești — să insist asupra unor greșeli tip ale catalogului, cari ne întâmpină și în alte lucrări similare, însoțindu-le cu îndreptarea lor, și să dau lucrarea publicității împreună cu cele trei articole cu cari are comun subiectul: *legăturile dintre cultura greacă și română*.

CUPRINSUL

	Pagina
1. O nouă carte asupra Invățăturilor lui Pseudo-Neagoe	1 — 16
Romansky despre Neagoe 1. Istoricul textului Invățăturilor	
2. Chestia autenticității 4. Identificarea fragmentelor redacțiunii slavone 7. Izvoarele Invățăturilor 8. Înțelesul cuvântului <i>umilienie</i> 10. Umiliința în l. slavă prescurtată 12.	
2. Răspuns unui critic nepregătit	17 — 26
Învieirea morților 17. Masculin, ergo. . . bogomilic 18. Citații fără context 19. Inchipuit anecdoton 20. Vămile văzduhului 21. Amărâta turturică 23. Rasă nu mantie domnească 26.	
3. Cărți de buna-cuviință în limba greacă și română	27 — 55
Hristoitia și Erasm de civilitate 29. Traducerile cărții De civilitate 29. Predecesorii lui Erasm 30. Hristoitii în evul mediu 31. Prelucrări în l. greacă 31. Intăia ediție la 1780 33. Răspuns la nedumerirea lui Lambros 34. Original și prelucrare 35. Prelucrări în limba greacă modernă 38. Hristoitia lui Daponte 38. Daniil Cherameus 39. Tălmăciri interliniare 39. Prelucrări în limba română 41. Râmniceanu a tradus după Vizantios 41. Hristoitia lui A. Pann 44. Numele adevărat al lui Pann 44. Pann a tradus după Daponte 45. Prelucrări în l. slavă și bulgară 48. Alte Hristoitii în l. greacă și română 49. Viața și scrierile lui A. Vizantios 50. Cum se cuvine a se purta cu prietenii 52. Chestiunea diglosiei 52.	
4. Cum trebuie să fie întocmit un catalog de manuscrise ideal ; un nou catalog de manuscrise grecești	56 — 116
Cataloagele din trecut 56. Ce cerem dela un catalog ideal 57. Ce e un codex 58. Schematism 60. Măsurarea cu centimetri 60. Inceputul și sfârșitul scrierilor 61. Cifre în susul paginilor 62. Facsimile în text 62. Cataloage speciale, mss cu miniaturi 63. Arătarea ineditelor, identificarea anonimelor 64. Consultarea altor cataloage 67. Greșeli de clasificare 68. Greșeli paleografice 69. Greșeli de traducere 71. Lipsa de concizie 78. Lipsa de precizie 81. Semne convenționale 82. Omisiuni de scrieri 84. Lipsurile indicelui 86. Caiete școlare 90. Importanța unor mss. Note bibliografice 91. Scrierile lui Eugenie Vulgaris traduse în l. română 103. Încheiere 115.	

O NOUĂ CARTE

ASUPRA

INVĂȚĂTURILOR LUI PSEUDO-NEAGOE

(RECENSIE)

Sunt așa de puține studiile cari se ocupă cu literatura română veche, în cât trebuie să fim recunoscători Directorului Institutului pentru limba română din Leipzig G. Weigand, care a pus la cale o astfel de lucrare (1). Și cu toate că autorul n'a avut pregătirea și pătrunderea necesară pentru a rezolvi chestia Invățăturilor și nici n'a bănuțit că se află înaintea unei chestiuni omerice a literaturii românești, faptul însă că lucrarea a fost aprobată de un slavist ca Leskien și de Prof. Weigand impune o amănunțită cercetare a lucrării.

S. Romansky se ocupă de mult de chestia Invățăturilor lui Neagoe; rezultatele cercetărilor sale le-a publicat întâi în Anuarul Seminarului pentru filologie slavă al cunoscutului slavist L. Miletič (1904—1905 p. 1—100). În teza sa de doctorat reia această chestie și din nenorocire, în loc să caute a da o soluție chestiunii, mai cu seamă după ce recensentul a contestat autenticitatea Invățăturilor, se mulțumește a repetă ceea ce se știa până acum, crede însă că a rezolvit definitiv problema neagoeană prin descoperirea unui nou izvor, a unor *cuvinte hrisostomice*, cum zice R.,

(1) Mahnreden des walachischen Woywoden Nêgoe Basarab an seinen Sohn Theodosios. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der philosophischen Fakultät der Universität Leipzig vorgelegt von Stojan Romansky, aus Orhanié (Bulgarien). Leipzig, Iohann Ambrosius Barth, 1908 (Sonderabdruck aus dem XIII Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig) S. 113—194, in—8.

cari însă, precum vom dovedi mai jos, nu sunt altceva decât *Umilința* lui Simeon(1)!

După ce dă o caracteristică generală a literaturii româno-bulgare (p. 113—121), R. vorbește despre viața lui Neagoe (p. 121—134), de redacțiunea originală a *Invățăturilor*, de timpul și limba în care s'au scris (138), de conținutul și izvoarele lor și în fine polemizează cu recensentul.

Să reamintim aci în scurt istoria textului *Invățăturilor*.

După ce se publicase textul *românesc* al *Invățăturilor*, toți învățații într'un glas au recunoscut în ele „trăsuri de cea mai înaltă poezie“ (Hasdeu, *Cuvente den bătrâni* 2,439), sau că ele „gehören zu den schönsten Produkten der rumänischen Sprache, sie sind musterhaft sowohl in Inhalt wie in der Form“ (Gaster, *Geschichte der rumän. Literatur in Gröbers Grundriss II*, 3,228), sau că ele sunt „producțiunea originală a unuia din cei mai culți domni ai Țării românești“ (I. Bogdan, *Cultura veche română* p. 79); nu tot așa însă erau învățații unanimi și cu privire la limba în care s'au scris *Invățăturile*. Pe când Hasdeu și după el Lambrior și A. Densușianu credeau că Neagoe își scrisese *Invățăturile* în limba română, dar că stilul s'a întinerit prin dese copiări, Xenopol susține că originalul cată să fie scris în l. greacă, iar Gaster eră pentru limba slavonă (2), Lavrov descoperi în anul 1894 în Biblioteca Națională din Sofia mai multe fragmente dintr'o redacțiune slavonă. Atunci Lavrov, Syrku, Bogdan, Bianu și Iorga (3) s'au exprimat hotărît, că limba în care Neagoe și-a scris *Invățăturile* nu poate fi decât limba slavonă.

Mai târziu eu cercetând Biblioteca mănăstirii Dionisiat din Sf. Munte am dat peste o *redacție greacă* a *Invățăturilor*, peste un *cuvânt* vădit plagiat după *Invățătura* lui Pseudo-Neagoe *pentru frica și dragostea lui Dumnezeu* (p. 163 ed. din București și fol. 1 din Codex Athous No. 3755) și peste două redacțiuni ale vieții Sf. Nifon, Patriarhul

(1) V. Biserica Ortodoxă 30 (1906) p. 239 n.

(2) Hasdeu, *Arhiva I*, 2,112.—Lambrior apud Urechia, *Șițe de Ist. literat. române* p. 56.—A. Densușianu, *Istoria limbii și literat. române* p. 265.—Xenopol, *Istoria Românilor* 3,650.—Gaster, *Literatura populară* p. 35 și 40.

(3) Lavrov în prefața ediției textului slavon p. II.—Syrku în *Izvestiia Academiei de Științe*, Petersburg 1900 p. 1303.—Bogdan, *Cultura veche* p. 79.—Bianu apud Syrku l. c. p. 1301 N. 3.—Iorga, *Istoria literaturii religioase* p. 51.

Țarigradului (primul manuscris se află în catalogul lui Lambros sub No. 3755, Invățătura plagiată și viața Sf. Nifon în manuscrisul care poartă astăzi No. 591, a doua redacțiune a vieții Sf. Nifon în manuscrisul No. 647; cele două din urmă manuscrise au rămas necunoscute lui Lambros).

Comparând redacțiunea greacă și redacțiunile română și slavă, am crezut la început că Neagoe scrisese Invățăturile sale în l. greacă, fiindcă această redacțiune conține învățături, cari ar putea fi scrise de un tată către fiul său, pe când redacțiunea română și slavă, pe lângă învățăturile propriu zise, conțineau lucruri cari n'aveau nici un rost; în prima parte spre pildă a Invățăturilor (p. 1—142 ed. București 1843), care lipsește din red. greacă, nu mai avem aface cu învățături artistice redactate după regulile retoricei bisericești, ci cu un conglomerat de fraze fără șir, de bucăți lungi din vechiul Testament, care de multe ori n'au aface nimic cu subiectul, cu o omilie intercalată fără nici o legătură,—care nici măcar nu se adresează lui Teodosie, — cu viața Sf. Constantin, etc., ceea ce m'a făcut să văd în redacțiunea greacă originalul Invățăturilor și în textele română și slav redacțiuni posteroare amplificate. Pe urmă descoperind că și partea a doua, cu toate că e incomparabil superioară celei dintâi, ca compunere și conținut, e totuși în mare parte plagiată după Umiliința lui Simeon și alți autori,—din cele 10 sau 11 învățături propriu zise, cari alcătuiesc partea a doua, 6 sunt plagiate întregi sau în parte după Umiliința, una după Efrem Sirul, etc.,—aflând într'insa expresiuni pe cari niciodată nu putea să le întrebuițeze Neagoe adresându-se fiului său (chiar dacă ele ar fi existat în izvoarele lui, le-ar fi șters), mi-am schimbat părerea și am ajuns la concluzia că nu Neagoe, ci un călugăr admirator al lui a scris aceste Invățături, atribuindu-le fals lui Neagoe și că limba în care s'au scris întâiu a fost cea slavonă, ceea ce voi căuta a dovedi într'un studiu aparte. Am fost nevoit să scriu cele de mai sus, fiindcă R. îmi impută că am schimbat părerea mea despre limba originalului „stillschweigend“ (p. 193). Cred că e loc aci să spun cu Gladstone: People talk of a change in opinion, as if it were a disgrace to me. It is a sign of life.

Până acum însă n'am vorbit de Invățăturile lui Pseudo-Neagoe decât în *treacăt* și în Stud. bizant.-române n'am dat decât *concluziunile* la cari am ajuns, promițând a aduce dovezi la timp, ceea ce n'a putut pricepe R. (p. 193) cu toate că e scris foarte clar la p. 5 n. și 40.

Cât privește *limba* originalului și R. admite că Invățăturile s'au scris în limba slavonă. În sprijinul acestei păreri, pe lângă argumentul că *limba slavonă a fost limba întrebuințată pe atunci exclusiv în literatură în România* (Bogdan I. c. p. 79), aduce o nouă dovadă și anume: izvoarele slavone ale Invățăturilor au o astfel de asemănare cu redacția slavonă, în cât e vădit că Neagoe hat eine Handschrift in derselben Redaktion des Werkes des „Chrysostomos“ benutzt (p. 151 și urm.). Sunt însă și alte multe argumente cari ne silesc a vedea în redacțiunea slavonă originalul Invățăturilor, pe cari nu ne permite locul a le expune aci.

Cu privire la *chestia autenticității* R. procedează cam naiv. După ce am contestat autenticitatea Invățăturilor nu putea, fără să cunoască argumentele mele, pe cari le-am promis, dar nu le-am adus, să mă combată; dacă era vorba să combată părerea mea, trebuia să citească Invățăturile înc'odată cu luare aminte, să ghicească părțile cari m'au făcut pe mine să le declar pseudo epigrafe și ori să combată aceste argumente (pe cari un specialist putea să le ghicească lesne) ori să se convingă de temeinicia spuselor mele. Dar R. crede că, dacă ne dă conținutul și izvoarele Invățăturilor, răstoarnă și argumentele adversarului, fără să le cunoască. „In der Hoffnung die Grundlosigkeit jeder solchen Hypothese (e vorba de ipoteza mea) erweisen zu können werde ich im folgenden auf Grund der Bruchstücke des slavischen Textes, der rumänischen Ausgabe von 1843 und der rumänischen Handschrift vom Jahre 1816 (Bibl. der rumän. Akad. zu Bucarest No. 2714) versuchen, *eine Darstellung* der Mahnreden des walachischen Woywoden zu geben, indem ich auf die bis jetzt vermuteten Quellen näher eingehe und eine neue Quelle— einige erbauliche Reden „**От книгъ гл҃емнїе оумилїенїе**“ **Иванна Златоустаро** — nachweise“ (p. 138). Par'că printr'o *Darstellung* (!) der Mahnreden se va dovedi și autenticitatea lor! Ce e adevărat, R. caută a aduce două argumente pentru autenticitatea Invățăturilor, cari însă pe mine nu mă conving.

Unul e că în Invățături se cuprind multe lucruri din viața intimă a Domnului.

Că un călugăr admirator al lui Neagoe, trăind într'o mănăstire al cărei ctitor și bine-făcător era el (Neagoe) și unde amintirea și cultul său a trăit viu prin tradiție timp îndelungat, putea să știe din viața de familie a lui Neagoe

cel puțin atât cât se cuprinde în *Invățăături*, cred că nu e nevoie să probez. Multe amănunte din viața lui Neagoe putea să afle cineva și din viața Sf. Nifon scrisă de Gavriil Protul (1).

Dar mai aduce și un argument paleografic: dagegen spricht (contra afirmărei mele) die vorhandene Handschrift des slavischen Textes, die, wenn sie auch nicht bestimmt als das Original angesehen zu werden braucht, doch aus paleographischen Gründen in das XVI Jahrh. zu setzen ist (193).

Intâi o mică observație. Cu toate că paleografia a făcut progrese însemnate, dar se știe cât e de greu a dată precis un manuscris, când e vorba de diferență numai de jumătate sau de un secol! Chiar în cazul nostru, manuscrisul slavon se consideră ca scris în secolul al 16-lea, pe când Svet. Vulovic ne spune că o parte din manuscris e scrisă în secolul al 15-lea și cealaltă în secolul al 16-lea! (Citat de Syrku l. c. p. 1285 n.).

E știut cătă șovăire există cu privire la datarea manuscriselor *cărții cărților*, cu toate că ele sunt cele mai numeroase (aproape 4000) și mai temeinic studiate. Pe când Vollert dă ca provenind din al 4-lea secol 5 manuscrise conținând scrierile Noului Testament, Scrivener admite numai 2, din contra von Gebhardt nici unul, din secolul al 5-lea Vollert 4, Scrivener 10, iar von Gebhardt 16, etc. (V. Eb. Nestle Einführung in das griech. Neue Testament² p. 35). Dar chiar admitând că manuscrisul slavon e din secolul al 16-lea, tot pot să fie *Invățăăturile pseudoepigrafe!*

Ca să te pronunți dacă o operă literară e autentică sau nu, se cere o perspicacitate deosebită, și această însușire, constat că lipsește lui R. Contrazicerile izbitoare, sau dovezile de neautenticitate, cari există în *Invățăăturile* lui Pseudo-Neagoe i-au scăpat cu desăvârșire lui R. Nu-mi permite locul a discuta aci autenticitatea *Invățăăturilor*, menționez însă în treacăt câteva fapte, ca să se vază temeinicia celor spuse mai sus.

(1) Ce ne spune R. (126 n. 135 147) despre Gavriil Protul că a fost un Sârb și că *Viața Sf. Nifon* a fost scrisă intâi în l. slavonă, sunt curate erezii; *viața Sf. Nifon* din Νέον Ἐκλόγιον se vede că R. o cunoaște numai din articolul lui Syrku, căci la p. 136 n. reproduce titlul cu greșala de tipar ce există și la Syrku l. c. p. 1297 n. (Νέον Ἐκλόγιον περιεχόν βίους ἀγιολόγους etc în loc de: περιέχον). Despre această importantă viață și despre autobiografia lui Neagoe voi vorbi cu altă ocazie; o bună apretiare și analiză a ei a dat D. Onciul în cursul său de istoria Românilor până la anul 1526, p. 77 83 (stenografiat).

R. ne spune că *Rugăciunea* lui Neagoe făcută *la eșirea sufletului său* e un epilog al *Invățăturilor* pe care l-a scris „*vor seinem Lebensende . . . so dass er tatsächlich als der Schwanengesang seines gottgefälligen Lebens erscheint*“ (p. 148), de unde rezultă că *scrisoarea către moaștele mamei sale* Neaga e scrisă mai înainte. În această scrisoare însă Neagoe deplânge moartea prematură a fiilor săi Ioan și Petru. Pe de altă parte, știm pozitiv că Neagoe n'a avut decât *trei fi* și *trei fiice*, împreună cu cari e reprezentat pe pictura murală a Bisericei Curtea de Argeș ca ctitor, prin urmare în ultimele momente ale vieții sale nu avea decât un *fiu*, pe Teodosie. Dar dacă toate aceste lucruri le știe și le expune R. pe larg, cum nu e izbit de faptul că atât în *Invățăturile* sale cât și în *Rugăciunea* însăși (1), în cântecul lebedei, acest presupus tată uită că are numai un fiu și adresându-se *către fi* săi (plural) exclamă: *chemați pe iubiții mei coconi și pe dragile mele cocoane și pe dragii mei boieri și slugi?*

Știm pozitiv că soția lui Neagoe Despina a supraviețuit soțului ei, încetând din viață la 1554 (2), R. știe acest lucru, și-l relatează la p. 133, mă mir însă cum nu e izbit de faptul că, pe când muribundul Pseudo-Neagoe se adresează rând pe rând pustnicilor, patriarhilor, preoților, călugărilor, împăraților, domnilor, boierilor și slugilor, judecătorilor, săracilor, fiilor și fetelor sale, și-și ia rămas bun *în ceasul de apoi*, uită să adreseze măcar un cuvânt *soției sale* Despina! În acest moment, atât de duios și solemn, acest soț are pentru toți o povață, o mângâiere, un rămas bun, numai pentru nenorocita Despina nu!

Aceste constatări arată că *critică înaltă* lipsește cu desăvârșire în cartea lui R., ce concluziuni însă suntem îndreptățiți a trage din contrazicerile vădite, cari ne întâmpină în *Invățăturile* lui Pseudo-Neagoe, vom arăta cu altă ocazie.

La p. 139—147 R. ne dă titlurile capitolelor *Invățăturilor*, le compară între ele cu mare acrobologie, *dar lucrul cel mai important*, deosebirea textelor, cel puțin a redacțiunilor cunoscute lui, concordanța sau deosebirea redacțiunii slave și române între ele și izvoarele lor plagiate, lipsește cu desăvârșire.

(1) p. 324.

(2) Iorga, *Inscripții* 1, 146. Timon, *Imago Novae Hungariae*, Viena 1762, II, 79 (citată de Iorga în *Pretendenți domnești* p. 18 n. 2).

Asemenea nu ne spune nimic de marile deosebiri *de fond* ce există între textul român (ed. 1843) și cel îngrijit de Hasdeu (Arhiva Istorică I, 2 p. III și urm.)

Pe baza textelor cari i-au fost la îndemână, R. caută (p. 140) să ne arate la ce învățături aparțin fragmentele redacțiunii slavone, cari în ediția lui Lavrov sunt publicate cum s'au găsit amestecate foile manuscrisului; dar nici această încercare, în sine foarte ușoară, nu e lipsită de greșeli.

N'a putut de pildă să ne spue din care învățătură face parte fragmentul XIV din ed. Lavrov; ca greșală consider nu atât împrejurarea că n'a putut să-l identifice, cât faptul că neputând să găsească partea corespunzătoare în textul român, nu semnalează faptul, ci tace și se face că nu vede. Cred că un mare merit e a arăta dificultățile pe cari n'ai putut să le rezolvi.

Fragmentul XIV din textul slavon (p. 57 și urm. ed. Lavrov) corespunde cu p. 137,22—139,18 din textul românesc (Inc. „pre care îi numesc și le zic sfintele scripturi că sânt vameși“.sfârș. „carele este împăratul, și carele...“).

Fragmentul XII (p. 52—56 ed. Lavrov) nu corespunde cu p. 84—90 din textul român. cum greșit crede R., ci cu 105,15—112,11 (Inc. „Dumnezeul mântuirii noastre Isus Hristos,.....sfârș. „acolo vei face aceasta“). Acest fragment cuprinde o omilie (v. Studii bizantino-române p. 41 n. 2), adresată de un predicator turmei sale cuvântătoare și nu o învățătură adresată de un Domn către un prinț moștenitor; în locul vocativului *fătul meu*, aci avem *ascultați bărbaților, ascultați și voi muierilor*, ceea ce a scăpat lui R., căci altfel ar fi pomenit un cuvânt de această stranie învățătură.

E greșit ce spune R. la p. 147 n. că Hasdeu ar fi primit ca *ursprünglich* numai trei învățături: die Frage nach der ursprünglichen Redaktion der Mahnreden ist öfters aufgeworfen und immer ganz willkürlich gelöst worden. Hasdeu (Arhiva ist. a Rom. I, 2, III) und Xenopol (Istoria Românilor III, 651 ff.) nahmen ohne Grund an, dass die drei Mahnreden—1) über das Gastmahl, 2) über das Almosen und die Tröstung und 3) über die Verehrung der Bojaren—ursprünglich seien. Hasdeu n'a spus niciodată că trei învățături sunt originale, ci a publicat numai trei în Arhiva sa, promițând că va publica *una câte una și din timp în timp toate părțile acestui falnic monument de literatură politică, filozofie și elocuență la străbunii noștri: fiecare parte fiind un tractat separat, un ce întreg și complet* (Arhiva I,2,112).

Că Hasdeu recunoștea toate învățăturile ca *originale* arată și faptul că în anul 1865 a publicat o a patra învățătură *despre arta militară* (în Buletinul Instrucțiunii Publice, București pe 1865—66, p. 76—80) ca a lui Neagoe, iar mai târziu, regretând că s'a perdut autobiografia lui Neagoe, zice că ni s'a conservat *o altă operă a lui Neagoe Basarab și care s'a și reprodus în București la 1843* (Cuvente den bătrâni 2,439).

Xenopol însă, care a cunoscut opera lui Neagoe din cât se publicase în Arhiva, a crezut că Neagoe nu scrisese de cât numai trei învățături; aceiaș greșală se repetă la A. Densușianu (Istoria limbii și literat. rom. ², p. 264), crește la Sbiera (Mișcări culturale p. 265) și ajunge la culme la Syrku (l. c. p. 1304), care pe baza unei greșeli, încearcă să tragă și concluziuni!

Presupunerea lui R. (p. 146) cum că învățătura *pentru cinstea icoanelor* ar fi lipsind în Codex Athous No. 3755, nu e întemeiată. Această învățătură există și în redacțiunea greacă fol. 58—76. Iată titlul ei:

Τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ εὐσεβεστάτου ἀθηνῆντου Ἰωάννου Νάγγοε, μεγάλου βοεβόδα καὶ αὐτοκράτορος μεγάλης Οὐγγροβλαχίας διδασκαλία καὶ παραίνεσις ψυχωφελῆς πρὸς τὸν ἡγαπημένον υἱὸν αὐτοῦ Θεοδόσιον καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ καὶ λοιποὺς εὐλογημένους χριστιανούς.

Inc. Ἠγαπημένε μοι υἱὲ Θεοδόσιε καὶ λοιποὶ οἱ ὕστερον μετ' ἐμὲ ἐλευσόμενοι ἀθηνῆνται etc.

În ultimul capitol R. ne dă *izvoarele* învățăturilor spunând că învățații, cari au încercat a arăta aceste izvoare mai înainte, le-au arătat sau prea vag sau greșit (p. 166). Dar toate izvoarele date de R., absolut toate, erau cunoscute și arătate de alții, numai ceva mai bine: extrasele din *Cartea Regilor* au fost arătate de toți învățații cari au scris mai înainte, iar asupra pildelor din *Varlaam și Ioasaf* și a parabolilor din *Fisiologul* atrăsese Gaster atenția învățaților de mai multe ori. R. uită să ne spue că și la p. 233 a învățăturilor se află o citație din romanul *Varlaam și Ioasaf*.

La pag. 176 ne dă un alt izvor de mare însemnătate, o parte din cuvântul de laudă a Sf. Constantin, întocmit în limba slavonă de Eftimie Patriarhul (Ed. Kałuźniacki, Wien 1901), dar aci R. uită să menționeze că primul care a arătat acest izvor a fost Lavrov (1).

(1) Întâi în prima sa comunicare, (Memoriile Societ. de istoria și antichitățile rusești din Moscova, 1896, IV, Prot. p. 6), pe urmă în prefața ed. textului slav al Învățăturilor p. V și XII.

Și despre acest izvor eu fac opinie separată: bucată intercalată în Invățături nu e probabil să fi fost plagiată direct de pe Panegiricul lui Eftimie,—căci textele diferă în mai multe părți—ci trebuie să admitem că atât Eftimie cât și Pseudo Neagoe au întrebuințat unul și același izvor. Cu atât mai mult că știm că Eftimie în alcătuirea Panegiricului său s'a folosit de lucrarea unui anonim, a cărui traducere slavonă se află în Meneul lui Macarii (21 Mai), precum a dovedit A. Popov în *Обзоръ хронографовъ русск. редакція, II*, p. 29 (citat de E. Kałużniacki, *Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375—1393) p. LXXXV*). Că toate aceste texte vor fi având ca bază un prototip grecesc, cred că nu e nevoie să relevez.

R. vorbește de intercalarea acestui Panegiric ca de un lucru firesc; nu e izbit de faptul că autorul Invățăturilor, cât de slab compilator ar fi fost el, nu putea să intercaleze viața Sf. Constantin într'o învățătură intitulată *Aci se bolnăvi Ezechia împăratul Iudei către moarte, iar el plânse către Dumnezeu cu amar și văzu Dumnezeu smerenia lui, și mai adaose la viața sa încă 15 ani* (p. 70). După ce ni se spune că Ezechia a arătat toate avuțiile sale solilor lui Marodac, fără nici un rost, fără nici o legătură cu cele precedente începe brusc panegiricul Sf. Constantin, și după ce ni se povestește viața lui în vre-o 25 de pagini, se trece la... povestirea răscoalei lui Avesalom contra lui David (pag. 97). Intocmai același lucru se întâmplă și cu omilia care e intercalată în învățătura intitulată *Aici s'au sculat Avesalom asupra tătâne-său lui David* despre care v. mai sus, p. 7.

E peste orice îndoială, că atât panegiricul Sf. Constantin și omilia, cât și multe alte părți ale *Invățăturilor* sunt *adăogiri posterioare*, ceeace voi încercă a dovedi cu altă ocazie.

Dar R. știa bine că izvoarele până acum pomenite au fost arătate de alții mai înainte, fapt ce n'a vrut să spue la fiecare izvor. Ceeace ce însă crede că e o descoperire de cea mai mare însemnătate și care rezolvă hotărîtor chestia Invățăturilor, e un alt izvor necunoscut de nimeni, pe care Neagoe l-a utilizat „ohne Umstände“ (p. 184). Acest izvor, care a scăpat cercetătorilor, se află în manuscr. 329 (158) slav. al Academ. Rom. (descriș de Iacimirski în Slav. i russk. rukopisi rum. bibliotek, Petersburg, 1905, p. 489—492), care printre altele conține 11 omilii date sub numele de Hrisostom, din cari patru s'au intercalat în Invățături. „Neagoe a întrebuințat izvorul de mai sus la

intocmirea a patru din învățăturile sale în acelaș mod: dela povățuirea lumească despre o chestie oarecare, trece încet la tratarea ei religioasă, și pe nesimțite intercalează pasagiul respectiv al izvorului său, care tratează aceiaș chestiune, schimbând des vocativul ΔΟΥΣΗ ΜΟΙΑ (sufletul meu) în **ΣΥΝΗ ΜΟΗ** (fătul meu)“ Romansky p. 184.

Dar să cercetăm cine este acest „Hrisostom“, pe care l-a descoperit R. . Cu siguranță, cititorul, care din întâmplare a citit ce scrisesem eu în Biserica Ortodoxă, 30, (1906), p. 239 n : *pentru mozaicul Invățăturilor a servit ca sâmbure și model lucrarea ascetică Κατάνοσις (Umilința) a lui Simeon Monahul cu o schimbare foarte comodă: unde Simeon are suflete adresându-se către sine însuși, Pseudo-Neagoe pune fătul meu (Teodosie), a recunoscut în acel Pseudo-Hrisostom al lui R. pe Simeon, autorul Umilinței; și într'adevăr aceste 11 omilii, cari în man. 329 (158) al Academiei Rom. se atribue greșit lui Hrisostom, sunt pseudoepigrafe nefiind altcevă decât o parte din Umilința lui Simeon, despre care recensentul atrăsese atenția învățaților acum doi ani, lucru de altfel citat de R. însuși (p. 166 și urm. n.).*

E însă de mirat cum R. vorbește de omilii de ale lui „Hrisostom“ și nu caută să se lămurească dacă aceste omilii din manuscr. sunt într'adevăr ale lui sau sunt *pseudoepigrafe*: că doar nu e vorba de omiliile unui neînsemnat autor, ci de ale prințului amvonului. Patrologia lui Migne, sau o ediție complectă a operilor lui, putea să-i dea un răspuns imediat. Barem când a văzut că textul Umilinței publicat de mine (Stud. biz.-r., 31) este acelaș pe care îl publică el p. 187 și urm. ca un text hrisostomic, sau schimbarea vocativului *suflete* în *fătul meu*, nu i-a venit în gând să spue: aceste omilii pseudo hrisostomice pe cari le-am descoperit în Codex 329 trebuie să fie unul și acelaș lucru cu Umilința, pe care a semnalat-o în Studiile bizantino-române un oarecare Russo!

Dar de ce să mergem așa departe și să cerem lui R. din datele pe cari le avea înaintea lui, fără să poseadă un exemplar al Umilinței lui Simeon, să conchidă că aceste omilii nu sunt altcevă decât *Umlința* lui Simeon, când chiar pe *titlul* omiliilor se găsește cuvântul *Umlința* și nu-i vine în gând să identifice aceste omilii cu Umilința lui Simeon? Și într'adevăr titlul omiliilor „**ἘΤ ΚΝΙΓῆ ΓΙΕΜΝΙΕ ΟΥΜΙΛΙΕΝΙΕ ΣΛΟΒΕΣ ΙΖΒΡΑΓΝΑ**“ (p. 182) nu însemnează ausgewählte Reden aus dem sogenannten Buche *Erbarmung* cum traduce greșit R. p. 152. Slavist nu sunt, dar să mă

ierete R. dacă-i spun că cuvântul **ουμλιένιε** însemnează *κατάνυξις* (umilință), adică *Zerknirschung*, Gewissensbisse, Reue și nu *Erbarmung*. *Κατάνυξις* (propriu = împungere, înțepare) este acea durere sufletească pe care o simte omul, când aducându-și aminte de păcatele sale, cu cari a mâniat pe Dumnezeu, se căește și *se umilește* înaintea lui (1). Umilința e o stare sufletească a *omului*, din contra *Erbarmung* are pentru oameni *Dumnezeu* (Herr, erbarme Dich unser!).

Se vede că din cele două noțiuni de durere și de umilire în l. slavonă și română predominând cea de a doua, cuvântul *Κατάνυξις* s'a tradus cu **ουμλιένιε**, pentru care a contribuit fără indoială și împrejurarea că *κατάνυξις* sau sinonimul său *συντριβή* se întrebuițează foarte des alături cu *ταπεινωσις* (humilitas), cf. Psalmi 33, 19, 50, 18.

Atât Dicționarul Academiei rusești cât și Fr. Miclosiĉ (Lexicon Paleos'ovenico—Graeco—Latinum, Viena, 1862) traduc cuvântul **ουμλιένιε** cu *κατάνυξις* (umilință), smerită pocăință, etc. pe când Mardarie Cozianul (ed. G. Crețu) îl traduce cu: sfărâmarea inimii. Dicționarul Academiei din Petersburg dă ca exemplu: Услыши, человекълюбче Иисусе мой, раба твоего вопиюща во умилении care în prototipul grecesc glăsuște: *Εισάκουσον, φιλόανθρωπε Ἰησοῦ μου, τοῦ δούλου σου βοῶντος ἐν κατανύξει* (Auzi, iubitorule de oameni Isuse al meu, pre robul tău care strigă cu *umilință*, Slujba acatistului lui Iisus, cântarea a 3-a, Orologiu, ed. Sf. Sinod, 1902 p. 290). (2).

După ce am spus că pentru „mozaicul Invățăturilor a servit ca *sâmbure și model* lucrarea ascetică *Κατάνυξις* (Umlință) a lui Simeon Monahul“ Stud. b.—r., p. 5 n., e cam straniu ce zice Romansky p. 194 „wie ich vermutete handelt es sich bei dem Verhältnisse der Mahnreden zu der

1) Iată definiția umilinței după Sf. Ioan Scăriariul (cuvântul al 7. p. 62 ed. Sofronie, Constantinopol 1883): *Κατάνυξις* ἔστιν ἀέννητος συνειδότητος βασανισμός διὰ νοεράς ἐξαγορεύσεως τὴν ἀνάψοξιν τοῦ πυρὸς τῆς καρδίας πραγματευόμενος (Umlința este o caznă necurmată a conștiinței, având de țintă răcorirea focului inimii prin mărturisirea în gând a păcatelor). Efrem Sirul a scris mai multe *cuvinte de umilință*. p. ρι' ριβ' etc. ed. Oxford 1709

2) Impărtășesc aci un *stihir de umilință* în care se exprimă această durere sufletească și alergarea la îndurările Mântuitorului, *izvorul milei*: Când îmi aduc aminte de mulțimea răutăților ce am făcut și cuget la întrebarea cea infricoșată, cuprinzându-mă de cutremur, alerg la tine Iubitorul de oameni Dumnezeu. Pentru aceasta mă rog ție, nu mă trece cu vederea, cela ce însuți ești fără de păcat; ci dăruiește-mi *umilință* smeritului meu suflet, mai înainte de sfârșit, și mă mântuește (Triod, ed. Sf. Sinod, 1897 p. 822).

Κατάνοξις des Symeon Monachos die Russo als „Kern und Modell“ der Mahnreden bezeichnete, *um eine entlehnte Stelle*“ p. 194.

Când arăt multe alte pasaje intercalate de *P.-N.* în Invățăturile sale (cum e de pildă acel pasagiu lung luat din Efrem sau din Pseudo-Hrisostom v. Studii bizantino-rom. p. 7 n. și 15) și numai pentru Umiliința spun că a servit ca sâmbure și model, cum poate cineva să mai zică că handelt es um eine Stelle?

Se vede însă că R. n'a înțeles nici rostul cifrelor puse de mine la *margininea textului* Umiliinței; dacă ar fi observat bine, ar fi văzut că nu e vorba de un pasagiu, ci de trei!

Faptul că Umiliința lui Simeon weder auf den deutschen Bibliotheken noch in Athen, wo das Buch für das rumänische Institut bestellt wurde zu finden war (R. p. 167 n.) nu se poate considera ca o împrejurare ușurătoare; căci fără să aibă cartea, trebuie să conchidă că **УТ КНИГЪ ΟΥΜΗΛΙΕΝΗΕ** nu e alt-ceva decât Umiliința semnalată de mine. Dar e adevărat că nu există această carte la Biblioteca Universității din Leibzig? Il asigur pe R. că există, și chiar în mai multe exemplare, dar n'a știut s'o caute! Adică cartea, ce e adevărat, nu există — e de o raritate extremă — dar există o mulțime de cataloage de manuscrise grecești (pe cari am avut eu grija să le arăt în Studii bizantino-române p. 43 n.), în cari R. putea să vadă întru câțva conținutul Umiliinței și să se convingă că din cele 32 cuvinte, câte are *Umiliința* în limba greacă, în manuscr. Acad. Rom. No. 329 (158) fol. 111—226^v traducătorul slav a ales și a tradus numai 11 (și nu 10, cum le enumără greșit copistul, uitând a trece cuvântul *despre beție* ca al 5-lea). Dau mai jos în limba română titlul și începutul fiecărui din aceste 11 cuvinte, paralel cu cuvintele corespunzătoare din prototipul grecesc. Revizuirea traducerii din limba slavonă a titlurilor se datorește amabilității Profesorului Ioan Bogdan.

Συμεών Κατάνοξις,
ἐκδίδεται τὸ πρῶτον δαπάνῃ
Παΐσιου Ἱερομονάχου
ἐγκρίσει τῆς ἱερᾶς Συνόδου τῆς
Ἑλλάδος.
Ἐν Ἀθήναις 1873.

A celui întru sfinți părintelui nostru, arhiepiscopul Constantinopolului Ioan Gură de aur și prea dulcele învățător a toată lumea, din cartea numită *Umiliință*, cuvinte alese.

Λόγος Α'. Περὶ τοῦ δεῖν παντοτε τῶν οἰκείων ἁμαρτιῶν τὴν ἐξομολόγησιν ποιεῖσθαι καὶ διὰ παντὸς πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ.

Inc. Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ, φησὶν ὁ προφήτης etc. (pag. 1).

Λόγος Ζ'. Περὶ ἀγνείας καὶ σωφροσύνης.

Inc. Δεῦρο δὴ πάλιν, ψυχὴ μου ἀθλία etc. (pag. 58).

Λόγος Θ'. Περὶ γαστριμαργίας.

Inc. Πρώην μὲν, ὦ ψυχὴ μου ἀθλία etc. (p. 92).

Λόγος Ι'. Περὶ νηστείας καὶ γαστριμαργίας καὶ τοῦ μηδόλως γογγύζειν.

Inc. Ἐπίπερ, ὦ ψυχὴ, τὸ τῆς γαστριμαργίας ἔγνωσ πάθος χαλεπὸν τυγχάνειν etc. (pag. 101).

Λόγος ΙΑ'. Περὶ μέθης.

Inc. Φέρε δὴ σήμερον, ψυχὴ, κατὰ τοῦ χαλεποῦ πάθους τῆς μέθης τὴν ἡμῶν γλώσσαν ὀπίλωμεν etc. (p. 105).

Λόγος ΙΒ'. Περὶ πλεονεξίας καὶ φιλαργυρίας.

Inc. Πάντα μὲν, ὦ ψυχὴ, τὰ πονηρὰ πάθη χαλεπὰ καὶ ἀποτρόπαια etc. (p. 127).

Cuvânt de spovedanie și de păcate.

Inc. Bine este a se spovedi Domnului, zice prorocul etc. (fol. 111).

Despre curăție și cumpătate și pocăință. Cuvântul al 2 lea.

Inc. Vino dar iarăși, sufletul meu ticălos etc. (fol. 132).

Despre lăcomie. Cuvântul al 3-lea.

Inc. Mai înainte, sufletul meu ticălos etc. (fol. 148^v).

Despre post și abțință. Cuvântul al 4-lea.

Inc. Fiindcă, o suflete, ai văzut că patima închinăciunii pînteceluii strașnică etc. (fol. 159^v).

Despre beție.

Inc. Ian astăzi, o suflete, contra strașnicei și nerușinatei patimi a beției să înarmăm limba noastră etc. (fol. 162^v).

Despre lăcomia de bani și iubirea de argint. Cuvântul al 5-lea (recte al 6-lea).

Inc. Toate căderile viclene și pătimase sunt strașnice și groaznice, o suflete, etc. (fol. 170^v).

Λόγος ΙΔ'. Περὶ ἐλεημοσύνης
καὶ εὐσπλαγχνίας.

Inc. Ἐπεὶπερ παρὰ τῶν θείων
γραφῶν ἀποδέδεικται σοι
etc. (p. 136).

Λόγος ΚΔ'. Περὶ τοῦ μὴ
μνησικακεῖν μηδὲ ἀποδιδόναι
κακὸν ἀντὶ κακοῦ.

Inc. Ὅρα, ψυχὴ μου ἀθλία,
πόσα ἔπαθε καὶ ὑπέμεινεν ὁ
ἀπαθῆς διὰ σέ etc. (p. 297).

Λόγος ΚΗ'. Περὶ μνήμης
θανάτου καὶ τοῦ ματαίου καὶ
βραχυτάτου βίου, καὶ περὶ κα-
τανύξεως.

Inc. Ὁ τῶν ὁμολογουμένων
ἀγαθῶν καταφρονῶν etc. (p.
340).

Λόγος ΛΑ'. Περὶ δακρῶν
καὶ φιλανθρωπίας τοῦ πανα-
γάθου Θεοῦ.

Inc. Ἦκουσας, ἀθλία ψυχῆ,
παρὰ τῶν θείων γραφῶν etc.
(p. 368).

Λόγος ΚΘ'. Περὶ κρίσεως
καὶ δευτέρας παρουσίας τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Inc. Ὅταν ἐνθυμηθῶ, ἀθλία
ψυχῆ καὶ ταλαίπωρε, τὴν ἐπι-
γῆς τοῦ Κυρίου φρικώδη ἔλευ-
σιν etc. (p. 349).

Trebuie însă să observ că fiecare cuvânt din prelucrearea slavă corespunde cu unul sau mai multe din Κατάνυξις, căci traducătorul slav al Umilinței nu traduce fidel, ci de multe

Despre milostenie și indu-
rare. Cuvântul al 6-lea (rec-
te al 7-lea).

Inc. Fiindcă din sfintele
scripturi ți-a fost arătat etc.
(fol. 181).

Pentru a nu fi pizmătareț
și a nu face rău pentru rău.
Cuvântul al 7-lea (=8).

Inc. Uite-te, sufletul meu
ticălos, cât a strădănit și
suferit stăpânul fără patimi
pentru tine, etc. (fol. 192^v).

Despre aducerea aminte
de moarte și de deșarta și
scurta viață și despre umi-
lință. Cuvântul al 8-lea (=9).

Inc. Acela care disprețu-
ește bunătățile despre cari
s'a vorbit, etc. (fol. 202^v).

Despre pocăință și lacrimi
și despre iubirea de oameni
a bunului Dumnezeu. Cu-
vântul al 9-lea (=10).

Inc. Ai auzit tu, suflete,
din sfintele scripturi, etc. (fol.
211).

Despre judecata și a doua
venire a Domnului. Cuvântul
de jale al 10-lea (=11).

Inc. Când îmi aduc aminte
suflete ticălos și scârnăv,
strașnica coborîre din cer pe
pământ a Domnului etc. (fol.
219).

ori prelucrează: două sau mai multe cuvinte din prototipul său le contopește într'unul. Și lucru ce e foarte important pentru chestia noastră, și în *Învățăturile* lui Pseudo-Neagoe găsim textul așa cum se află *prelucrat* în Umiliința slavă. Un exemplu va ajunge ca să lămurească legătura textelor.

În cuvântul al 5-lea *despre beție* din Umiliința slavonă (manuscris slav 329 (158) fol. 162^v) s'a intercalat și legenda lui Samson, măcar că pilda lui Samson nu ne învață să ne ferim de beție, ci de slăbiciune către sexul feminin. Și într'adevăr în textul grecesc al Umiliinței cele despre Samson se află într'un alt cuvânt mai potrivit, în cuvântul al 8-lea *περι ἀγνείας και σωφροσύνης* (*despre curăție și cumpătate* p. 81), așa în cât cuvântul *despre beție* și cuvântul *despre curăție și cumpătate* din *Κατάνοσις* (p. 69, 115), traducătorul slav al Umiliinței le-a contopit într'un singur cuvânt *despre beție* după cum se află contopite și în *Învățăturile* lui Pseudo-Neagoe.

Multe izvoare au rămas necunoscute lui R. Menționez numai pe cele mai importante: pasagiul cel lung din *Ėfrem Sirul*, pasagiul din Pseudo-Hrisostom, din Ioan Lestvicinul și din Alexandria (ediția 1843, București p. 149, 138, 295, 263, cf. și Russo, *Studii bizantino-române* p. 7 n., 15, 8 n.).

Chestiunea *Învățăturilor* a fost o problemă prea grea pentru umerii lui R. și, cu toate că și-a dat mare silință a cunoaște literatura subiectului și a o adânci, n'a fost în stare să priceapă și să utilizeze lucrările predecesorilor săi. Lucruri pe cari n'a putut să le priceapă sau să le controleze crede că sunt „aus der Luft gegriffen“ (p. 193) sau „beruhen auf Phantasie“ (p. 194) (1).

Cu toate lipsurile arătate mai sus (2), cu toate că R. ne-a arătat un izvor deja cunoscut, prin faptul însă că a descoperit — sans le savoir — o traducere a Umiliinței în limba slavonă, a adus un mare serviciu învățaților și prin acest

(1) E caracteristic cu câtă bunăvoință au fost primite Studiile mele bizantino-române de S. Pétridès, M. Rocques, Sextil Pușcariu etc. (*Echos d'Orient* 1907, p. 317. — *Romania* 37, 1908 p. 174. — *Deutsche Literaturzeitung* 1908 col. 803) și cu câtă încredere în sine și omniștiință au fost combătute de S. Romansky sau N. I. Apostolescu (*Romansky, Mahnreden*, p. 137, 166 n., 192 — *Apostolescu în Literatura și Arta română* 1907, p. 423).

(2) În cartea lui R. se află câteva greșeli de tipar supărătoare; îndreptez pe cele de cea mai rea speță, cifrele greșite!

P. 135, 11, S. 349 în loc de 439; p. 167, n., S. 241 în loc de 421; p. 143, 2, Bruchstück No. XIII în loc de No. IX; p. 144, 33, des Bruchstückes No. XIII în loc de No. III.

fapt nou cartea lui R. însemnează un pas înainte în chestia Invățăturilor.

Poate se va găsi o altă prelucrare a Umilinței în limba slavă, care să fie și mai aproape de textul lui Pseudo-Neogoe, în orice caz rămâne a se cerceta dacă prelucrarea și prescurtarea Umilinței în forma în care ne-o prezintă manuscr. 329 al Acad. Rom. s'a făcut de traducătorul slav, ceea ce e mai probabil, sau dacă există un prototip grecesc prescurtat, ceea ce iarăși nu se exclude.

Tsetses ne spune că Pisistrat oferea o monedă de aur pentru fiecare vers omeric ce i se aducea, chiar dacă îl avea dejă din altă parte; eu nu pot să promit monede de aur, dar pot asigura că știința le va fi recunoscătoare tuturor acelora, cari vor găsi și alte redacțiuni slavone, prescurtate sau nu, ale Umilinței, din cari s'ar putea câștiga noi lumini pentru chestiunea Invățăturilor.

RĂSPUNS UNUI CRITIC NEPREGĂTIT

În „Literatura și Arta română“ XI, (1907), p. 423, N. I. Apostolescu a publicat o recenzie asupra Studiilor mele bizantino-române, în care încearcă a arăta netemeinicia argumentelor, aduse în sprijinul tezei mele. Prin cele de mai jos se va vedea dacă A. a avut pregătirea necesară pentru a face o asemenea recenzie.

Invierea
morților

Eu am arătat că textele presupuse bogomilice, parte sunt bucăți din Evhologiul ortodox, parte bucăți din Sf. Efrem, viața Sf. Vasile etc. Nu mai eră deci nevoie să aduc și alte dovezi despre nebogomilismul lor; cu toate acestea am adus încă trei argumente, pentru a dovedi că conținutul acestor fragmente nici nu se potrivește cu doctrinele bogomilice, așa încât ele nu intră nici în categoria acelor texte pe cari le-au adoptat Bogomilii dela Ortodocși, după ce le-au potrivit cu doctrina lor. Recensentul meu lasă la o parte că am dovedit că textele sunt de proveniență nebogomilică, trece cu tăcerea două din argumentele mele, și neavând pregătirea necesară, nu pricepe deloc al treilea.

A. zice: *Ca dovezi lămurite despre nebogomilismul autorului Cugetărilor d. D. Russo aducē trei, dintre care întâia este următoarea: „Bogomilii nu primesc (?) învierea trupului (cel puțin a trupului celor născători de Dumnezeu. των Θεοτόκων“). Dar dacă scriitorul dela 1550 și alți prieteni ai lui nu erau născători de Dumnezeu (?), e firesc lucru— chiar după d. D. Russo — ca ei să se gândească la învierea trupurilor lor și deci pasagiul dela p. 454, din t. II al Cuvântelor den bătrâni, să fie scris chiar de un Bogomil (p. 423).*

Întâi o mică lămurire. Cuvântul născători de D-zeu pârându-i-se straniu recensentului, îl însoțește cu un semn de întrebare, ceea ce arată că e certat cu bogomilismul.

Dacă deschidea pe Zigabinòs, putea să vadă că Θεοτόκοι (născători de Dumnezeu) se numesc acei dintre Bogomili, întru cari sălășluește Sf. Duh și cari fiind de *Cuvânt purtători* sunt în stare să-l nască, întrucât îl propovăduesc; și se făleau pentru aceasta și credeau că *Născătoarea de Dumnezeu nu e întru nimic mai presus decât ei*, observă Zigabinos (Migne Patr. gr. 130, 1317). Rog pe recensentul meu să binevoiască a citi *cu băgare de seamă* ce scriu eu p. 27: „Bogomilii nu primesc învierea trupului (cel puțin a trupului celor născători de Dumnezeu, τῶν Θεοτόκων, Migne 130, 1317) — Zigabinos, combatând doctrina Bogomililor, zice despre trupul lui Vasilie Bogomil: trupul acestui mizerabil bătrân va învia cu siguranță în ziua învierii tutulor... cu toate că el susținea că morții nu vor învia (Migne 130, 1320) — pe când în fragmentul III al anonimului nostru (Cuvente 2,454) se descrie cu deamănuntul învierea trupurilor *tutulor fără excepțiune*: Iară când vor bucina arhagheli.... atunci vor învia morții,..... *toți vor învia din morte..... și micii și marii și dreptii și păcătoșii și giudeci strămbi... și bogații și mișei.*

Cred că e destul de clar! Un Bogomil, care nu admite reînvierea trupului celor născători de Dumnezeu, nu putea să scrie *toți vor învia din morte și dreptii și păcătoșii și giudeci strămbi etc.*, fără să facă nici o rezervă!

Acum dacă cititorul ia în considerație că pasagiul, despre care e vorba aci, e luat ad litteram din Dioptra lui Filip Solitarius (precum am dovedit în Studii bizantino-române p. 12), care n'a fost nici o dată persecutată ca o carte bogomilică, ci din contră a fost citită cu aviditate, ba chiar i-a plăcut așa de mult unui Mitropolit ortodox (Dionisie Euzoitos 13 secol) încât el a pus pe Fialiti să pregătească o nouă prelucrare, îndreptând stilul Dioptrei (care îi părea prea vulgar) și respectând fondul cu sfințenie (1), dacă zic cititorul va lua în considerație aceste lucruri, se va convinge pe deplin despre seriozitatea spuselor recensentului.

Când eu combat argumentul lui Hasdeu
 Masculin, la p. 28 și zic că „H. uită că cuvintele frați,
 ergo... bogomilic soți (=prieteni), gintul (=rudeniile) și cuno-
 scuții (în Evhologiu ἀδελφοί, φίλοι, συγγενεῖς
 καὶ γνωστοί).... se referă la ambele sexe“ și prin urmare
 e greșit a trage concluziuni (cum face Hasdeu) că autorul

(1) Pleurs de Philippe le Solitaire, ed. Auvray, Paris, 1871 p. 1.

fragmentelor ar fi Bogomil, știți cum răspunde recensentul meu? Prin zeflemele hazlii de tot.

Ia să procedăm după acest principiu ca să vedem la ce concluziuni cu adevărat hazlii vom ajunge!

Se știe că bucățile Apostolului, ce se citeșc la liturghie, au fost împărțite de părinții bisericei (nu se știe exact în ce secol) în pericope (zaciaie) și precedate de multe ori de o apostrofă: *Fraților*, care nu există totdeauna în original. Ei bine, când A., aude la liturghie acest *fraților*, sau când citește în Evhologiu expresiuni ca: veniți *fraților* să dăm *mortului* (chiar dacă e vorba de o *moartă*) sărutarea cea de pe urmă (Evhologiu ed. Sf. Sinod, București 1888 p. 230), urmând procedarea lui Hasdeu, cu siguranță va argumenta în modul următor: împărțitorii Apostolului în pericope și melodul din Evhologiu întrebunțează numai genul masculin și vădit evită a spune *fraților și surorilor* cu toate că în biserică sunt și femei, prin aceasta arată neîndoios o aversiune pentru sexul feminin, e știut însă că o asemenea aversiune au Bogomilii, ergo..... împărțitorii Apostolului în citiri și melodul sunt Bogomili!

Repet încă odată, în asemenea cazuri cu toții și în toate limbile, nu numai în limba greacă, întrebunțăm de obicei genul masculin fără să fim Bogomili. Ce vreți? Eu arăt că fragmentul care cuprinde aceste cuvinte e luat din Evhologiu oficial (Studii bizantino-române p. 6) al Bisericei ortodoxe, A. nu vrea să mă crează nici pe mine nici pe Evhologiu. Preferă să greșească, dar să fie de partea lui Hasdeu. Iată unde duce povața bogomilică a lui Mephistopheles:

Am besten ist's auch hier, wenn ihr nur einen hört
Und auf des Meisters Worte schwört.

Citații
fără context

După ce A. citează câteva fraze răzlețe ale mele, (p. 424) adaogă: *Toate aceste presupuneri, trei sau patru în câteva rânduri, nu le vedem—din nenorocire—prin nimic îndreptățite, alcătuiind o serie de afirmări, dintre cari una vrea să ia unui scriitor opera pe care a produs o acum aproape patru veacuri.* Din frazele citate, cum au fost citate, reese într'adevăr că eu azardez afirmări fără dovezi; cred însă că probitatea literară impunea ca pasagiul în chestiune să fie citat cu contextul lui, unde eu declar lămurit că: despre autenticitatea învățăturilor și legătura ce există între diferitele redacțiuni, voi vorbi pe larg, când voi publica textul grec după Codex Athous No. 3755; rezultatul cercetărilor

mele cât privește originalul în rezumat este următorul etc.; asemenea la p. 5 n. promit a aduce dovezi cu altă ocazie.

Inchipuit
anecdoton

Am spus că Hasdeu, fără să cunoască prima ediție, a început să publice *Invățăturile* lui Pseudo-Neagoe. N'am exprimat un regret, ci am făcut pur și simplu o constatare!

A. vine să apere pe Hasdeu, dar nu înțeleg ce vrea să zică cu pledoaria sa (p. 424 și urm.). Vrea să arate că Hasdeu a cunoscut prima ediție a *Invățăturilor*, fiindcă vorbește de ea și o critică în *Cuvente den bătrâni*? Dar însuși Hasdeu declară că *până acum (1865) acest tezaur a rămas numai nepublicat, ci chiar nedescris* (Arhiva istorică I, 2 p. 111), și aceste cuvinte ale lui Hasdeu sunt citate de mine la p. 5 și tipărite cu litere cursive; de prima ediție a luat cunoștință Hasdeu mai târziu, și vorbele citate de A. în care el (Hasdeu) critică neseriozitatea primei ediții, le-a scris la 1879 în *Cuvente den bătrâni*, adică abia 15 ani după ce începuse a publica *Invățăturile* ca un *anecdoton*! Vrea A. să spună că Hasdeu a întreprins republicarea *Invățăturilor* fiindcă nu-i plăcea prima ediție? Dar din cele spuse mai sus reiese că Hasdeu nu cunoștea prima ediție și prin urmare nu știa dacă eră o lucrare serioasă, sau dacă editorul a *îndreptat-o* schimbând limba originalului.

Dar când A. ne spune că *nimeni nu pare a fi împărțășit până acum regretul, care se vede ridicându-se din felul de redactare al notiței d. Russo* (p. 425) și trimite la Sbiera, (*Mișcări culturale* p. 265—267), nu știu ce să mai cred. Căci Sbiera, la p. 265 unde A. mă trimite, spune *contrarul* celor susținute de A., ceea ce nu-l împiedică a-i invoca mărturia. Iată într'adevăr ce zice Sbiera: *Aceste trei (1) învățături au fost publicate întâi după un manuscris, dat de spătariul Antonie Sion din Moldova bibliotecii Sfântului Sava din București sub titlul de: Invățăturile bunului și credinciosului Domn al Țării Românești Neagoe Basarab Voevod către fiul său Teodosie Voevod... București, 1843, 8°, 336 de pagini». Fără a avea cunoștință despre această tipăritură a mai publicat și eruditul B. P. Hășdău aceste învățături etc.*

În vorbele lui A. mai există o neexactitate, pe care nu

(1) Sbiera greșește crezând că în ed. din 1843 s'au publicat numai trei învățături, precum am dovedit mai sus, v. *Convorbiri Literare* 42 (1908) II p. 69.

trebuie să o las nerelevantă. A. susține că din modul de redactare al notiței *se vede ridicându-se un regret*. Dacă regret sau nu, e altă socoteală, dar în Studii bizantino-rom. am făcut o simplă constatare (1) — am mai spus-o — n'am exprimat un regret după cum A. vrea să interpreteze greșit vorbele mele.

Dar să vedem cum glăsuește notița mea, în care A. descoperă un regret, și cum s'a exprimat Sbiera, la care mă trimite :

Fără de a avea cunoștință despre această tipăritură a mai publicat și eruditul B. P. Hășdău aceste învățături etc.

Sbiera, Mișcări culturale pag. 265.

Hasdeu, fără să cunoască prima ediție, a început să publice iarăși *Învățăturile* lui Neagoe etc.

Russo, Studii bizantino-rom. pag. 5.

Dacă expresia mea cuprinde un regret, iar expresia lui Sbiera nu, rezultă că: *fără* cu subiectiv (*fără* să cunoască) exprimă regret, pe când *fără* cu infinitiv (*fără* de a avea cunoștință) exclude orice regret! Regret într'adevăr nu reeditarea *Învățăturilor*, ci că sunt nevoit să discut asemenea lucruri.

Dar să fim sinceri. A. a trimis la Sbiera *fără să citească* ce scrie Sbiera, a citat fiindcă face parte din școala aceea. care are o slăbiciune pentru citațiuni; la sfârșitul recenziei nu găsește chip să citeze pe *Domnișoara Henriette Mendelsohn*, pe *André Michel*, pe *Jules Lemaitre* și să mă trimeată la *foiletoanele* lui *Journal des Débats*? E mic lucru să poți cita pe *Jules Lemaitre* și *le Journal des Débats*, când e vorba de bogomilism sau de Pseudo-Neagoe?

A. se mai miră că n'am atras băgarea de seamă a cititorilor asupra faptului că manuscrisul dela 1654 n'a fost publicat așa cum eră, ci modificat. Am relevat faptul că Ioan Eclisiarhul a publicat textul *modificat*, scriind cuvântul „îndreptat“ cu cursive (p. 5 n. 1), așa încât *marea mirare* a recensentului e fără temei.

Vămile
văzduhului

Am vorbit despre *vămi* și am încercat să arăt și origina lor, numai și numai fiindcă Hasdeu, găsindu-le pomenite în omilia Sf. Ciril și în *Învățăturile* lui Pseudo-Neagoe, s'a înșelat crezând că acesta din urmă s'a luat după Ciril. Ca să combat aserțiunea lui Hasdeu, am explicat origina

(1) Aceaș constatare o face pe lângă Sbiera și S. Romansky în scrierea sa, apărută de curând: *Mahnreden des walachischen Wjowoden Neagoe*, Leipzig, 1908.

acestei credințe și am dat cele mai vechi texte unde se pomeneste cuvântul *vama*, texte de *autori pe cari îi imitează Ps.-Neagoe*, dovedind că el cunoștea vămile din alți autori, după cari plagiază întregi pasagi, în cari se află chiar și cuvântul *vamă!* (Studii bizantino române p. 19 și urm.). A. mă invinuește că nu citez Apocalipsul Apost. Pavel și Călătoria Maicei Domnului (unde nu există cuvântul *vamă!*), *face* o citație din *Ozanam* care nu se prea potrivește cu obiectul în discuție — și nu spune nimic despre miezul chestiunii (p. 425 și urm.).

Când mi am propus a vorbi *despre vămi fiindcă chestiunea n'a fost tratată exact de către ceilalți*, n'am avut de gând să tratez această chestie în întregul ei, decât numai în legătură cu învățăturile lui Pseudo-Neagoe (și cu Vieța sf. Vasile cel nou, pe care am arătat că Hasdeu o publicase în Cuvente den bătrâni fără să o știe). Și așa m'am măr-ginit a da exemple din Efrem, Hrisostom, Atanasie, Varlaam și Ioasaf și din cărțile liturgice, adică autori și cărți, cari au fost imitate de autorul *Învățăturilor*, căci altfel ar fi trebuit să scriu o carte întreagă. Că aceasta a fost intenția mea, reese și din concluziunea capitolului despre vămi p. 20: Cred că prin cele de mai sus s'a dovedit pe deplin, că nu e nevoie să recurgem la o coniectură și să admitem că Pseudo-Neagoe face aluziune la Ciril, când vorbește de vămile văzduhului; autorul *Învățăturilor* cunoștea cu siguranță *vămile* din alți autori, din Efrem pe care odată îl citează (p. 200) și de mai multe ori îl plagiază etc. Dacă îmi propuneam să epuizez subiectul și să vorbesc despre vămi *in genere*, despre origina credinței, eranică sau babilonică, despre doctrinele analoage ale gnosticismului, nu puteam să trec cu tăcerea — nu textele de nici-o însemnătate, pomenite de A. (p. 425 și urm.) ci — Origenes c. Celsum (Migne II, 1324), Acta Thomae (Bonnet p. 90), Acta Philippi (Tischendorf 93), și menționez aci câteva numai din textele mai vechi, nu cercetările învechite astăzi ale lui Ozanam, ci lucrările lui E. Cumont, Dieterich (Nekyia, Mithrasliturgie), Reitzenstein (Poemandres) Gruppe (Griechische Mythologie) Anz (Zur Frage nach dem Ursprung des Gnostizismus), Bousset (Archiv für Religionswissenschaft IV), etc., etc. Dacă îmi propuneam iarăși să vorbesc despre credințele populare românești cu privire la vămi, nu puteam să trec cu tăcerea — nu cum accentuiază A., Migrațiunile postume ale sufletului după credințele poporului din Banat,

cu explicațiuni în cea mai mare parte greșite sau dădoasele, ci — Inmormântarea la Români a lui Marian cu bogatul ei material, sau texte cari au devenit și la Români cărți populare, cum e Mântuirea păcătoșilor (carte care a scăpat din vedere atât lui Hasdeu cât și lui Marian) și o mulțime de alte producțiuni eshatologice.

La p. 434 A. zice:

Amărâta
turturică

„Ar fi curios de știut de ce Neagoe, care avea o cultură bisericească, n'ar fi cunoscut diferite texte religioase; iar pe de altă parte, ar fi și mai curios ca un călugăr — cum vrea D. Russo — să se dea la o literatură așa de lumească — lucru care firește nu eră nepotrivit pentru Neagoe — și să scrie niște rânduri, atât de gingașe ca următoarele inspirate de poezia poporană:

„Ca turtureaua ceea ce să desparte și-i pierе soția, și multă jale și dor are pentru dânsa, și niciodată pre copaciu verde nu să pune, ci tot pre uscat, și când va să bea apă, întâiu o turbură cu picioarele, și atuncea bea și niciodată inima ei nu mai dobândește veselie“.

Comparația de mai sus, foarte gingașă într'adevăr, a fost relevată de Hasdeu pentru frumusețea ei (Cuvente den bătrâni II, 442), acum însă cu mirare văd că A. o aduce ca argument că Invățăturile au fost scrise de Neagoe sau de un scriitor lumesc, căci rândurile citate îi par lumești. Adică cum, nu putea un autor, — călugăr sau nu, — să pue în gura unui om lumesc, când plăzmea o carte cu scopul de a o da subt un nume fals, expresiuni lumești? Cum că acest autor, când nu e destul de destoinic, își va da în petec, cum că o cercetare mai adâncă, luând pielea de leu de pe el, îl va da de gol, asta da, și acest lucru voi încerca a-l face la timp.

De altfel întrebarea lui A. n'are rost, fiindcă ceea ce afirmă mai sus, e cu desăvârșire greșit, căci: 1) *aceste rânduri atât de gingașe* au fost întrebuițate, și nu odată, în cărți de un rigorism ascetic, 2) nu sunt inspirate de poezia populară, lucru despre care se va convinge A. dacă va binevoi a citi cele ce urmează.

Figura cu amărâta turturică e imitată după *Fisiologul*. (o carte cu un conținut așa de bisericesc, încât ea s'a atribuit când Sfântului Epifanie, când Sfântului Hrisostom), de unde a trecut în scrierile părinților bisericeii (e destul să menționez pe: Origen, Omilie la Cânt. cântărilor II, 10

(Migne 13,132), — Asterie al Amasiei la Mat. XI, 3, (Migne, 40,236), — Hrisostom (Migne 56, 589), — Ambrosius, la Psalmul 118, 145, Hexaameron V, c 19, etc.) (1).

A. se va mira când va afla că figura aceasta se află chiar în vechea Cazanie românească: „Această pasăre este iubitoare foarte de soțul său. Dacă îl pierde, ea dorește pentru dânsul până ce este, și de jale nici odinioară nu se pune să șază pre ramură verde, ci tot pre uscată, și altă soție nu mai cearcă“ (Evanghelia învățătoare duminecelor preste tot anul și la praznice domnești și la sfinți mari aleși, Monăstirea Deal, 1644 p. 281, (citez după ed. Sf. Sinod, București 1898 p. 556); primul G. Dem. Teodorescu a arătat acest pasagiu, Poezii populare p. 348). A. știe cu siguranță că Fisiologul a fost tradus și în limba română, și publicat de M. Gaster în Archivio glottol. ital. X (1886) p. 273—304, ceea ce însă poate nu știe e că într'o altă carte, care a ajuns populară și la Români, cu un conținut *extrem de ascetic*, în vieța Sf. Alexie, Omul lui Dumnezeu (născut la Roma în secol. IV), revine comparația cu turturica. Această vieță, prelucrată la toate popoarele creștine, pusă în versuri franceze prin secol. 11 (Gaston Paris, Vie de St. Alexis, Paris, 1872) s'a tradus din l. greacă și în l. română și se citește până astăzi ca carte populară. Iată pasagiul respectiv după o traducere rom. de pe la 1760: Iar nevasta lui cea în chipul turturealii, zicea către soacră-sa: Nu mă voiu mai duce deaci în vieța mea; ci mă voiu închipui turturelii, că nu-ș mai uită soția ei, nici cu altul nu să mai împreună, și jalnică este de se pune tot pe ramură uscată; așa și eu voiu ședeia tristă și mahnită până când voiu auzi de soțul meu ce s'au făcut (ed. M. Gaster în Revista Tocilescu, III (1884), p. 348).

Dacă am vorbit cam mult despre *amărâta turturică*, cauza e că atât A. Odobescu, cât și Hasdeu și Th. Speranța (Revista nouă 2,125) s'au înșelat asupra originii *poeziei populare* în care turturica se glorifică ca modelul castității. Odobescu a crezut că această poezie e o producțiune a lui Ienă-

(1) V. Lauchert, Geschichte des Physiologus, Strassburg, 1888, p. 26.71.76 etc.—Și în alte cărți bisericești române se află urme de influență a Fisiologului, d. e. pasagiul din Didahiile lui Antim Ivireanul: „Ia pilda dela ariciu, că el după ce merge la vie, întâi se satură el, apoi scutură strugurile, și să tăvălește prin broboane, de se infig în giumpii lui și așa duce puilor lui de mâncare“ etc. (p. 19, vol. II ed. Melhisedec, București, 1889), e imitat — poate indirect — după Fisiologul (Cf. Lauchert l. c. p. 246 și urm., și Iorga, Istoria literaturii române în secol. 18, I, p. 432).

chiță Văcărescu dela care pe urmă a trecut în domeniul poeziei populare (Revista română 1861, p. 510, Scrieri literare, v. I, 293). Hasdeu găsiind în *Invățăturile* lui Pseudo-Neagoe comparația cu turturica și neștiind că izvorul principal e Fisiologul, din contra crede că Neagoe Basarab *nu face aci decât a reduce în proză vechiul nostru cântec poporan* (Cuvente den bătrâni 2, 442) și combate părerea lui Obodescu (ibid. p. 444); reproducând — tot acolo — câteva variante italienești, crede că „în Italia ca și în România scriitorii culți s’au încercat a pune mâna pe acest mic diamant poporan, a și-l atribui, a lăsa să se crează de către posteritate că poporul l-a scamotat dela dânsii. La noi Neagoe Basarab și Ienăchiță Văcărescu; în Italia Olimpo da Sassoferrato...” Și la sfârșit exclamă: „Amărâta turturică! de două ori amărâta! După ce moartea ți-a furat soțioara, apoi pe tine însăși s’au apucat să te fure poeții... (Cuvente 2, 729).

Hasdeu însă se înșală când crede că Pseudo-Neagoe s’a inspirat din poezie populară; este peste orice îndoială că Pseudo-Neagoe cunoștea — direct sau indirect — Fisiologul, de unde intercalează în *Invățăturile* sale întregi capitole, de exemplu: pilda cu șarpele, pilda cu porumbul, pilda cu strutocamil adică gripsor (*Invățăturile* lui Neagoe Basarab, București, 1843, pp. 193, 194, 195) sunt imitate după Fisiologul ca și pilda turturelei (Cf. *Physiologus* ed Lauchert pp. 26, 152, 177, 194, 221, 226, 258, etc.).

Hasdeu n’a cunoscut decât o minimă parte din poeziile populare, în cari revine figura cu amărâta turturică; cine vrea să afle mai mult, poate să consulte cu folos cartea lui Lauchert.

Reproduc aci după Lauchert (p. 226) strof. 12 și 13 din frumosul cântec german din Colecțiunea lui Uhland:

Und kan er mir nicht werden
der liebst auf dieser erden,
so will ich mir brechen meinen müt,
gleich wie das turtelteublein tüt.

Es setzt sich auf ein durren ast,
das irret weder laub noch gras,
und meidet das brünnlin küle,
und trinket das wasser trübe.

Lui Lauchert i-a scăpat din vedere pasagiul, citat mai sus, din vieața Sf. Alexie, cel din omilia lui Asterie și poeziile populare grecești, în cari însă, în loc de turturică, ca

pildă de soție nemângâiată se dă cerboaică: *Ki' 8t' εὐρη γάργαρα νερό, θολώνει και τὸ πίνει*, Passow, *Carmina popularia*, Lipsiae 1860 p. 282, 283, 284.

Rasă, nu mantie
domnească

Dar dacă eu am dovedit mai sus că figura cu turturica revine foarte des în cărțile bisericești și ascetice, poate A. la rândul său să-mi spue dacă e admisibil ca un *autor lumesc* și încă un Domn să fi întrebuițat adresându-se către fiul său, un viitor moștenitor al tronului, fraze ca:

„Când șezi în *chilia ta* de aceste trei lucruri te grijaște, de *rugă, de învățatură și de rucodelie*“ (Învățăturile lui Neagoe, București, 1843 p. 156). Într'adevăr călugărilor se recomandă să stea în chilia lor și făcând rucodelie (lucru manual), să repete diferite rugăciuni, dar să se recomande asemenea lucruri, unui viitor Domn! nu-i pare lui A. straniu de tot? „Floarea minții este privegherea întru rugăciuni“ (154). „Și te păzește să nu te treacă vre-un ceas fără de rugă“ (157). „Acestea.... nu le vei putea socoti dacă nu vei face cu dreptate lucrurile lui Dumnezeu, că mai întâi de toate este *tăcerea*, iar tăcerea face oprire, oprirea face umilință și plângere, iar plângerea face frică și frica face smerenie.... Și cel ce va să vie într'o cinste ca aceasta, i-se cade să n'aibă grijă nici de un lucru, ci să urască lumea aceasta cu totul și toate ale ei, și atunci se va invrednici a petrece în bunătăți cari sunt dela Dumnezeu.... Dar dacă-ți este voia să aibi avuții și moșii și vii, pentru căci *nu te-ai însurat să-ți fi luat muiere?* Căci te amăgești și te înșăli?“ (p. 157—158).

Cine nu vede aci că aceste sfaturi se pot adresa numai către un călugăr, care tunzându se, promite a petrece vieața sa în *tăcere și smerenie, în lucru manual și curățenie, în rugă și privegheri?* Nu credeți că auziți pe Varsanufie, pe Efrem Sirul, pe Ioan Scărariul vorbind către călugării nofiți, și nu pe Neagoe, povățuind un viitor Domn?

Cred că prin cele de mai sus am dovedit că A. neavând pregătirea necesară a comis atâtea greșeli, câte puncte din Studiile mele a încercat să combată; nu mă îndoesc că dacă va citi răspunsul meu, se va convinge despre adevărul vorbei: sunt lovituri cari se întorc contra celui care le dă.

CĂRȚI DE BUNĂ CUVIINȚĂ IN LIMBA GREACĂ ȘI ROMÂNĂ

ERASM, A. VIZANTIOS, NAUM RÂMNICIANU, ANTON PANN

Una din cele mai răspândite cărți, de pe care au învățat regulile de bună cuviință generațiunii întregi timp de câteva secole în școlile grecești, atât din România cât și din Grecia și Turcia, a fost cu siguranță *Hristoitia lui Antonie Vizantios*. Manuscrisele cari conțin această scriere sânt nenumărate(1), iar edițiunile cunoscute sânt vre-o douăzeci în limba greacă, alături de trei prelucrări în limba română, una în limba slavonă și una în limba bulgară.

S. Lambros, profesor la Universitatea din Atena, aflând în ms Add. 8234 din British Museum, care cuprinde această Hristoitie, o notiță în care se zice că această scriere s'a dat la lumină pentru întâia dată de tipograful Glichis la 1780 în Venetia(2), se miră cum în ediția din 1802, publicată de acelaș tipograf se zice în titlu că cartea era până atunci inedită; pentru a explica această contradicție Lambros se întreabă dacă nu cumva ediția din 1780, pomenită în ms din British Museum a fost proiectată numai, dar n'a apărut niciodată. În cele ce urmează se va lămuri această nedumerire și se va dovedi că mult răspândita Hristoitie, care de ultimul ei editor Calogheras a fost atribuită lui *Antonie* supranumit *Melissa* (sec. 11) are ca bază o scriere a lui *Erasm*... din Rotterdam (sec. 16), lucru ce nu știa nici Antonie Vizantios, prelucrătorul ei, cum vom vedea mai jos.

Lucrarea de față era deja gata, când în *Byzantinische Zeitschrift* a apărut un articol foarte îngrijit, semnat de cu-

(1) Numai Biblioteca Academiei Române posedă șase, v. Litzica, Catalogul mss grecești, București 1909, No. 636,7. 640,10. 646,12. 647,2. 672,2. 750,2.

(2) Lambros, *Νέος Ἑλληνομνημονίων* 2 (1905) p. 216: ἡ καὶ πρῶτον τόποις ἐξεδόθη παρὰ Νικολάου τῷ Γλικεῖ, Ἑνετίῃσι αὐτῷ (care a fost dată la lumină întâi la Nicolae Glichis, Venetia 1780).

noscutul cercetător P. Zerlendi, care tratează despre Antonie Vizantios și edițiile Hristoitiei, aducând câteva date nouă pe temeiul unui ms al acestui Antonie, astăzi în posesiunea lui Zerlendi (1). Dar și lui Zerlendi i a rămas necunoscut autorul adevărat al Hristoitiei, precum și prelucrările ei în limba română, făcute de *Naum Râmnicianu și Anton Pann*. Așa dar Vizantios și Hristoitia punându-se din nou pe tapet, am crezut că lucrarea de față, publicându-se chiar după apariția articolului lui Zerlendi, va fi de un oarecare folos, cu atât mai mult, cu cât nu numai învățaților români le-a rămas necunoscut originalul latin ca și prelucrările grecești după cari s'a tradus Hristoitia în limba română (2), dar nici autorul monumentalei *Bibliografii erasmienne* n'a putut să descopere pe *Civitas morum puerilium*

(1) În eruditul său articol din *Byz. Zeitschr.* 16 (1907) p. 241—253 Zerlendi arată că Hristoitia s'a publicat de 19 ori dela 1780—1882. Notițiile pe cari le publică Z. dintr'un ms astăzi în posesiunea sa, *ibid.* p. 251, privitoare la viața și scrierile lui Vizantios, se află și în ms Add. 8234 din British Museum, cu câteva deosebiri: pe când ms lui Z. ne spune că Hristoitia s'a alcătuit la 1720 (ἐν ἔτει αψζ') care dată e cu siguranță greșită, ms din British Museum (fol. 71^v) ne dă data 1708 (αψδ'); ἡ și ζ' se confundă lesne fiind asemănătoare. Scrierea despre enclitice după ms din British Museum (fol. 71^v) s'a alcătuit la αψδ' (1708); la Z. dată e αψά (1701). Dar cum alcătuiă Vizantios cărți la 1701, când la 1705 cum ne spune însuși Z. (*ibid.* 247), era încă școlar ?

Se vede că Z. n'a avut subț ochi Hristoitia lui Daponte, căci altfel ar fi observat că cele 12 versuri, aflate în ms său, și reproduse în *Byz. Zeitschr.* p. 249, sânt copiate din Hristoitia lui Daponte p. v^h ceea ce putea să vază (dacă nu există cartea în Biblioteca Națională din Atena) din: Dapontès, *Eph'érídes Daces*, 3, XLIV, unde Legrand reproduce tocmai aceste versuri de pe exemplarul din British Museum.

(2) C. Erbiceanu crede că Pann și-a format numai poezia românească a lui Naum (Viața și activitatea lui N. Râmnicianu p. 74); cu privire la originalul, de pe care și a tradus Naum Hristoitia, atît Erbiceanu (*Cronicarii greci* p. XXXII) cât și Iorga (*Istoria liter. rom.* sec. 18, 2 p. 345) cred că Naum a alcătuit cartea sa după cunoscutul autor și patron *Darvari*. În cele ce urmează se va vedea că altfel stau lucrurile. — M. Gaster nu vorbește de loc despre Naum, iar despre Hristoitia lui Pann se exprimă cu rezervă: 1834 (*Sibiu*) *veröffentliche Anton Pann* seine Bearbeitung der Hristoitie au școala moralului, ein Handbuch der Sitten in 10 Kapiteln, beschlossen mit einem Gedichte von Eliade Rădulescu (neuer Druck 1876 Craiova). Pann behauptet zwar, dass das Buch ursprünglich lateinisch sei, unzweifelhaft hat er aber eine griechische Bearbeitung davon benutzt. Bisher ist keine lateinische Fassung des Textes bekannt geworden, eine griechische Handschrift findet sich aber in Iași No. 70. Pann verstand kein Latein während er in griechischen gut zu Hause war (*Geschichte der rumänischen Litteratur*, in Gröbers, Grundriss II, 3 p. 391).

sub noul nume cu care s'a aclimatizat în limba greacă, română, slavonă și bulgară. Am fost nevoit însă să suprim câteva părți, tratate cu mare exactitate de Zerlendi, mărginindu mă a trimitte la articolul său.

Hristoitia și
Erasm
De civilitate

Scrierea lui Erasm care în limba greacă s'a botezat *Hristoitie* nu e altceva decât o prelucrare a renumitei cărți *De civilitate morum puerilium*, pe care Erasm o întocmise pentru micul Enric, fiul lui Adolf, principele de Veere. În prefața acestui mic tractat Erasm se adresează micului principe și explicând motivele care l au determinat a-l alcătui, încheie cu frumoasele cuvinte: Sed in primis pueros decet omnis modestia, et in his praecipue nobiles. Pro nobilibus autem habendi sunt omnes, qui studiis liberalibus excolunt animum. Pingant alii in clypeis suis leones, aquilas, tauros et leopardos: plus habent verae nobilitatis, qui pro insignibus suis tot possunt imagines depingere, quot perdidicerunt artes liberales. (Dar ceea ce șade mai frumos copiilor și mai cu seamă copiilor nobili, e smerenia. Și sub nobili se înțeleg toți aceia cari își cultivă spiritul prin literatură și știință. Picteze alții pe pajurile lor lei, vulturi, tauri și leopardzi; aceia posedă mai multă nobleță adevărată, cari ar putea să împodobească armoriile lor cu atâtea embleme, câte arte liberale au cultivat). Cartea lui Erasm publicată pentru prima dată la 1526 (Antverpiae, M. Hillenius) a plăcut așa de mult prin sobrietatea stilului, prin tonul ei părintesc, prin conținutul ei așa de potrivit vârstei copilărești, și lucru curios prin bigotismul (1) care ne întâmpină într'însa, încât n'au trecut nici doi ani dela publicarea ei și nenumărate traduceri și prelucrări se dau la lumină în toată Europa.

Prima traducere se face în limba engleză de Robert Whytington și se publică împreună cu textul latin la Londra în anul 1532. În limba germană s'a tradus pentru prima dată sub titlu: *Züchtiger Sitten, zierlichen Wandels, und höflicher geberden der Jugent*. Strassburg, Iac. Fröh-

(1) Batjocoritorul Franciscanilor și satiricul autor al lui *Repas Maigre* recomandă în cartea lui copiilor să salute cu plecăciune pe preoți, când îi întâlnesc pe stradă! V. cap. V. Cf. A. Bonneau, *La civilité puerile* par Erasme de Rotterdam p. IX.

lich, 1536. Dar mai cu seamă în Franța importanța pedagogică a cărții lui Erasm a fost imensă. Botezată aci „Civilité puérile“ ea a dat naștere la expresiunea proverbială: il n'a pas lu la civilité puérile (= este bădăran), și și-a imprumutat numele literilor vechi cursive (*caractères de civilité*), cu cari era imprimată. Clericii catolici nu puteau să sufere pe batjocoritorul lor Erasm, dar se vede că *seinen Wein tranken sie gern*. Seria traducerilor și prelucrărilor în limba franceză începe cu traducerea lui Šaliat (1537), și urmează până la începutul secolului trecut (1). Prelucrările însă Hristoitiei se depărtează în urmă așa de mult de textul lui Erasm, și în nobilul vin se amestecă atâta apă în cât cu greu ar recunoaște cineva în volumele de sute de pagini cărticica lui Erasm!

Și multele generații cari au învățat de pe această carte nici nu-și închipuiau că prelucrările ei, făcute de clericii catolici, aveau ca bază o carte a lui Erasm. Dela 1530 până astăzi Hristoitia lui Erasm, atât în școalele din Occident cât și în cele din Orient a fost cartea favorită pentru cursul de bună cuviință cu toate că pe titlul prelucrărilor ei figurau alți autori și nu numele lui Erasm; cari sânt însă predecesorii lui Erasm?

In limbile clasice tema aceasta s'a tratat dacă Predecesorii lui Erasm nu în scrieri speciale, dar cel puțin incidental în poezia didactică (2); e destul să pomenim poeziile parenetice (povățuitoare) ale lui Solone, Fochilide și Teognis, Versurile de aur ale Pitagoreilor (*Χρυσᾶ ἔπη*) discursurile parenetice ale lui Isocrate, dar mai cu seamă tratatul lui Plutarh Despre creșterea copiilor (*Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς*); în limba latină trebuie să pomenim câteva capitole din Cicerone, De officiis și Distihurile atribuite lui Catone, cari traduse în limba greacă de Maxim Planudi au avut un mare răsunset și în literatura bizantină și au fost întrebuintate în școalele bizantine timp de mai multe secole ca carte didactică (3). Cu toate că nu se poate con-

(1) V. A. Bonneau, La civilité puérile, Paris 1877 p. XVI. Pentru știrile bibliografice m'am servit de *Bibliotheca erasmiană* pe care o publică Universitatea din Gand și de interesanta introducere a lui A. Bonneau la ediția Hristoitiei lui Erasm (Paris 1877).

(2) A. Bonneau l. c. p. XI.

(3) Daponte în a sa Hristoitie adunând mai multe din aceste tratate le-a tradus în l. greacă modernă în versuri și le-a dat publicității, V. Daponte *Χρηστοθήκαι* (Veneția 1770) p. 77: Catone, Distihuri,

stata o atârnare vădită dela acești predecesori, ne întâmpină însă multe precepte în Hristoitie, cari au fost o moneta curentă la Greci și la Romani, și cari arată că Erasm a fost influențat întru câtva de aceste tratate similare cu Hristoitia lui: împrejurarea că el a editat mai multe din ele (1), dovedește că s'a ocupat cu ele în mod special și cu siguranță ele îi vor fi inspirat ideia de a alcătui cărticica lui.

Alte scrieri în literatura bizantină, cari ne amintesc de departe de cărțile de bună cuviință, sânt Spaneas cu imitatorii lui: Sahlich, Defanara și Lapiti (2) și *oglinzile domnitorilor* pentru cari Bizantinii dela capetele încoronate, până la cel din urmă monah aveau o deosebită predilecție.

In *evul mediu*, cărțile de bună cuviință erau foarte răspândite; o purtare cuviincioasă și o curățenie exemplară erau pentru cavalerii medievali cu atât mai trebuincioase, cu cât degetele înlocuiau furculița și de obicei un domn și o damă mâncau dintr'o *farfurie comună*.

Pentru acest motiv, pe lângă cărțile cari tratează despre buna cuviință în genere, d. p. *Institutio pueri discipuli*, atribuită lui Marbod de Rennes, *Facetus*, atribuit lui Ioan de Garandina sau *Der welsche Gast* al lui Thomasin von Zirklare (Quedlinb., 1852) ne întâmpină mai des cărți pentru *buna cuviință de păstrat la masă*, cum sânt *Phagifacetus*, *Stans puer ad mensam*, popularele *Tischzüchten* în literatura germană, *Contenance de table* în l. franceză și a. m. d. (Gröber, Grundriss II-a 383.1185). Mai târziu aflăm chiar *parodii* ale acestor cărți, în cari se dau regulile cum să se poarte cineva *necuviincios* la masă (Grobianus).

Prelucrări Titlul cam lung al traducerii grecești glă-
în l. greacă suește astfel:

p. 108. Fochilide, Poezia parenetică, p. 129, Pitagora, Versurile de aur etc. Mai în toate crestomațiile grecești se află tratatul *despre creșterea copiilor*, atribuit lui Plutarh, și se învață până astăzi în școlile grecești cu predilecție. — Dar și în edițiile vechi se află publicate împreună aceste tratate parenetice, v. spre pildă Sylburg (1651, Ultraiecti) Theognis, Phocylides, Pythagoras, Solon et alii, *Poemata gnomica*, și a. m.

(1) Cicero, *De officiis*, Cato, *Disticha* (cu peste o sută de edițiuni) etc.

(2) Krumbacher *Gesch. der byz. Litter.* p. 802 și urm.

Χρηστοθήβεια

τὸ παρὸν ὀνομάζεται σύγγραμμα, χρηστότητα ἡθῶν καὶ κοσμιότητα τρόπων ὑποτιθέμενον. Μετενήνεκται δὲ ὑπὸ τινος ἐκ τῆς λατινίδος φωνῆς εἰς ἀπλήν φράσιν, μετωχτεύσατο δ' αὖθις εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὁ ἐλλόγιμος καὶ ἐν σπουδαίοις ἄριστος Ἀντώνιος ὁ Βυζάντιος, ὁ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει σχολῆς τῶν γραμματικῶν μαθημάτων καθηγητῆς, ἃ μὲν προσθεῖς, ἃ δὲ ἀφελόμενος, τοῦ ἀπλοῦ ἀτελοῦς καὶ ἀκοσμήτου τυγχάνοντος. Καταγλαῖσας δ' ἐκεῖνος τῷ κάλλει τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτήρος, ναὶ μὴν καὶ κοσμήσας ποικίλῃ τῇ προσθήκῃ τῶν νοημάτων, εἰς φῶς ἤγαγε, καὶ τοῖς φιλολόγοις καὶ ἀναγινώσκουσιν αὐτὸ (ὡς ἔχουσιν ἐντεῦθεν ῥυθμίζειν, καὶ τὰ ἦθη κοσμεῖν) πολλὰς τε ὑποθήκας ἐνέθηκεν. ὅτι οἱ ἐντυγχάνοντες τὸν ἄνδρα θαυμάζέτων, τῷ τε ὕψει τῆς φράσεως, καὶ τῇ τοῦ λόγου ιδέᾳ, καὶ δι' εὐφήμεου γλώσσης β,τι μάλιστα ἀγέτων (1).

(Buna cuviință)

este titlul scrierii de față, care învață bunele moravuri și purtarea frumoasă. A tradus-o cineva din limba latină în limba greacă modernă, iar din limba modernă în limba greacă veche a tălmăcit-o iarăși învățatul și distinsul între cărturari Antonie Vizantios, profesor de literatură la școala din Constantinopol, suprimând câteva părți și adăogând altele, textul în limba aple fiind neingrijit și cu lipsuri. Dânsul împodobind-o cu eleganța stilului grecesc, și infrumusețând-o cu felurite adaose de povețe, a dat-o la lumină și a presărat-o cu multe învățături, spre îndreptarea moravurilor și folosul iubitorilor de carte și al cititorilor. Pentru care cititorii să admire pe acest bărbat pentru frumusețea atât a stilului cât și a ideilor și să vorbească de el cu cea mai mare laudă).

Cine a fost acest *cineva*, care a tradus-o din limba latină, a rămas necunoscut până astăzi (2), iar ms traducerii după care a retradus A. Vizantios Hristoitia sa, s'a pierdut; toate mss, cunoscute până acum, conțin numai redacțiunea în l. greacă veche a lui Vizantios, sau prelucrări după dansa.

(1) Titlul e după Patusa Ἐγκυκλοπαιδεία φιλολογική, Veneția 1804, 1,423, cf. și Zavira, Νέα Ἑλλάς p. 178.

(2) Kuma (Ἱστορίαι τῶν ἀνθρώπων πράξεων 12 p. 574) crede greșit că Vizantios a tradus Hristoitia din limba latină; adevărul e că el a găsit o traducere în limba greacă modernă și n'a știut nici cine a tradus-o, nici după care original s'a făcut traducerea, precum reese clar din titlul Hristoitiei.

Aşa dar, un anonim traduce Hristoitia lui Erasm în limba greacă *apla*, Vizantios neputând suferi limba vorbită *barbara* (Evghenie Vulgaris dăduse deja semnalul cruciadei contra limbei vorbite: *ἐκσυρικτέον ἄρα τὰ χυδαῖστί φιλοσοφεῖν ἐπαγγελλόμενα βιβλιδάρια*, Logica p. 49), o traduce în limba greacă veche „καταγλαῖσας τῷ κάλλει τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος» (cum zice el în titlul cărţii); nu trece mult timp şi Daponte, cunoscutul poligraf *retraduce* la 1770 *traducerea* lui A. Vizantios în limba greacă vorbită!

Ἐπὸ αὐτὸν (τὸν Βυζάντιον) τρίτος ἐγὼ τώρα καὶ τελευταῖος
πάλιν εἰς γλώσσαν τὴν ἀπλὴν ὡσὰν ἀπλοῦς Ρωμαιοῦς
μὲ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν ἐμεταγλώττισά το (1).

(De pe traducerea lui (Vizantios) eu acum al treilea şi cel din urmă am retradus o cu puterea lui Dumnezeu, ca Grec de astăzi ce sânt, iarăşi în limba greacă, vorbită astăzi).

Dar se înşela grozav Daponte, când spunea că el făcea cea din urmă traducere! După Daponte vine monahul *Daniil Kerameus* care parafrazează Hristoitia în versuri iambice (2), la 1829 o traduce în limba greacă Naum Râmniceanu (3) şi la 1881 vine *Nichifor Calogheras*, fost arhiepiscop al Patrasului care — ignorând toate celelalte — face o nouă traducere în limba greacă modernă de pe textul lui Vizantios: τῆς Μούσης τὸ λαμπρὸν καὶ περικαλλῆς ἔνδυμα τῆς παλαιᾶς γλώσσης ἀφαιρέσαντες ἐνεδύσαμεν αὐτὴν τὸ πενιχρὸν τριβώνιον τῆς καθωμιλημένης (4).

(Înlăturându-i veştmântul frumos şi strălucitor al graiului vechi, am îmbrăcat o cu haina sărăcăcioasă a limbii vorbite astăzi).

Intâia ediție
la 1780

Intâi Hristoitia a fost întrebuințată ca carte de școală în ms; abia pe la 1780 a apărut prima ei ediție, precum spune notița din ms Add. 8234 din Bibliot. Muzeului Britanic și Zavira (Νέα Ἑλλάς, 178), publicându-se în primul volum al Enciclopediei lui Patusa (5):

(1) Χρηστοθήσια, Venetia 1770 p. 16'.

(2) V. mai jos p. 39.

(3) V. mai jos p. 39, 46.

(4) Α. Βυζαντίου, Χρηστοθήσια ἐκδ. Ν. Κ(αλογερά). Ατена 1881 p. 13'.

(5) Papad.-Vretos cunoaște numai șase edițiuni ale Enciclopediei lui Patusa și anume cele din anii 1710, 1741, 1744, 1758, 1780 și 1802. La acestea adaog edit. din 1795 și 1817 (aflate în Bibliot. Acad. Rom.) și edit. din 1804 și 1819 (în biblioteca mea).

Ἐγκυκλοπαιδεία φιλολογική, συναρμολογησα μὲν ποτε παρὰ τοῦ ἑλληγομωτάτου Ἰωάννου Πατούσα τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, νῦν δὲ ἐπιμελέστερον μετατυπωθεῖσα, ἠδῆξήθη ἐν τισιν ἤπερ τὸ πρῶτον, ἅτε δὴ προσετέθη τὸ ἄχρι τοῦδε ἀνέκδοτον φιλοπόνημα τοῦ κυρίου Ἀντωνίου Βυζαντίου, καλούμενον Χρηστοθήβεια πρὸς παραίνεσιν ἡθῶν τῶν νέων. αψπ', Ἐνετίησιν παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ. (Bibliot. Acad. Rom).

După această primă ediție, cartea fiind întrebuințată foarte mult în școlile grecești, edițiunile ei au ajuns într'un interval relativ scurt la vre-o douăzeci (cele mai multe îngrijite de tipograful Glichis v. Zerlendi, Byzan. Zeitschrift 16 (1907) p. 242). Dacă însă această carte a avut așa de multe edițiuni, dacă chiar Glichis a dat-o la lumină de mai multe ori înainte de 1800, cum se face că la 1802, precum se întrebă cu drept cuvânt Lambros (v. mai sus p. 27) ba chiar la ediția din 1804 același Glichis o dă ca inedită?

Răspuns la
nedumerirea lui
Lambros

Răspunsul e lesne de dat. Glichis, când pentru prima dată la 1780 a publicat Hristoitia în Enciclopedia lui Patusa, a scris în titlul Enciclopediei (care se reedita, prima ediție a ei datând din 1710): προσετέθη τὸ ἄχρι νῦν ἀνέκδοτον φιλοπόνημα τοῦ κυρίου Ἀντωνίου Βυζαντίου «καλούμενον Χρηστοθήβεια» (s'a adăugat lucrarea D-lui A. Vizantios, intitulată Hristoitie, până acum inedită), și acest titlu *tale quale* se repeta la toate edițiunile Enciclopediei; așa încât deși Hristoitia se publicase de câteva ori aparte și de mai multe ori cu Enciclopedia lui Patusa, totuși chiar în ultima (1) ediție a Enciclopediei din 1804, în care se reproduce Hristoitia, în titlu stă acest grațios „s'a adăogat Hristoitia inedită până acum“ (2).

(1) Dela 1817 Enciclopedia lui Patusa apare fără Hristoitie.

(2) Că Glichis nu uitase (cum presupune Lambros) că a publicat în tipografia sa Hristoitia înainte de 1784, se vede din cecece ne spune el însuși în prefața cărții: Thesaurus encyclopaediae basis quadrilinqvis a Gerasimo Vlachō (Veneția 1784), unde însirând publicațiile făcute de el, se laudă că a publicat și Hristoitia: ἀσμένως τὸ πολὺπονον καὶ πολυδάπανον τοῦτο ἔργον (adică Thesaurus lui G. Vlachos) ἀποδεξάμενοι, ὡσπερ καὶ τὰ προειδηθέντα, τὸ τε δηλαδὴ τοῦ Βαρίνου μέγα λεξικόν, τὸ μέγα Ἑτυμολογικόν, τὴν περὶ Γενέσεως καὶ φθορᾶς Φυσικῆν τοῦ Κοροθαλέως, τὸν Ἠρωδιανόν, τὸ τοῦ σοφωτάτου Συναεσίου Ἐπιστολόταρον τὰ τοῦ σοφοῦ Θεοφράστου Ἰθικά, καὶ τὴν τοῦ πολυμαθοῦς Ἀντωνίου τοῦ Βυζαντίου Χρηστοθήβειαν (p. 5).

Original și prelucrare Nu știm dacă primul traducător a făcut o traducere fidelă după Erasm, A. Vizantios însă nu s'a ținut de loc de textul după care a retradus, ci l-a prelucrat potrivindu-l cu obiceiurile Grecilor din timpul său, (1) omițând multe părți și adăogând altele precum zice el însuși în titlul cărții. Chiar întregul capitol IX Πῶς χρηστέον τοῖς φίλοις e adăogat de el (vezi mai jos p. 52).

Prefața din textul latin nu e de recunoscut așa de mult e schimbată; dedicația lui Erasm lipsește la A. Vizantios, iar cele șapte capitole, câte cuprinde textul latin, s'au făcut nouă în textul grecesc. Iată le:

Erasm, De civilitate morum puerilium
Praefatio.

Caput I. De decen-
te et indec-
te totius corporis habitu.

II. De cultu corporis.

III. De moribus in templo.

IV. De conviviis.

V. De congressibus.

A. Βυζαντίου
Χρηστοθήθεια
Προοίμιον.

Κεφάλ. Α'. Περὶ τῆς πρὸς τὰ θεῖα μετὰ συστολῆς αἰδοῦς καὶ εὐλαθείας.

Β'. Περὶ τῆς ἐν ταῖς ἀναστροφαις εὐταξίας.

Γ'. Τὰ περὶ τὰς ἐντεῦξεις καὶ ὀμιλίας τῶν φίλων.

Δ'. Τὰ περὶ τὰς παραινέσεις καὶ ἐλέγχους.

Ε'. Περὶ τῆς ἀμφὶ τὴν ἀναβολὴν κοσμιότητος.

(1) Fără îndoială observațiunile că nu trebuie să scoatem pălăria salutând un Turc (ἐν γὰρ Ὀθωμανοῖς καὶ πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς τὴν Ἀσίαν οἰκοῦσιν, ἀνακαλύπτειν τὴν κεφαλὴν ἐπὶ προσρήσει καταγέλυστον, Patusa Enciclop. ed. 1804), sau că nu e frumos să mestecăm mastică (sacâz) când vorbim (ἀτοπίας ἐστὶ πολλῆς καὶ τὸ ἐν διαλέξει.. μαστίχην διαμασώμενον, ἀσαφείς καὶ δυστηρούς προίεσαι τοὺς λόγους, Patusa Enciclop. ed. 1804, p. 447), observațiuni cari se potrivesc pentru Orient, provin de la prelucrătorul grec. Obiceiul curat oriental de a mesteca mastică (cunoscută rășină aromatică) care și astăzi e foarte răspândit în Constantinopol mai cu seamă printre sexul frumos — mastică dă un miros plăcut gurei — se vede că e foarte vechi; Grigorie cel Mare face cu siguranță aluziune la acest obicei când zice:

Μηδὲ μὲν ἐν στομάτεσσι τοῖς ἄθρωπων ἐδωδῆν
Μαλθάσσειν, δονέουσ' ἔνθα καὶ ἔνθα γένον,
Οἷα περιφρονέουσα σαόφρονας· ἐκ δ' ἄρ' ὀδόντων
Πέμπειν καὶ διερωῶν ἀφρὸν ἀπὸ στομάτων.

V. Σκαρλάτου Βυζαντίου, Κωνσταντινούπολις (Atena 1869) 2,348.

VI. De lusu.

ΣΙ'. Περι τῆς ἐν περιπάτοις
εὐταξίας.

VII. De cubiculo.

Ζ'. Ἡ περι τὰς συντυχίας
εὐταξία.

Conclusio operis.

Η'. Τὰ περι τὴν τράπεζαν.
Θ'. Πῶς χρηστέον τοῖς φίλοις.

Precum se vede din cele de mai sus ordinea capitolelor s'a schimbat cu desăvârșire în traducerea greacă; capitoul I corespunde cu cap. B' al traducerii grecești, cap. II cu cap. E', cap. III cu A', IV cu H', V cu Γ' și ΣΤ', VI a devenit un paragraf din cap. B' (ἐν τοῖς ἀθύρμασι τοῖς πρὸς ψυχγωγίαν γινόμενοις etc. Patusa p. 429) etc.

Cu toate că în titlul prelucrării grecești se zice că s'a tradus din l. latină, cu toate că asemănările în multe părți sânt izbitoare, iar deosebirile fundamentale se pot explica prin acele cuvinte ale prefetei în cari prelucrătorul zice ritos că a „suprimat multe părți și a adăogat altele“ nu se exclude totuși posibilitatea ca prelucrătorul grec să fi avut înaintea ochilor (nu cartea lui Erasm ci) o altă prelucrare a ei posterioară din sumedenia de prelucrări în l. latină în titlul cărora de multe ori nici nu figura numele lui Erasm.

Dau câteva extrase pe două coloane ca să se vadă asemănările și deosebirile prelucrării în l. greacă. (Pentru textul grecesc trimet la Hristoitia intercalată în Patusa, Enciclop. ed. 1804, iar pentru cel latin la ediț. lui A. Bonneau, Paris 1877).

50. Quoties fores templi
praeteris, nudato caput: ac
modice flexis genibus, et ad
sacra verso vultu, Christum
divosque salutato.

425. Εἰσιόντι δὲ παραντίκα
τὸ τῆς κεφαλῆς ἀφαιρείσθω
ἐπίβλημα, δι' οὗ μέλλεις τὴν
πρὸς τὰ θεῖα εὐλάβειαν, καὶ
τὴν μετὰ συστολῆς τε καὶ αἰ-
δοῦς προσέλευσιν παραστήσει-
σθαι, εἶτα δὲ πρὸς τὸ ἱερὸν
βῆμα ἀποτετάσθων αἱ ὄψεις,
ἵπου ὁ οὐράνιος ἄρτος καθ'
ἐκάστην ἱερουργεῖται.

34. Membra quibus na-
tura pudorem addidit, re-
tegere citra necessitatem
procul abesse debet ab in-

427. Σὺν οὐκ ὀλίγῃ δὲ προ-
σοχῇ διευλαβοῦ τοῖς κρυφίοις
τῶν μελῶν παραβάλλειν τὴν
χειρα, ἣ ὄλως προσαπτόμενον

dole liberali. Quin ubi necessitas huc cogit: tamen id quoque decente verecundia faciendum est, etiamsi nemo testis adsit.

26. Aversus expuito, ne quem conspuas aspergasve.

Id si non licet, linteolo sputum excipito.

29. Os mane pura aqua proluere, et urbanum est, et salubre: subinde id facere, ineptum.

78. Tres digiti salino impressi, vulgari joco dicuntur agrestium insignia. Cultello sumendum est salis quantum satis est.

76. Ossa, aut si quid simile reliquum est, ne sub mensam abjeceris, pavimentum conspurcans.

72. Digtos unctos vel ore praelingere, vel ad tunicam extergere, pariter incivile est: id mappa potius aut mantili faciendum.

78. Ossa dentibus arrodere caninum est, cultello purgare, civile (1).

φαίνεσθαι, πρὸς ἧ καθ' ἑαυτὸν μελέτη χρήσιμος.

431. Μηδέποτε ἀποχρημπτόμενος ὡς διστόν ἀποσφενδονίσσης τὸν πτύελον, αἰσχρὸν γὰρ ἀπὸ θυρίδων ὡς τὴν λεωφόρον ἀπόσχου καταπτύειν πολλῶν ἔνεκα . . .

Χρῶ δὲ τοῖς ἐπὶ τούτῳ πεποιημένοις ἀγγείοις, κἂν μὴ παρῆ, τὸ ρινόμακτρον ἀποπληρούτῳ τὴν χρεῖαν.

441. Εὐθετόν ἐστι πρὸς τε καθαρότητα καὶ ὑγείαν σώματος, ἅμ' ἔω ἀναστάντα τῆς κλίνης, τὰς χεῖρας καὶ τὸ πρόσωπον ὕδατι νίπτειν. οὐ μὴν περιέργως καὶ διὰ πολλοῦ ἑταιρικὸν γάρ.

452. Ἄλων δὲ χρεῖας σοι ἐπιγενομένης, μὴ τοῖς δακτύλοις ἀλλὰ τῇ τοῦ μαχαιριδίου ἀκωκῆ ἀνελόμενος κέχρησο.

453. Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ τὰ ὄσῳ τῶν βεβρωμένων κρεῶν τε καὶ ὀπωρῶν ὑπὸ τῆ τραπέζῃ ῥίπτειν.

454. Μὴ λείχε τοὺς δακτύλους, ἀλλ' ὡς ἔνεστι καθαρὸς τῆρει, κοχλιαρίοις ἢ δικράνοις χρώμενος, δεῆσαν δέποτε χειρομάκτρῳ ἀπόμασσε ἰδίῳ.

454. Ἦκιστα κόσμιον... περιλείχειν τὰ ὄσῳ κατὰ τοὺς κύννας.

(1) După dovezile de mai sus cred că K. Krumbacher la o nouă ediție a Istor. liter. bizantine va șterge cele spuse despre Hristoitia lui Vizantios (p. 464), fiindcă o prelucre a unei cărți a lui Erasm n'are ce căuta acolo.

PRELUCRĂRI ÎN LIMBA GREACĂ MODERNĂ

Hristoitia
lui Daponte

Înainte de a se publica prima ediție a traducerii lui A. Vizantios, cunoscutul poligraf *Chesarie Daponte*, — vrând poate să arate ușurința lui în versificație — a tradus Hristoitia după un ms (din multe cărți circulau în toate școlile de pe vremuri, ca cărți de școală) în limba greacă modernă în *versuri* sub titlul:

Χρηστοίθεια, περιέχουσα και διδάσκουσα τοὺς τρόπους δι' ὧν ἀποκτῶνται τὰ καλὰ και εὐτακτα ἔθνη μετὰ προσθήκης λόγων τινῶν και ἱστοριῶν και ὕμνων. Μεταφρασθεῖσα και στιχουργηθεῖσα παρὰ Κωνσταντίνου Δαπόντε τοῦ μετονομασθέντος Καισαρίου. Ἐνετίησιν 1770. Παρὰ Δημητρίῳ Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων (1).

Cartea o închinase Daponte lui *Iacovachi Rizo*, mare spătar și o trimisese la Veneția spre tipărire, editorul însă a găsit de cuviință să o închine lui Pano Maruți, cunoscutul bogătaș din Ianina, precum ne spune însuși Daponte în a sa *Grădina grațiilor* (Κήπος χαρίτων) (2):

Δεύτερον ὁ Ἰάκωβος Ρίζος, μέγας σπαθάρης,
Ὅ προρρηθεῖς, εἶη μ' αὐτοῦς ἢ τοῦ Σταυροῦ μου χάρις.
Τὴν Χρηστοίθειαν ἔς αὐτὸν ἐγὼ προσφωνημένην
Τὴν ἔχω, ὡς συνδρομητὴν και ἀποδοδεομένην
Ὅ τυπογράφος δὲ αὐτὴν τυπώσας τῷ κῆρ Πάνῳ
Μαρουτζῆ τὴν ἐπέγραψε, τῷ Γραικοβενετζιάνῳ.

Extragem din prefață:

Αὐτὸ (τὸ σύγγραμμα) ἀπτὴν λατινικὴν διάλεκτον και στάσιν ἕνας τὸ ἐμετάφρασεν εἰς τὴν αἰλὴν μας φράσιν.
Ἐπειτα ὁ Ἀντώνιος, σχολῆς τῶν ἐγκυκλίων, τῆς Κωνσταντινουπόλεως διδάσκαλος καλλίων, ἄλλα αὐτὸς προσθέτωντας, ἄλλα δὲ ἀφαιρῶντας, ἀκόσμητον και ἀτελὲς τὸ πρῶτον ἀπλοῦν ὄντας, τὸ ἔκαμεν ἑλληνικόν, και ὑπερεπαινεῖται, ἔθεν και παραδίδεται μᾶθημα κ' ἐξηγεῖται.
Ἀπὸ αὐτὸν τρίτος ἐγὼ τῶρα και τελευταῖος,

(1) Papadopoulos-Vretos Κατάλογος 1, 90 No. 253. — Legrand in Ephémérides Daces par C. Dapontès vol. 3, p. XLIII descrie această carte de pe exemplarul aflat în Muzeul Britanic. Din această rară carte posed un exemplar.

(2) Ed. G. Sofocle, Atena 1883 p. 89.

πάλιν εἰς γλώσσαν τὴν ἀπλήν, ὡσὺν ἀπλοῦς Ρωμαῖος,
 μὲ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν ἔμεταγλώττισά το,
 ὡς δυνατὸν ὡς φαίνεται, καὶ ἐστιχοῦργησά το,
 εἰς χρῆσιν μεταχειρίσιν τῶν ἀμαθῶν ἀνθρώπων.
 δὲν λέγω, μὴ μοι γένοιτο, τῶν φιλοσοφοτρόπων (p. 17').

După Daponte, monahul *Daniil Cherameus*,
 profesor la școala din insula Patmos, a pre-
 lucrât Hristoitia în limba greacă modernă
 iarăși în versuri (iambice) pentru școlarii

lui sub titlul:

Παράφρασις διὰ στίχων ἰάμβων τῆς Χρηστοθείας Ἀντωνίου
 Βυζαντίου τοῦ διδασκάλου, φιλοπονηθεῖσα χάριν τῶν εἰσαγωγικῶν
 παρὰ Δανιὴλ μοναχοῦ Πατμίου τοῦ Κεραμέως τῆς κατὰ Πάτμον
 σχολῆς τῶν γραμματικῶν διδασκάλου. Inc.: Ψυχὴ καὶ σῶμα οὐσία
 βροτῶν πέλει (1).

Această traducere nu s'a dat la lumină, ni s'a păstrat
 însă în mai multe mss (2). Despre traducerea în l. greacă
 făcută de *Naum Râmniceanu* tot în versuri v. mai jos p. 41

La 1881, *Nichifor Calogheràs*, fost profe-
 sor universitar și arhiepiscop al Patrasului
 ignorând toate traducerile și 18 din cele 19
 edițiuni cari se făcuseră până la el, face o
 nouă traducere în l. greacă modernă de pe textul lui Vi-
 zantios: τῆς Μούσης τὸ λαμπρὸν καὶ περικαλλῆς ἔνδυμα τῆς πα-
 λαιᾶς γλώσσης ἀφαιρέσαντες, ἐνεδύσαμεν αὐτὴν τὸ πενιχρὸν τρι-
 βώνιον τῆς καθωμιλημένης (ed. N. Calogheràs, Atena p. 15').

Cât despre traducerile în proză în l. greacă
 modernă și despre psihagogiile, adică *tâl-
 măcirile interliniare*, păstrate în caetele de
 școală, din secolele trecute, ele sânt foarte
 numeroase, precum se poate vedea din cataloagele mss
 grecești ale bibliotecilor din București, Iași, Constantinopol,
 Atena, Sf. Munte, Patmos, Mitilene, etc. etc.

Traducerile interliniare erau foarte întrebuițate în evul

(1) Biblioteca Muzeului Britanic din Londra, Add. 8234.

(2) V. Papadopoulos-Kerameus *Μαυρογορδάττειος βιβλιοθήκη*. Constantinopol 1884 No. 102, I. Sachelion, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, Atena 1892, No. 1117, Papadopoulos-Kerameus *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη* I, No. 470,5, Lambros *Νέος Ἑλληνομνημῶν*, Atena I (1904) p. 355 No. 14.

mediu, atât în Occident cât și în Orient. Un exemplu clasic al acestui sistem de interpretare este textul latin al lui Aelfric cu o traducere interliniară în limba engleză din al 11 secol.

Această metoadă de interpretare joacă un mare rol în istoria învățământului în Țara românească și mss Hristoitiiei cari se păstrează astăzi în Biblioteca Academiei Române ne desvăluiesc metoada aceasta de pe vremuri. Hristoitiia lui Vizantios o învățau școlarii nu numai pentru conținutul ei, ci și pentru că stilul, fiind de un aticism pronunțat, servea ca bază — alături de Epistolarul lui Coridaleu — pentru exerciții gramaticale de regule și excepții și de expresiuni idiomatiche, pentru cari Vizantios a știut să îngrămădească în cărticica sa exemple potrivite.

O asemenea interpretare prin îngrămădirea sinonimelor și topica cuvintelor, nepotrivită limbii materne, siluește limba și produce construcțiuni confuze sau imposibile, cari fac ca elevul să-și piarză cu desăvârșire simțul limbii.

S'au ridicat câteva capete luminate contra acestei psiagogii dar o metoadă de învățământ, cu care s'a deprins un dascăl timp de câteva decenii, fie cât de greșită, nu o leapădă cu ușurință; ea parcă face parte din corpul și sufletul lui și pentru susținerea ei aduce cele mai absurde argumente, fiindcă crede întru câtva că trebuie să-și apere demnitatea și trecutul în care a păcătuit cu metoada incriminată. Dar mai cu seamă inerția naturală joacă cel mai mare rol în rezistența dascălului de a primi o inovație folositoare, sau un adevăr fie cât de evident; creerul are nevoie de o sfortare oarecare ca să primească un nou adevăr, și e mult mai lesne să funcționeze cum s'a obișnuit în mod mecanic și inconștient, decât să arunce peste bord tot ce a înjintăit cu atâta trudă și să înceapă iarăși d'a capo.

În Principate, doi bărbați s'au ridicat cu energie contra acestei metode, *Lambrou Fotiadi*, directorul Academiei Sf. Sava în București și *Iosif Misiiodax* (1), profesor la Iași, ambii trăind pe la sfârșitul sec. 18.

În ce constă această interpretare interliniară ne arată mai plastic decât orice descriere, o pagină din prefața Hristoitiiei pe care o dau în facsimile aci alăturat după ms grecesc No. 647 (402) p. 9 din Biblioteca Academiei Române.

(1) Misiiodax, Despre creșterea copiilor (Περὶ παιδείων ἀγωγῆς) Venetia 1781, cap. 5.

Χρησιόγητα παρὰ τῶν ἁγίων Πάτερων

Κυριότατος ἀρχιεπισκόπου
 Ἁγίου Πνεύματος
 καθολικῆς ἐκκλησίας
 ἀποστόλων Πέτρου
 καὶ Παύλου
 ἐν ἁγίᾳ Κωνσταντινουπόλει
 ἡμετέρας ἀποστολικῆς
 καθέδρας

Ὁμιλον διαβάσει κατὰ τὸν θεολόγον ἡμ. θεὸς αἰ:

δοξολογία: ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων

καθὼς καὶ ἡμεῖς θεὸν ἀναπαύεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν ἐπιμελεῖσθαι

δοξολογία: ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων

ἐὰν ἡμεῖς θεὸν ἀναπαύεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν ἐπιμελεῖσθαι

δοξολογία: ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων

ὡς φησὶν ὁ ἁγιόγραφος ὁ ἁγιόγραφος ὁ ἁγιόγραφος

δοξολογία: ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων

ὡς φησὶν ὁ ἁγιόγραφος ὁ ἁγιόγραφος ὁ ἁγιόγραφος

δοξολογία: ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων

ὡς φησὶν ὁ ἁγιόγραφος ὁ ἁγιόγραφος ὁ ἁγιόγραφος

δοξολογία: ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων

ὡς φησὶν ὁ ἁγιόγραφος ὁ ἁγιόγραφος ὁ ἁγιόγραφος

δοξολογία: ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων
 ἡμῶν καὶ πάντων ἁγίων

PRELUCRĂRI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Hristoitia lui Erasm-Vizantios, fiind așa de răspândită în școlile grecești din România, s'a prelucrat și în limba română—de trei ori precum vom vedea mai jos—întai de protosinghelul *Naum Râmnicianu* (1) sub titlu :

Χρηστοθήθεια νέα
 Τόμος α'.
 Buna obicinuință noaoă
 Tomul a.
 αωκθ'.
 1829
 Ἐν Βλαχίᾳ Δακίας
 In Valahia Dachiei
 Κατὰ Νοέμ.
 Pe la Noem.

Această prelucrare, versificată în limba greacă modernă și română, a rămas nepublicată până astăzi, iar ms autograf al autorului se află în Biblioteca Academiei Române (No. 1487 rom., cuprinzând 17 + 168 fol.).

Râmnicianu a tradus după Vizantios Naum și-a făcut traducerea din limba greacă veche—prin urmare după Vizantios—precum ne spune însuși în închinarea (2) câștii.

Ἄδελφοί, τὴν παροῦσάν μου
 πρώτην δοκιμὴν εἰς κοινὴν ὠφέ-
 λειαν, ἤτοι τὴν Νέαυ ταύτην
 Χρηστοθήθειαν ἐκ τῆς παλαιᾶς
 μεθερμηνευθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ καὶ
 διὰ στίχων μετρικῶν συντεθεῖ-
 σαν εἰς ἀμφοτέρως τὰς διαλέ-
 κτους, ἤγγουν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς
 κοινὴν ἑλληνικὴν καὶ εἰς τὴν
 καθ' ἡμᾶς δακικὴν, οἰκεῖως ταύ-
 την τῇ ὑμετέρᾳ κοινότητι πάν-

Fraților, aceasta a mea
 întâia cercare spre cel de
 obște folos, adecă această
 Noaoă Hristoitie din cea *ve-*
che tâlcuită de mine și în sti-
 huri numărâlnice alcătuită
 într'amândoaoă limbile, adegă
 în cea din vremea noas-
 tră de obște elinească, și
 într'a noastră cea din vre-
 mea noastră dachicească, cu

(1) Despre N. R. v. C. Erbiceanu, Vieața și activitatea literară a protosinghelului Naum Râmnicianu, București 1900.

(2) Cartea nu o închină Impăratului Nicolae Pavlovici, precum spune Erbiceanu l. c. p. 74 (și Iorga, Istoria literat. române în secolul al 18 z p. 346) ci *tutului de obște în Hristos pravoslavnicilor frați* (fol. 7').

των τῶν ὁμοπίστων καὶ ὀρθο-
δόξων ἐν Χριστῷ συναδελφῶν
ἀνατίθημι (1).

cuviință pe aceasta obștimei
voastre a tuturor celor de
o credință și pravoslavnici
în Hristos împreună frați o
inchin (2).

E foarte interesant ce ne spune Naum despre originalul de pe care a tradus și despre limba română pe care a înțeles-o; originalul *în chipul cel elinesc*, găsindu-l întunecat și nedeslușit, a crezut de cuviință să-l traducă *în cea de obște limbă a Elinilor* și în limba românească cea *vie* precum se vorbea în București pe atunci, nu în limba cărturarilor și birocraților, nu în graiul arhaic în care sânt talmăcite *cărțile bisericești*, nici în *limba logofeților patriei*:

Cugetând că elineasca carte ce se zice Χρηστοθήσια, mai întâi adică spre a mea bună iscusință folosește, iar al doilea și spre cel de obște folos al noilor începători ucenici; cercetând cu scumpătate și înțelegerea și rânduiala cuvântului, și ca una ce mi s'au părut și întunecată și nedeslușită această carte în chipul cel elinesc, mai vârtos pentru cei frageți tineri, talmăcind-o și prefăcând-o, am scris în stihuri de obște număralnice, după pilda moliftei ce se începe așa: *Din buze spurcate și din necurată limbă . . .* în cea de obște limbă a Elinilor din vremea noastră a Dachilor. Iar întru a noastră, a Dachilor zic, nu după obiceiul logofeților patriei, ci după cea *vie* răspundere a limbii noastre cum obicinuiam mai vârtos aicea la București (3).

Pe lângă mărturia sa, și comparația traducerii lui Naum cu traducerile lui Vizantios și Daponte ne arată că el a tradus după cel dântai, precum vom vedea mai jos; ba chiar în predoslovie subț traducerea sa citează și textul lui Vizantios.

Acum se naște întrebarea: oare n'a cunoscut Naum traducerea versificată a lui Daponte, știut fiind că scrierile acestuia erau foarte răspândite în Țara românească? O întâmplare fericită a făcut ca să găsesclă un anticar chiar exemplarul, conținând Hristoitia lui Daponte, care a fost în posesiunea lui Naum pe timpul când era încă diacon, precum se vede din *nota autografă* de pe el: *Καὶ τὸδε ἐκ τῶν τοῦ Ναοῦμ ἱεροδιακόνου* (și aceasta din ale lui Naum ierodiacon). Așadar, fără indoială, a cunoscut prelucrarea lui Daponte, după care a luat poate strania inspirație de a versifica o temă, care numai pentru Pegas nu era potrivită.

(1) Fol. B^v.

(2) Fol. I^v În întregul ms pe pagina din stânga se află textul grecesc, pe cea din dreapta cel românesc.

(3) Erbiceanu, Cronicarii greci pag. LVII.

Pe fol. 1^v ne dă și versurile cari i-au servit de model pentru versificație :

Γέγραπται μοι ἡ παροῦσα
Κατὰ τρόπον τῶνδε στίχων.
Ἄπὸ ῥυπαρῶν χειλέων
Ἄπὸ βδελυρᾶς καρδίας (1).

Scrisu-s'au de min'aceasta
dupre pild'acestor stihuri ;
Din buze spurcate zic
Și din inimă scârnăvă.

La această lucrare Naum s'a trudit un an întreg și credea că săvârșise ceva extraordinar, precum el însuși ne spune:

*Că și patriei am să-i închin câte Dumnezeu mă va ajuta.
Că cu ajutorul lui Dumnezeu pot, după cum am arătat și
nobilului boier Scarlat Grădișteanu, înainte de plecarea mea,
că un an întreg m'am nevoit, am tradus și am compus τὴν
Ἑλληνικὴν Χρηστοθήκειαν, Bunele obiceiuri, grecește în stihuri
metrice, atât în grecește cât și românește, într'un chip cum
nu s'au văzut până acum nici la Greci, nici la Români (2).*

Naum după atâta muncă, din lipsă de bani, n'a putut să-și vadă lucrarea tipărită; în acest scop el a adresat o scrisoare (3) slăvitului Divan al Prințipatului Valahiei, cerând ca să se tipărească ms și să se recomandă luiască spre citire la cele dă obște școli ale Patriei. Scrisoarea fiind caracteristică pentru veniturile cărturarilor din secolul trecut o împărtășesc în întregime în limba română.

Trimitere

către slăvitul Divan al Prințipatului Valahiei Dachiei

Cu toată cea până la pământ smerită închinăciune iau îndrăzneală către slăvitul Divan, aducând ceace dumnezeescu dar m'au invrednicit și pă mine nevrednicul, spre folosul cel dă obște patriei noastre.

Și este ceea ce să aduce prea iubitei mie Patrii, această carte ce să scrie d'asupra *Noaoă Hristoitie*: care s'au tălcuit dă mine din cea Elinească, și s'au alcătuit în stihuri într'amândoaă limbile.

Iar socoteala acestii iubiri dă osteneală a mea s'au făcut ca, dă va fi bine priimită după cea cu scumpătate cercetare și dreaptă judecare, prin această slăvire dându-să în tipar, să recomandă luiască spre citire la cele dă obște școli ale patriei.

Iar pântru cheltuiala tiparului, cei ce vor număra, din vânzarea și prețul fiecăruia cărți, să priimească dreptele cheltuieli, fără nici un câștig dintr'acestea.

(1) O poezie care indeobște se atribue lui Simeon noul Teolog.

(2) Erbiceanu, Vieată și activitatea lui Naum p. 66.

(3) Scrisoarea se află la sfârșitul Hristoitiei fol. 165^v.—168 în l. greacă și română.

Să se adauge însă la prețul cărților și ale legătorului da cărți, și măsuratul câștig al vânzătorului da cărți, da la fiecare carte, cu hotărâre: lângă care, să mă împărtășesc și eu din prețul fieșcăria cărți câte un leu, pântru amândoaă limbile: și mai mult să nu crească măsuratul preț al acestor cărți, ca să poată și cei mai săraci ucenici să le cumpere. Iar anii slăvirii voastre fie da la Dumnezeu prea mulți și cu totul fericiți.

1830 *Ghenarie 1.*

Al slăvirii voastre
smerit și nevrednic

Protosinghelul Naum Proin Apostoleanu

Hristoitia lui
A. Pann

A doua prelucrare în limba română, nu se știe cine a făcut-o (1), a treia tot versificată, e făcută de *Anton Pann* sub titlu:

Hristoitie au școala moralului care învață toate obiceiurile și năravurile cele bune. Compuse în versuri de Anton Pan (2) *Profesorul de Muzică vocală al școalelor naționale din București 1834 (Sibiu).*

(1) V. mai jos p. 45 n. 1.

(2) Despre viața și activitatea lui Pann, a scris o carte foarte prețioasă G. Dem. Teodorescu (București 1891 — 93); nu spune însă nimic despre numele lui adevărat, care nu este Pann cum apare pe cărțile lui date la lumină după anul 1840. În primele publicațiuni numele lui e scris *Anton Pan*... de unde reese că il dedea prescurtat, așa spre pildă în:

Versuri muzicești, ce să cântă la nașterea Mântuitorului nostru Isus Hristos și în alte sărbători ale anului, compuse de Anton Pan... București 1830 (Bibl. Academ. Rom. 5.615), și în:

Poezii deosebite sau cântece de lume din care unele sânt culese de alții, iar altele originale de Anton Pan... București 1831 (G. Dem. Teodorescu, Operele lui Anton Pann p. 12). Timp de mai mulți ani își scrie numele lui *Pan* fără cele trei puncte, așa în:

Hristoitie au școala moralului... de Anton Pan București 1834 (la G. Dem. Teodorescu greșit reproduc Pann cu doi n) și în:

Sf. Evangheliă, ce se zice în sfânta și luminata zi a Paștilor culeasă în opt limbi și dată la lumină de... Anton Pan, Sibiu 1840 (la G. Dem. Teodorescu greșit reproduc Pann cu doi n). După această dată își scrie numele *Anton Pann*.

Un ms al lui Pann, cuprinzând *Floarea cântărilor* (asupra cărui a atras atenția cercetătorilor *Al. T. Dumitrescu* în „Sămănătorul“ 2 (1903) p. 527), ne arată cum și-a prescurtat numele din *Antonie Pantoleon Petroveanu* întâi în *Anton Pan* (și mai târziu în *Anton Pann*):

Inceput cu Dumnezeu cel sfânt floarea cântărilor alcătuită de mine Antonie Pantoleon Petroveanu prin cererea și îndemnarea D-lui Hristea logofăt al Cozi în Râmnic la anul 1826 Sept. 14 (fol. 3).

Cuvintele: . . . *toleon Petroveanu* sânt șterse tragându-se peste ele linii horizontale și verticale cu cerneală.

În același ms întâmpinăm încă odată numele lui fără ștersături *Antonie Pantoleon Petroveanu* (fol. 7) și de mai multe ori: *Antonie Pantoleon* (fol. 17^v) sau *Antonie Pan*.

Că Pann a cunoscut traducerea lui Naum este aproape sigur, căci în prefață pomenește de alte două prelucrări în limba română :

Precum și în românește
Două feluri se găsește,
Care acum și de mine
Iat'a treia oară vine,
Cum se vede întocmită
Și în versuri poezită. (1)

Erbiceanu, constatând asemănarea ce există între Hristoitia lui Pann și aceea a lui Naum, a crezut că Pann a pus în versuri românești textul grecesc al traducerii lui Naum: *din comparațiunea ce am făcut între scrierea lui Naum și a lui*

Pann a tradus
după Daponte

La fol. 128 chiar în limba greacă: Ποίημα Διονυσίου ὅπερ νῦν ἐξηγήθη παρ' ἐμοῦ Ἀντωνίου ΠΤ. 1825. (opera lui Dionisie (Fotino) care acum a fost tălmăcită de mine Antonie PT. 1825). Prin PT cu siguranță s'a prescurtat numele: *Pantoleon*.

Asemenea de câteva ori revine numele lui scris: Ἀντωνίου Παντολέων (sic) fol. 187. 199 și odată Ἀντωνίου Παντολέον, din care trăgându-se cu cerneală pe deasupra lui τολέων s'a prescurtat în Πάν (Pan).

Ms s'a alcătuit la 1825—6, când Pann nu se hotărâse încă asupra ortografiei numelui său; mai târziu când era cunoscut sub numele de Pan, se vede că cineva sau el însuși a făcut acele ștersături scoțând din *Pantoleon*, *Pan*. Din primele lui tipărituri, precum este *Axion* (1819), *Calendar pe 1821*, nu există exemplare ca să vedem cum își tipărea numele la început.

Ms care cuprinde notele de mai sus, provine din biblioteca răposatului episcop al Râmnicului, Ghenadie Enăceanu, care probabil l-a aflat la mănăstirea *Dintr'un lemn* (v. Al. T. Dumitrescu l. c. p. 527), unde Pann petrecuse câtva timp ca profesor de muzică bisericească (G. Dem. Teodorescu I, 33); ms se află astăzi în Bibl. Acad. Rom. sub No. 2.112 rom.

Și un alt ms (aflat în Bibl. Acad. Rom. sub No. 304 rom, asupra căruia mi-a atras atenția R. Caracăș) vine să întărească cele spuse mai sus Manuscrisul e o *Antologhiie* (care s'a scris în al doilea an al domniei lui Gheorghie Dimitrie Bibescu) cuprinzând diferite bucati de muzică bisericească, din cari multe sânt alcătuite de Anton Pann; în titlul diferitelor cântări revine numele lui când: Anton Pandoleon (fol. 160 370. 693. 697. 726), când: *Anton Pan* (fol. 225) când: Ἀντωνίου Πετροβίτου (Antonie Petrovitis, fol. 521. 518. 515). *Petrovitis* ou siguranță e forma grevizată a numelui său patronimic *Petroveanu*. Concluzie: Numele lui de botez a fost Antonie, numele tatălui Pantoleon, numele de familie Petroveanu (pe care îl scria în grecește Πετροβίτης și probabil în bulgărește Petrov); părăsind numele de familie a adoptat ca atare numele tatălui, întâi prescurtat în *Pan*... pe urmă: *Pan* și la sfârșit: *Pann*

(1) Hristoitie p 4. Dacă una din aceste două prelucrări e aceea a lui Naum, care este a doua despre care vorbește Pann? Eu n'am putut s'o descoper.

Anton Pann, ce tratează tot acest obiect, intitulată școala moralei se constată că Anton a cunoscut scrierea lui Naum și a format numai poezia românească după cea grecească a lui Naum, care-i admirabil scrisă și într'un stil elegant și o limbă greacă corectă și aleasă, spre a putea fi citită de toți și de toate (1).

Cu siguranță, Erbiceanu nu se pronunța astfel dacă cunoștea versiunile grecești ale lui Antonie Vizantios și Daponte, căci o comparație între ele și traducerea lui Naum și Pann arată tocmai contrarul, adică că Pann cu toate că a cunoscut pe Naum — precum reese din prefața lui — a făcut traducerea lui după Daponte și nu după Naum (nici după Vizantios) (2) pe când Naum a tradus după Vizantios cu toate că și el a cunoscut pe Daponte (v. mai sus p. 42). Chiar din capitolul 5 publicat de Erbiceanu (p. 75) se vede clar acest lucru: Vizantios povățuește să nu punem pălăria strâmb, cum fac *corăbierii* și soldații (*καθάπερ ναυτίλοις και στρατιώταις ἐθίξεται*) și în textul lui Naum găsim aceeași comparație: nici strâmb iarăși să o pue, Precum fac *corăbierii*. La Daponte cuvântul *corăbieri* lipsește: *Μήτε στό ἔνα σου ταφτι πάλιν αὐτό νά γέρνης, Νά τὸ φορής ἦγουν στραβά, κατάκρισιν γάρ πέρνεϊς* (p. 32), ceea ce găsim întocmai în traducerea lui Pann: Nici la o parte strâmbată, Pe o ureche plecată (căciula) p. 82.

În capitolul 2 Vizantios spune: dacă aflându-se pe tine vreun asemenea lucru (purici sau alte lucruri scârboase), l-ar curăți cineva, să-i permiți acest lucru cu rușine și recunoștință (*εἰδὲ ἐπὶ σοι τῶν τοιούτων τι ὄν ἀφαιροῦτό τις ἄλλος, μετ' αἰδοῦς ἅμα και χάριτος ἐπιτρέψαι προσήκει* p. 431), ceea ce Naum traduce întocmai după Vizantios:

Iar când pă tine va fi
Acest fel dá murdalăc
Alt cineva curățindu-l
Tu mulțumit să t'arăți
Cătr'acela și cu cinste etc. f. 39.

Daponte însă spune contrarul, adică că nu trebuie să permiți acest lucru (fie că n'a înțeles originalul, fie că a găsit că e mai cuviincios să declini un asemenea serviciu p. 15), ceea ce găsim și la Pann întocmai:

(1) Erbiceanu l. c. p. 74.

(2) Pann era fără cultură și cunoștea numai limba greacă *apla*, prin urmare nici nu putea pricepe pe Vizantios care a scris *elinica*.

Iar când din cele numite,
 Asupra-ți vor fi lipite
 Și va voi oare cine
 Ca să le ia dela tine
 Să nu-l lași, zic, îl poprește
 Smerit și înțelepțește (p. 42).

Dar faptul că Pann s'a luat după textul lui Daponte, nu se arată numai din cuvinte și expresiuni — cari, luându-se în considerație că avem a face cu traduceri libere în versuri, sânt mai greu de urmărit — ci mai ales din șirul pericopelor textului; Daponte versificând proza lui Vizantios, și a permis a înșira diferitele povește altfel decât cum erau în textul de pe care traducea, și la Anton Pann găsim acelaș șir, ca și la Daponte, pe când la Naum ne întâmpină poveștele orânduite intocmai ca 'la Vizantios.

Așa de pildă, în capitolul 2, la Vizantios găsim următorul șir de povește: 1) nu trebuie să vorbească cineva tare când alții dorm, 2) trebuie să ne ținem casa curată, 3) în clasă nu trebuie să vorbești tare, pe când ceilalți școlari citesc, 4) nu trebuie să împiedici pe ceilalți școlari de a asculta lecția, 5) să nu te pui iarna înaintea focului, împiedicând pe ceilalți de a se încălzi, 6) regule de urmat la jocuri, 7) să nu scuipi în foc (p. 428—9), intocmai ca și la Naum (f. 27^v—31^v) pe când Daponte a schimbat șirul, punând în următoarea ordine poveștele de mai sus: 1, 3, 4, 2, 6, 5, 7, (p. 8—11), ordine pe care o găsim iarăși la fel la Anton Pann (p. 28—34).

Ca în toate prelucrările sale, Pann și-a permis multe adăogiri și în traducerea Hristoitiei; următoarea pericopă de pildă care lipsește în originalul său este un adaos al lui Pann:

Ține-ți gura'n depărtare
 Când știi c'ai mâncat la masă
 Ceapă, usturoi, au prasă,
 Ș'alte legumi puturoase
 Care foarte greu miroase (p. 96).

Pann în Hristoitia sa, fără să se depărteze de izvodul său, a tălmăcit mai mult sensul decât cuvintele și așa traducerea sa e cu mult superioară lucrării lui Râmnicianu, care e o tălmăcire mai credincioasă dar și mai proastă. În ceea ce privește stilul și talentul de scriitor al lui Naum nu pot să împărtășesc părerea lui C. Erbiceanu care ne spune că

Naum era și poet, avea o imaginațiune puternică și energică, un condei pitoresc, cu care desemna și colora sujețele sale cu

epitetele cele mai impresionătoare. El a scris mai multe poezii în grecește și o carte întreagă *Χρηστοθήβεια* și în o limbă corectă, aleasă și elegantă (Cronicarii greci p. LIX).

De altfel din chiar pericopele lui Naum și Pann publicate mai sus se poate vedea cât de stângaci e stilul pretențiosului protosinghel Naum și cu câtă ușurință mănuește limba deprețiatul cântăreț Pann.

Hristoitia lui Vizantios s'a tradus în limba slavonă de *D. N. Darvari* precum ne spune Prelucrări în limba slavă și bulgară F. Sartori și Wurzbach (1) și s'a publicat la 1786, și în limba bulgară de Popovici și s'a publicat la Ofen 1837.

Această din urmă traducere există în Biblioteca Imperială din Viena (2), iar traducerea lui Darvari se află în Biblioteca Muzeului Național Boem, provenind din bogata bibliotecă a lui P. Șafarik. Iată titlul traducerii lui Darvari (3):

БЛАГОПРЯВІЄ

ИЛИ

книжница ко украшенію нравств
ѣношескихъ зѣлъ полезная.

Ехъ ѣллинскаго на славенскій діалектъ
вхъ поазс и шпотревлєніе словино-
сєрвскихъ ѡтровокъ

пРЕВЕДѢНА

Димітріємъ Ніколаєвичемъ

Дарваръ

разсмотрѣна же и испрѣвлена нѣкїимъ
своиго ѡтѣчества свцимъ любїтелемъ
ї на свѣтѣ издана Ніколаємъ Дарваромъ.

Напечатана же

Въ Вїєннѣ Австрїинской лѣта Гл̃ 1786.
вхъ Типографїи Благороднаго ѡ Къщевекъ.

(1) Historisch Ethnographische Übersicht der wiss. Cultur, Geistes-thätigkeit und Litteratur des öster. Kaisertums, Wien 1830, I p. 192. — Wurzbach, Biograph. Lexicon, 3, p. 166. Cf. și *Ἐρμῆς ὁ λόγιος*, Viena 1811 p. 79.

(2) Exemplarul poartă No. 78. 4-a 40, precum a avut bună voință a-mi comunica Direcțiunea Bibliotecii.

(3) Acest titlu îl datorez gentileței Prof. Ian Urban Jarnik, care fiind rugat de mine, a căutat în toate bibliotecile din Praga traducerile lui Darvari și Popovici și a găsit numai pe cea dântăi în Muzeul Național Boem (No. 74. F. 162).

ALTE HRISTOITIÎ ÎN LIMBA GREACĂ ȘI ROMÂNĂ

Din Hristoitiiile cari s'au alcătuit mai târziu în limba greacă pentru uzul școalelor, mă mărginesc a pomeni :

Χειραγωγία εἰς τὴν καλοκάγαθίαν, ἧτοι ἐγχειρίδιον εἰς ἀνάγνωσιν τοῖς σπουδάζουσι νεανίσκοις τῶν Ρωμαίων καὶ Βλάχων δαπάνη τοῦ τιμιωτάτου κυρίου Ἰωάννου Νικολάου τοῦ Δαρβάρεως. Ἐν Βιέννῃ, ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Γεωργίου Βενιότης ἐν ἔτει 1790.

(Călăuza bunei creșteri sau manual pentru uzul școlarilor greci și valahi, dat la lumină cu cheltuiala prea cinstitului Domn Ioan Nicolae Darvari, Viena, tipografia Gheorghe Vendoti, 1790).

Autorul acestei cărți e *Dimitrie Nicolae Darvari* (în ediția a doua apărută la 1802 și-a pus numele în titlu) ; el și-a alcătuit acest manual luând din cărțile similare germane ce a crezut că se potrivea cu nevoile școalelor grecești și românești de atunci. Cartea începând cu *περὶ τῆς εὐταξίας τῶν μαθητῶν ἐν τῷ σχολείῳ* (despre buna purtare a elevilor în școală) și sfârșind cu : *περὶ τῆς φιλοπατρίας* (despre iubirea de neam), n'are nimic comun cu cartea lui Erasm, sau cu prelucrările lui Râmnicianu și Pann cum au crezut Erbiceanu și Iorga (v. mai sus p. 28 n. 2).

Hristoitia lui *Nicodim Aghioritul* *Βιβλίον καλούμενον Χρηστοθήβεια*, Veneția 1803), e o carte folositoare de suflet și afară de titlu, n'are nimic a face cu cărțile de bună cuviință,

În limba română (1) s'au alcătuit multe cărți de bună cuviință din cari menționez pe lângă traducerile lui Râmnicianu și Pann :

Omu de lume său sontice regule cuviëntiei, gratiei, mai alesului modu a vietiei și a adeveratelor blândetiē spre in-tribuintiare tenerimei Romanesci, acumântea pe limba Daco-Romană tradusu, și adausu de Vasile Gergely de Csokotis. Theologu absolutu din Diecesul' Muncaciului în Convictul Impêratescu din Vienna, cu spesele Domnului Georgie Const. Darvari. In Vienna 1819. pp. XVI + 151.

Această carte are o oarecare însemnătate fiindcă e *singura lucrare dată la lumină până la 1821 de un Maramureșean* și e tipărită cu litere latine (2).

(1) Cărțile de bună cuviință erau cuprinse în programul școlilor românești din secolul trecut; într'un contract pe care îl iscălește Teodor Velescu Dascăl, 1823 Aprilie 1, el se obligă a *paradosi* printre celelalte cursuri și *Hristoitie*, Urechia, Istoria Școalelor, I, 110.

(2) Iorga, Istor. liter. rom. sec. 18 2 p. 266.

Cărticica năraurilor bune pentru tinerime. Acum întâiu de pe nemție pre românie întoarsă. Sibiu 1819.

Autorul cărții e *Moisi Fulea*, precum se vede din a doua ediție (1837), unde și-a pus numele.

Diregătoriul bune creștere, spre îndreptarea multor părinți și bun folosul tinerimei romane, țesut de Damaskin T. Bojincă, în crăimea Ungariei și alăturatele ei părți jurat avocat, Buda 1830.

Invățătura pentru îndreptarea bunelor moravuri ale tinerimii, București 1835 ed. 2; (după Iarcu; nu există în Biblioteca Academiei Române).

Portarea de buna cuvenientia între omeni, tradusa de T. Cipariu, edițiunea II revediuta și înmultita. Sabinu 1863. (Prima ediț. tipărită la 1855, nu o posedă Biblioteca Acad. Române).

Ca un apendice vom adăoga câteva cuvinte 1) despre A. Vizantios și scrierile lui și 2) despre chestia diglosiei grecești, privită dintr'un alt punct de vedere, al traducerilor și retraducerilor cu osebite nuanțe de arhaism, al căror record (1) îl are Hristoitia noastră, precum am văzut mai sus.

VIEAȚA ȘI SCRIERILE LUI A. VIZANTIOS

Despre viața lui Antonie Vizantios avem foarte puține știri. Că la 1710 era profesor la școala patriarhală din Constantinopol, ne spune el însuși în Panoplia dogmatică a lui Zigadinos (ed. princeps Târgoviște 1710); publicând acolo trei epigrame iscălește (pe verso titlului): Ἀντώνιος ὁ διδάσκαλος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει σχολῆς καὶ λογοθέτης γενικοῦ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. Dimitrie Procopiu Moshopolitul ne spune că a murit foarte tânăr (2).

Daponte (și după el Papadopulos-Kerameus Ἱεροσολ. Βιβλιοθήκη 3, 122, (3) « Ἀντωνίου Βυζαντίου τοῦ Σπαντωνῆ Χρηστοθήεια

(1) Lăsând la o parte tălmăcirile interliniare, cele șase traduceri ale Hristoitiei în l. greacă reprezintă și atâtea diferite grade de purism cari, dacă punem la un capăt limba populară a primului traducător anonim și la cellalt limba atică a lui Vizantios, se pot clasa precum urmează: 1) primul traducător anonim, 2) Daponte, 3) Naum

4) Calogheras, 5) Kerameus, 6) Vizantios.

(2) Sathas, Bibliotheca medii aevi 3, 491.

(3) Ibid. in indice sub v. Spandonis trimite la Antonie Vizantios.

ἀνεπίγραφος») confundă pe Antonie Vizantios cu Spandonis Vizantios; Daponte în Catalogul lui istoric (Cronicarii greci ed. Erbiceanu p. 185) printre elevii lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul numără și pe Spandonis: ἔπου ἐστάθη διδάσκαλος εἰς τὴν Πόλιν.. Vorbind pe urmă (ibid. p. 201 și urm) de Antonie Vizantios îl numește: Ἀντώνιος Σπαντωνῆς Βυζάντιος. . . Αὐτὸς εἶναι τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων ὁ μαθητῆς ἔπου ἔγραψα. Dar mai nainte n'a pomenit decât de Spandonis! Atât Spandonis cât și Antonie fiind supranumiți Βυζάντιος (ca originari din Constantinopol) și amândoi fiind contemporani și profesori la școala patriarhală din Constantinopol, Daponte îi confundă și din două persoane face una. Dar pe când Spandonis era dicheofilax (pe urmă hartofilax) și profesor de științe (Σπανδωνῆς ὁ δικαιοφύλαξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας καὶ διδάσκαλος τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει σχολῆς) (1), Antonie Vizantios era λογοθέτης γενικοῦ, precum am văzut mai sus, și profesor la aceeaș școală pentru partea literară: ὁ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει σχολῆς τῶν γραμματικῶν μαθημάτων καθηγητῆς, se numește în titlul Hristoitiei. Cantemir îi pomeneste pe amândoi ca două diferite persoane (2), iar D. Procopiu Moshopolitul, care a scris a sa *Numărare a învățătorilor greci* la 21 Iunie 1721, pe Antonie îl pomeneste printre cei incetați din viață, pecând pe *Spandonis Vizantios* îl trece printre cei cari *înfloresc acum* (3).

(1) Așa iscălește o epigramă adresată lui Constantin Brâncoveanu v. Bianu-Hodos, Bibliografia românească veche 1, 300.

(2) Geschichte des osmanischen Reichs, Hamburg 1745 p. 143 n.

(3) In Sathas, Bibliotheca medii aevi, 3,503. 491. 498. —Dar acel Spandonis pe care actul Patriarhului Alexandriei din 1732 (descriș de Papadopulos-Kerameus in Ἱεροσ. Βιβλιοθ. 1,309) îl numește mare orator al tronului Alexandriei nu poate fi aceeaș persoană nici cu Antonie Vizantios, cum bănueste Papadopulos-Kerameus (ibid. 1,309), căci Antonie Vizantios la 1721 e numărat de Procopiu Moshopolitul printre cei incetați din viață, precum am văzut mai sus, nici cu Spandonis Vizantios pentru simplul motiv că Spandonis Vizantios nu putea să fie numit mare orator la 1732 (dacă data e exactă) căci murise deja la 1726 precum se vede din inscripția sa mormântală pe care o reproduc din Κωνσταντίου Α'. Ἐλάσσονες συγγραφαί, Constantinopol 1866 p. 355:

Ἐνθάδε κείται τὸ τοῦ Σπανδωνῆ σώμα
 Ὃς βίου, λόγου ἀρεταῖς διαπρέψας
 Διδάσκαλος γένετο τῆς Κωνσταντινου
 Σαρτοφύλαξ τε μεγάλης ἐκκλησίας.
 Βαθὸ δ' εἰς γῆρας ἐλάσας μετὰ δόξης
 Τανὼν μετέστη πρὸς μόνας αἰωνίους.
 ἀψιζ', μὴν Σεπτεμβρίου.

Cum se cuvine a se purta cu prietenii

Pentru celelalte scrieri ale lui Vizantios v. Zerlendi l. c. p. 251. În câteva mss se atribuie lui Antonie Vizantios și o altă scriere: Πώς χρηστέον τοῖς φίλοις, așa de pildă în ms Bibliot. Sf. Mormânt din Constantinopol (1), descris de Ciril Atanasiadi în Ἑρμηνεία εἰς τοὺς ἀναβαθμοὺς τῆς Ὀκτωήχου (Ierusalim 1862 p. vé) de pe care ms el a și publicat-o (tot acolo p. να' — νε'). Ciril Atanasiadi, și M. Ghedeon (2) după el, cred că lucrarea Πώς χρηστέον τοῖς φίλοις e o scriere aparte; în cele mai vechi și mai multe mss însă, în ms de pe care Daponte a făcut prelucrarea lui în 1770 (v. mai sus p. 38), în toate edițiunile Hristoitiei Πώς χρηστέον τοῖς φίλοις figurează ca al 9-lea capitol al Hristoitiei și nu ca o scriere a parte. Asemenea în traduceri române făcute de Naum Râmnicăeanu (Cum se cade a se purta fiecare către prietenii săi) și Anton Pann (Cum se cuvine a se purta cu prietenii) face parte integrantă din Hristoitie.

CHESTIUNEA DIGLOSIEI

Tălmăcirile și răstălmăcirile Hristoitiei din l. greacă modernă în cea veche și viceversa, despre cari am vorbit mai sus (v. p. 32), ne desvăluie o stare de lucruri foarte importantă pentru chestiunea limbii grecești (τὸ γλωσσικὸν ζήτημα), ne arată un fenomen care n'are pereche în nici o altă literatură, un fenomen strigător pentru existența diglosiei pe care o combat cu atâta înverșunare foarte mulți—de altfel distinși—filologi, care însă n'a fost luat în seamă: ori de câte ori apare o carte bună în l. greacă populară *purității o traduc* în limba așa zisă *curată* „καθαρεύουσα“ și viceversa. Exemple avem multe și procedeul acesta e foarte vechi *Dioptra* lui Filip Solitarius scrisă în l. populară, a plăcut contemporanilor, și a fost foarte mult citită; după câtva timp vine Dionisie Euzoitos care traduce *Dioptra* în limba *aleasă* și traducerea lui o numește „διόρθωσις“. Această diortosă nu atinge *de loc* fondul, cum se întâmplă cu prelucrările cărților populare,—cari ni se prezintă sub diferite redacțiuni—ci pur și simplu are forme, sau cuvinte mai vechi mai

(1) Asemenea în Σακελίωv, Πατριακή βιβλιοθήκη p. 245.

(2) Χρονικά Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας, Constantinopol 1883 p. 147 notă.

neobișnuite, mai *atică* în locul formelor *barbare*, înțelese de toată lumea (1).

Diferitele redacțiuni ale multor monumente literare bizantine și neogrece, de multe ori, nu sânt altceva decât prelucrări în limba mai *populară* sau mai *atică*, după convingerea autorului că limba populară sau cea literară trebuie preferată. Dar să lăsăm la o parte exemplele mai vechi, să trecem peste literatura populară aghiografică— pe care *Simeon Metrafrastul* și semenii săi desbrăcând-o de rasă simplă și sărăcăcioasă au îmbrăcat-o cu *imatiōn* țesut de lână atică — și să ne oprim la exemple mai recente.

Meletie Mitropolitul Atenei scrie o *Istorie bisericească* în l. greacă veche; Polizoii Lampanițioti considerând că ἡ ἱστορικὴ γνῶσις τῆς Ἐκκλησίας ἀνήκει ὁμοίως εἰς ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους . . . διὰ τὴν χρησιμείωσιν εἰς τὸν καθένα s'a îngrijit *μὴ φειδόμενος ἐξόδων καὶ κόπων διὰ τὴν μεταγλωττισθῆναι ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν ἀπλήν διάλεκτον, ὅπου τὴν γέννη εὐληπτος οὐ μόνον εἰς τοὺς εἰδόμετας τὰ ἑλληνικά ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μὴ εἰδόμετας* (cunoașterea istoriei bisericești se cuvine de o potrivă) tuturor ortodocșilor spre a fi de folos fiecăruia (s'a îngrijit) necruțând cheltueli și muncă ca (*Istoria lui Meletie*) să fie tradusă din limba greacă în limba vorbită, spre a fi înțeleasă nu numai de cei cunoscători ai limbii grecești vechi și de cei neștiutori), și așa tradusă a tipărit-o. Iată însă cum critică acest procedeu puristul C. Eutibulis în prefața *Istoriei bisericești* a lui Meletie pe care a retradus-o el mai târziu cum vom vedea.

Ἄλλὰ γὰρ ἐβδόμηκοντα περίπου ἤδη ἐτῶν παρεληλυθότων μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ ἀειμνήστου πατρὸς Μελετίου, ἐκρίθη εὐλογοντὴν εὐσταλή αὐτοῦ συγγραφὴν ῥακενδύτιν εἰς τὸ δημόσιον ἐκδοθῆναι, οὐχὶ κατὰ μικρὸν ἐνηλλαγμένην εἰς τὸ ἀπλοϊκώτερον, καὶ σφύρουσαν ὁποσοῦν τοῦ ἀρχαίου κάλλους, ἀλλ' ἄμορφον πάντη καὶ δυσειδῆ καὶ δυσδιάγνωστον καὶ ἀπὸ κορυφῆς μέχρι ποδῶν τῆς ἐξωλεστάτης ὄζουσαν χυδαιότητος, ἦν τάχα που καὶ ὁ γεν-

(1) In loc de: καὶ ἀκριδῶς ἀνερευνῆς πῶς αὐτὴν κατορθώσεις indreptătorul pune: καὶ γε πυνθάνη δάκροσι πῶς ἂν ἀνύσαις ταύτην (v. 7); in loc de: ἐπου λοιπόν pune: χωρῶμεν ἄρτι. (v. 51) in loc de: ἂν περ ἐφαγοπότισας πεινῶντας καὶ διψῶντας pune: ἂν ἔβρψας λιμῶντοντας, ἐπότισας διψῶντας (v. 101), in loc de: τιθεῖσι pune: τιθέασι (v. 99); cuvintele: κράθθατος (v. 22), ἀδελφοί (23), κλαίω (24), ὀδύρονται (24), λύπη (29), μετανοήσω (30), ἔωπτον (77), ἐμαστίγουν (78), se preschimbă în cele mai neobișnuite: κλίνη, κασιγνήτοι, θαρρύοντες, κωχόντες, κοπετόν, μεταγνώναι, ἐπαιον, ἐκονδύλιζον etc., procedeu, pe care cu atâta măiestrie l-a persiflat Lucian în Λεξιφάνης.

νήτωρ ἂν ἰδὼν ἀπεκήρυξεν ἐκ φιλοτιμίας. (Însă după trecere de aproape șaptezeci de ani dela incetarea din viață a înveci neuitatului părinte Meletie s'a crezut de cuviință ca chipeșa sa scriere să fie dată la lumină îmbrăcată în zdrențe, nu puțin preschimbată în limba populară nici păstrând ceva din frumusețea veche, ci informă cu desăvârșire, urâtă și de nerecunoscut, și din cap pân'în picioare grozav mirosind a trivialitate, astfel în cât însuși autorul ei dacă ar fi văzut-o n'ar fi recunoscut-o ca un copil al lui, dintr'un sentiment de demnitate. Μελετίου, Ἐκκλησι. ἱστορία, 1853 Constantinopol p. λ').

Iar Adamidi editorul traducerii lui Eutibulis, spune: ἐξέδοτο δέ τις πάλαι τῶν εὐσεβῶν μεταγλωττισάμενος... πλὴν ὅσον ἀντὶ τῆς πρωτοτύπου καὶ ἐμμελοῦς εὐφραδείας παράμουςά τε καὶ χαμαιπετῆ ἐξιδιωτεύεσθαι κατηνάγκασεν, ἐκ βασιλείου πορφύρας στολὴν μεταμφιέσας διερωγυῖαν καὶ πιναράν (a tipărit-o odinioară un credincios după ce a tradus-o... numai că în locul stilului armonios și original, a tălmăcit-o într'o limbă trivială și fără cel mai mic simț al frumosului, în loc de purpura regală, îmbrăcând-o în haină murdară și zdrențuită ibid. Dedicatie).

La 1853 C. Eutibulis în urma stăruințelor Marei Biserici din Constantinopol *retraduce* Istoria lui Meletie (ms conținând textul în l. greacă veche rătăcindu-se), în limba *aleasă* căci πάντες ἀπὸ μιᾶς γνώμης ἤθελον ἐν καθαρωτέρῳ ὕφει ἐκδοθῆναι τὴν ἱστορίαν, ἀπηλλαγμένην τῆς ἐκ τριόδου χυδαιότητος (toți erau de aceeași părere vroind ca istoria să se tipărească într'o limbă mai aleasă, curățită de trivialitate ibid. p. λγ').

Se știe că din această nouă traducere a lui Eutibulis, nu s'a publicat decât numai un volum (Constantinopol 1853 dedicat lui Grigore Ghica), căci găsindu-se originalul lui Meletie s'a oprit publicarea traducerii lui Eutibulis.

Acelaș lucru se întâmplă și cu Aritmetica și Algebra Abatelui De la Caille, traduse din limba franceză în limba greacă modernă de Spiridon Asani, pe cari însă Ionas Sparmioti le *retraduce* în limba greacă veche! Titlul cărții sună:

Στοιχεῖα Ἀριθμητικῆς τε καὶ Ἀλγέβρης συγγραφέντα μὲν γαλλιστὶ παρὰ τοῦ Ἀββᾶ Δελά Κάιλλε, ὁ ἐν ἰατροφιλοσόφοις Σπυρίδων Ἀσάνης Κεφαλλῆν εἰς τὴν καθομιλουμένην ἀπλοελληνικὴν μετηγέγκατο, καὶ τελευταῖον ἐκ ταύτης εἰς τὴν Ἑλληνίδα μεθερμηνεύσατο Ἰωνᾶς Ἱερομόναχος ὁ Σπαρμιώτης (I) (Elemente de Aritmetică și Algebră, scrise în limba franceză de Abatele De la Caille, traduse de medicul filosof Spiridon Asani din Cefalonia în l. greacă vorbită, și în urmă retradusă în limba greacă veche de către Ieromonahul Ionas Sparmioti, Veneția 1797).

(I) Papadopoulos-Vretos Νεοελλην. Φιλολογία 2.103, No. 275.

Scierea lui *Dimitrie Catargi* (1) intitulată: Ἐγκώμιο τοῦ φιλοσόφου μακαριστοῦ τοῦ ὀρθοδόξου, ψόγος τοῦ ἀθέου, ταλάνισμα τοῦ δεισιδαίμων (lauda filosofului, fericirea ortodoxului, musttrarea ateului, deplângerea superstițiosului) și scrisă în limba greacă vorbită aflând-o în ms profesorul N. Logadi la 1794, o găsește admirabilă ca fond, dar foarte urâtă ca formă: (κρατήρα τὰ μὲν ἔξωθεν ἐξηχρηωμένον καὶ ἀκαλλέστατον τὰ δ' ἔσωθεν αὐτόχρημα νέκταρος θειοτάτων νοημάτων κατάπλεων (ibid. p. 1)... Οὐδὲ λέξεων καὶ φράσεων καὶ ἰδιωτισμῶν ἦν καθαρῶν τὸ γράμμα, ὀθνεῖων καὶ τρισβαρβάρων καὶ καταπτύστων ἐκείνων, μεμῖαντο δὲ καὶ ὁδῶδε κάκοσμίας ἀτόπου λεκτικῶς, καὶ ναυτίας τοῖς εὐαισθητοῖς ἦν ἀγωγὸν καὶ ἐμέτου αὐτοῦ· καὶ ἐν οἰκειοτέρῳ χρήσωμαι παραδείγματι, κάκοσμος ἦν οὐράνη κατὰ τὸν κωμικόν, μῦρον πολυτήμητον ἐμπεπιστευμένη) crede că merită să fie publicată, se pune pe lucru și o traduce îmbrăcând-o în haine frumoase: ἐμοὶ δὲ δόξαν βέλτιστον εἶναι τὸ σύγγραμμα ὥστε καὶ κοινὸν γενέσθαι τοῖς ἡμετέροις διὰ τῶν τύπων, ἐδόκει αὐτῷ οὐκ ἂν ἄλλως γενέσθαι τοιοῦτον, ἢ μεταμφιεσθὲν εἰς τὸ εὐσχημονέστερον ἢ σεμνότερον τοῦ λόγου, καὶ εἴπερ εὐοσμότερον κατασταλή τῇ ἐκ τῆς καλλιλογίας πνοῇ καὶ τὰς ἐννοίας οὕτω λαμπροτέρας ἑαυτῶν προφαίνοι, καὶ προσηγεστέραις ταῖς ἐπιβουλαῖς τοῦ νοός, și așa îmbrăcată în purpur atic, vede lumina la 1829!

Din aceste câteva exemple se vede îndeajuns prăpastia care există între limba puriștilor și cea a poporului (2); ca să înțeleagă unii pe ceilalți trebuie să se traducă! Traducere dintr'o limbă în... aceeași limbă!

(1) N. Logadis, traducătorul acestei cărți presupune că autorul ei e D. Catargi: ἔστι δὲ εἰπεῖν πιθανῶς, ὅτι ἔστι πόνος τοῦ ἤδη μακαρίου Δημητρίου τοῦ Καταρτζή, ἀνδρὸς τὰ τε ἄλλα μεγαλοφυοῦς, καὶ τὰ θεῖά τε καὶ θύραθεν μαθήματα ἐκπαιδευμένου· οὗτος γὰρ ἐκσχῆνει μάλιστα, εἴπερ τις ἄλλος περὶ τὴν βάρβαρον χυδαίολογίαν, καὶ ὅπως ἐπιτόητος πρὸς τὴν ἄγρονόμον διάλεκτον, κρείττω τῆς ἀστοκῆς ἀποδειξαι φιλοτιμούμενος. Παράλληλον φιλοσοφίας ἐκδ. Ν. Λογάδου, ἐν Ἐρμουπόλει 1869 p. 1ε' (e probabil că e o scriere a răposatului Dimitrie Catargi, bărbat talentat și cunoscător al învățăturei bisericești și lumesti; căci el a fost admirator mai mult ca oricare altul al vorbirii barbare și pornit din tot sufletul către limba moji ă, străduindu se a dovedi pe aceasta superioară limbii literare). Că Logadi a ghicit pe autorul cărții și că scrierea de mai sus e într'adevăr a lui Catargi rezultă clar din ceea ce ne spune Iken în *Leukothea II*, 11 (Leipzig 1825): *Constanta lobte vorausweise drei Reden von ihm* (Catargi), din care una sub titlu: Ἄθεος, εὐσεβῆς καὶ δεισιδαίμων care cu siguranță e scrierea de mai sus.

(2) Despre această chestiune, foarte importantă și pentru istoria limbii grecești, a scris o carte întreagă cu vederi luminoase K. Krumbacher, *Das Problem der neugriechischen Sprache*, München 1902.

CUM TREBUE SĂ FIE INTOCMIT UN CATALOG DE MANUSCRISE IDEAL

UN NOU CATALOG DE MANUSCRISE GRECEȘTI (1)

Se crede îndeobște că alcătuirea unui catalog de mss este o lucrare ușoară, pentru care nu se cer alte însușiri, decât să știi să citești scrierea veche respectivă, să ai răbdare ca să răsfoești mss cu băgare de seamă și să nu omiți vre-o scriere, să transcrii exact și să traduci, dacă e vorba de o limbă străină, titlurile scrierilor, să datezi aproximativ mss nedatate, și în sfârșit, să incoronezi opera săvârșită cu un indice. Un catalog, care într'adevăr întrunește condițiunile de mai sus, poate să aducă servicii reale cercetătorilor, nu corespunde însă astăzi pe deplin cerințelor științei, care în secolul nostru de electricitate și aeroplane a devenit foarte pretențioasă. Cu toată împărțirea muncii, cu toate că specialitățile se sporesc pe zi ce trece, totuși fiecare ramură științifică e așa de încărcată, încât cercetătorul are nevoie de informație *repede și precisă*, timpul în care o carte putea să aibă ca motto *superflua non nocent* a trecut definitiv. Dar mai cu seamă informație repede și precisă cerem dela *cărțile de consultare* și în primul rând dela un catalog de mss.

Cataloagele
din trecut.

Mai înainte în volume în folio, incomode de mănuiț și greu de citit fără pupitre anume, autorii cataloagelor copiau titlurile și notițele aflate în mss, importante sau nu,

(1) Constantin Litzica, Catalogul manuscriptelor grecești, aflate în Biblioteca Academiei Române, București, 1909, pp. VI + 564 cu 15 stampe facsimile. Prețul 12 lei.

faceau glume pe socoteala autorilor și copiștilor inculți și arătau disprețul lor în limba — de multe ori pretinsă a — lui Cicerone, vorbeau de culorile cernelilor și de o mulțime de amănunte de un folos de multe ori problematic, umpleau paginile foliantelor catalogului cu prefețe și inedite sau presupuse inedite, colaționau textele etc și așa catalogul se umfla în unul sau mai multe volume formidabile; după ce încoronau opera cu câteva indice și o împodobeau cu mai multe facsimile poftiau la această îngrămădire de analize de cerneli și prefețe, de notițe și inedite și pe cititori, cari având timp destul la dispoziție luau în brațe foliantele și le răsfoiau cu o răbdare și un curaj, ce lipsesc generațiunilor de astăzi. Catalogul însă nu e o colecție de *anecdota varia*, asemenea scrieri trebuie numai semnalate, autorul catalogului nu trebuie să *colaționeze* ms întreg cu textul editat (asta e treaba specialistului respectiv) ci să dea numai o mostră caracteristică; locul *facsimilelor* e în albumuri paleografice nu în catalog, și astăzi posedăm facsimile de mss datate și nedatate dela cele mai scumpe până la cele mai eftine.

Astăzi cerem dela autorul unui catalog ideal

Ce cerem dela să ne dea informație clară și sigură *în stil* un catalog ideal. *lapidar* pentru a ne cruța timpul, să ne împărtășească numai ceea ce e *important*, să ne arate în ce legătură stă cutare ms cu cutare carte tipărită — fiindcă el lucrând în bibliotecă are la îndemână și una și alta, — să ne arate *ineditele* și să identifice *anonimele* și în cazul special al unui catalog de mss grecești aflate în Bibl. Acad. Române să arate cari mss cuprind *originalele grecești*, ce au fost traduse în limba română, cerem ca să fie el bine orientat asupra diferitelor *chestiuni controversate*, așa încât să ne împărtășească cu concizie dar în mod îndestulător amănuntele cari ne-ar interesa pentru dezlegarea cutării sau cutării chestiuni. Și având în vedere că un catalog de mss nu e consultat decât numai prin *indice*, să încoroneze opera săvârșită cu un indice sigur, bogat și concis, în care să nu lipsească nici cuvintele sau titlurile, cu cari s'ar putea compensa *insuficiența clasificării*, nici vreuna din scrierile descrise. Căci precum e de o importanță capitală să nu lași necatalogate scrieri aflate în zbornice, de aceeași importanță e să nu omiți vre-o scriere în indice, fiindcă ce lipsește în el e pierdut pentru știință. Pentru a

indeplini aceste deziderate, autorul catalogului trebuie să aibă o vastă *erudiție* și să nu-i lipsească *perspicacitatea*. Dela erudiția autorului depinde identificarea anonimelor și arătarea ineditelor, dela erudiția și perspicacitatea lui eliminarea lucrurilor fără valoare și înregistrarea numai a celor importante.

Toți sânt de aceeaș părere că nu trebuie să se reproducă într'un catalog, decât ceace e *important*, dar nu toți judecă la fel despre importanța sau neimportanța unor lucruri.

De multe ori nu e lesne să spui dacă un Ce e un codex ms prezintă o importanță oarecare, dacă merită să fie numit *manuscris*, dacă trebuie catalogat și cât loc i-se cuvine în catalog. Dacă pentru colecțiuni ca aceea a Academiei pare prea severă părerea lui Gardthausen :

Genau genommen hört, wie ich meine, die Handschrift da auf, wo der Buchdruck anfängt; vielleicht kann man noch Handschriften des 16. Jahrhunderts gelten lassen (Sammlungen und Kataloge griech. Handschriften, Leipzig, 1903 p. V).

cred că nu trebuie să ajungem la cealaltă extremitate și să dăm numele de *codex* orcărei adunături de foi, scrise cu mâna. Unui registru din 1862—79, care conține socotelile comerciantului *Tirichianos* (care dacă nu mă înșel a fost expulzat din țară acum trei ani) cred că nu i-se poate da numele de codex nici nu i-se cuvine cinstea de a sta alături de scrieri prețioase și în sine și prin vechime (v. mai jos p. 102).

De asemenea, mss cari au servit drept cărți de școală, *caietele elevilor* copiate în cea mai mare parte după texte tipărite, au o valoare oarecare pentru istoria învățământului, dar nu pentru conținutul lor și prin urmare trebuie să fie descrise cât mai sumar; după ce s'a descris unul, celelalte cari sânt la fel, trebuiesc grupate laolaltă sub diferite numere, relevându-se ici colo câte o notiță, sau o deosebire importantă cu o trimitere la cel descris, și așa se evită repetarea aceluiași titluri, retraducerea lor și se câștigă și spațiul alb dintre diferitele numere. Ce importanță ar prezinta niște caiete de școlari în cari se cuprind bucăți d'ale lui Alexandri sau Eminescu, caiete copiate după Crestomația lui Adamescu sau Haneș, când posedăm edițiunile din cari Haneș și Adamescu au scos acele bucăți, ba chiar originalele lui Alexandri și Eminescu? De aceea vedem uneori cataloage de sute de pagini pentru descrierea unor

mss, cari s'ar fi putut descrie comod în 50—60 de pagini, și totuși constatăm că s'au omis în ele multe scrieri de valoare capitală, ori fiindcă autorul nu și-a dat seamă de importanța lor, n'a văzut că înaintea ochilor lui avea o deosebită scriere, ori fiindcă nu cunoștea o problemă, care fiind legată de o scriere, impunea ca ea să fie descrisă mai amănunțit, sau dintr'un anumit punct de vedere, după împrejurări.

Cu privire la un catalog de mss grecești, întocmite sau copiate în cea mai mare parte în Principate, adică fiind vorba de rămășițele unei culturi, care nu e curat grecească și nu e nici românească, ci greco-română, se impune și *arătarea influenței reciproce a acestor două culturi*: în cea mai mare parte scrierile grecești s'au tradus în limba română, nu lipsesc însă și scrieri românești cari s'au tradus în limba greacă. Arătarea acestor amănunte se cere dela autorul unui asemenea catalog, care prin urmare trebuie să fie *un adânc cunoscător al acestor două culturi*.

Nu putem să cerem fără îndoială ca autorul unui catalog să fie omniștient, să fi urmărit toate chestiunile referitoare la două culturi, cum e cazul autorului Catalogului mss grecești aflate în Biblioteca Acad. Române, dar nu e mai puțin adevărat că cu cât cunoștințele lui sânt mai întinse, cu cât cultura lui e mai vastă și cu cât e înzestrat cu mai mult spirit critic, cu atât mai bine va dezlega problemele ce i-se prezintă și din catalogul său va face un bogat tezaur de informațiuni sigure, o călăuză neprețuită pentru orice cercetare serioasă, o bază solidă pentru viitorul istoriograf al literaturii grecești și românești.

Timp de mai mulți ani L. a depus o muncă stăruitoare *dorind să contribue la luminarea influenței grecești în România*, și rodul acestei munci este catalogul, prin care se fac accesibile tuturor mss grecești aflate în Biblioteca Academiei Române. Se știe ce importanță mare are un catalog de mss. Ceeace sânt *săpăturile* pentru cultura unui oraș dispărut, acelaș lucru e și catalogarea mss, ce ni s'au transmis de generațiunile trecutului, pentru cunoașterea sentimentelor și ideilor, cari frământau pe oamenii de demult, și trebuie să fim recunoscători lui L. pentru munca mare, la care s'a supus ca să ne dea prin catalogul său firul Ariadnei, prin ajutorul căruia să străbatem labirintul miscelanelor și foliantelor, din ale căror foi îngălbenite pătrunderea istoricului poate să evoce trecutul.

În anul 1900 L. alcătuiise catalogul mss grecești câte se aflau atunci în Biblioteca Academiei (162 în total), dar în acest interval colecțiunea a crescut enorm, ajungând la cifra de 830, și astfel a fost nevoie de un nou catalog, care cuprinzând și cele 162 mss catalogate deja, este în parte o nouă ediție a celui din 1900.

Scopul rândurilor de mai jos este să arăt dacă noul catalog al lui L. corespunde cerințelor de astăzi, întru cât s'a apropiat de acel ideal de catalog, schițat mai sus, și în acelaș timp să contribui și eu cu obolul meu, criticând unele proceduri greșite pe cari le întâmpinăm în cataloagele, chiar cele mai recente, relevând importanța unor mss, arătând câteva din cele publicate și nepublicate, identificând mai multe din cele anonime, indicând scrierile traduse în limba română etc.

Prima problemă la care trebuie să se gândească autorul catalogului, e să găsească un *schematism practic*, căci se știe câte foloase aduce un bine chibzuit *schematism*, cu ajutorul tehnic al tipografiilor de astăzi: întreaga lucrare câștigă în claritate, se economisește foarte mult spațiu, se înlătură neînțelegeri și cercetătorul *găsește repede* ce caută, fie numele autorului, fie titlul, fie data unei scrieri. În *schematismul* adoptat de L. (aproape întocmai dela Bianu-Caracaș, *Catalogul manuscriptelor românești*) întreaga descriere (afară de rubrica unde se dă formatul, data etc.) se face *cu aceleași litere*; eu cred că lucrarea ar fi câștigat mult în *claritate*, în *Uebersichtlichkeit*, cum zic Nemții cu un cuvânt foarte expresiv, dacă s'ar fi tipărit numele autorului cu litere grase, titlurile cu litere cursive, începuturile cu litere obișnuite și notițele cu litere mici. Căutând într'o pagină așa tipărită numele unui autor, îl găsești repede, căci se deosibește foarte mult de titlul și de notițele reproduse.

L. ne spune exact câți milimetri în lățimea și câți în înălțime au mss, *măsurându-ⁿtoarea* făcându-se cu margine cu tot; dacă mss se dă la legat și se taie foar atunci s'au dus și milimetrii sub mașina de tăiat a leilor, torului! Lungimea și lățimea ms se dă mai cu seamă pe două motive, întâi ca să se vadă ce extindere are mntorul al doilea pentru o eventuală identificare, dacă s'ar s și fura.

Singura măsurătoare îndreptăţită, după mine, dacă vrei să fii prea exact şi nu te mulţumeşti cu folio 4°, 8° etc. ¹⁾, este măsurarea părţii scrise, pe care nu poate s'o micşoreze nici maşina legătorului, nici iscusinţa şi dorinţa cleptomaniului de a preveni identificarea ms, aflat în mâna lui cu cutare ms furat din cutare depozit public sau privat. Şi precum la serviciul antropometric criminalii se măsoară (spre identificare în cazul unei evadări) fără pălărie şi fără tocure, tot aşa trebuie să procedăm şi cu mss noastre, să le măsurăm fără scoarţe şi fără margini.

Câteodată nu se dă *inceputul* textului, re-
 Inceputul şi gulat însă nu se dă *sfârşitul* şi acest lucru
 sfârşitul scrierilor. se întâmplă şi cu mss nu tocmai cunoscute,
 cu toate că pentru *identificarea* unui ms
 nu există *alt mijloc mai sigur* pentru cercetătorii, cărora nu
 sânt accesibile mss descrise; *cozmografia* lui Coridaleu al
 cărei titlu şi conţinut e arhicunoscut se descrie de patru
 ori una după alta, se dă de patru ori începutul ei (No. 777—
 780) cu toate că se dăduse mai nainte încă de cinci ori
 (v. indice sub Coridaleu), pe când la No. 795, care n'are
 nici măcar titlu, L. ne spune că e un *tractat de pictură* fără
 să dea începutul, aşa încât un Strzygowski dela Graz, sau
 un Millet dela Paris, citind catalogul nu poate să identifice
 ms şi să conchidă pe baza descrierii, dacă avem a face cu
 un tractat cunoscut sau necunoscut. Pentru mss anonime,
 inedite, sau cele cari prezintă o importanţă oarecare, înce-
 putul şi sfârşitul nu trebuie să lipsească *niciodată*.

După ce s'a dat tot ce se referă la data, formatul, pro-
 venienţa etc. a ms într'o rubrică a parte cu litere mici, cred
 că trebuie să procedăm la descrierea ms, dând *imediat*
titlul (sau fabricând unul ad hoc la nevoie) şi nu notiţele
 sau încercările de condei, cari trebuie să vie după titlu —,
 chiar dacă se află pe o pagină *anterioară*.

În primul rând ne interesează să ştim că ms dinaintea
 noastră e *Iliada lui Omer* şi în al doilea rând dacă: *Ionescu*
 s'a născut la 1830, sau dacă ms a fost scris de mult păcă-
 tosul *Pahomie*. Şi L. a urmat pilda neraţională, adoptată

¹⁾ Pentru miscelaneele cu formate diferite trebuie să se facă o deo-
 sibire: dacă părţile constitutive sânt de mare valoare, trebuie să se
 dea formatul deosebit la fiecare, dacă nu, ajunge să se dea formatul
 predominant.

indeobște de autorii cataloagelor, a început cu notițele de pe scoarță, de pe foile dela început (cari de multe ori sânt cu câteva secole posterioare) și pe urmă a dat ce e mai important: *titlul manuscrisului*.

Cifre în susul
paginilor.

Spre inlesnirea cercetărilor nu trebuie să lipsească din susul fiecărei pagini numărul ms cu a cărui descriere se începe și acel, cu a cărui se isprăvește pagina. De multe ori un miscelaneu ocupă mai multe pagini și dacă căutând, cazi în descrierea unui asemenea miscelaneu, nu știi ce număr ai înaintea ochilor și dacă trebuie să răsfoiești spre dreapta sau spre stânga, ca să găsești ce cauți; dacă ai nenorocirea, întorcând câteva foi, să găsești iarăș un miscelaneu, pierzi timp prețios, și simți penibil lipsa acelor cifre; mă mir cum nu se gândesc autorii cataloagelor la această inlesnire, cu toate că și pe ei i-ar prinde mare mirare, dacă deschizând un dicționar, n'ar găsi în susul paginii acele cuvinte cu cari se începe și se isprăvește pagina, și cari au intocmai acelaș rol ca și cifrele din catalog.

În catalogul lui L. lipsesc acele călăuzitoare cifre, dar nu există nici în catalogul lui Lambros, care în multe privințe poate să serve ca model.

Facsimile
în text.

Dacă locul facsimilelor, reproducând pagini cu scrieri din diferite secole, e în albumuri paleografice, facsimile după cuvintele sau semnele (de o importanță oarecare) pe cari autorul catalogului nu le-a putut descifra, trebuie neapărat să se dea chiar în contextul unde se află ele; ce a fost nedescifrabil pentru unul, s'ar putea lesne citi de altul, semnele al căror rost e greu de ghicit într'un text, s'ar putea lesne citi combinându-se două, sau mai multe texte în cari ele revin.

Paleograful, ca și orce cercetător în genere, e dator să semnaleze în toată sinceritatea problemele pe cari nu le-a putut dezlega, să arate semnele sau cuvintele pe cari nu le-a putut descifra, atrăgând atenția specialiștilor asupra unor dificultăți, căroro munca comună ar putea cu timpul să le dea o dezlegare mulțumitoare. Cine cunoaște de aproape dificultățile pe cari le întâmpină paleograful la fiecare pas, se miră cu siguranță, când vede cataloage de mii de pagini fără facsimile de cuvinte și semne rămase nedescifrate, fără mențiuni că intocmitorul catalogului n'a putut citi mai

multe titluri, și se miră nu de competența în ale paleografiei a autorului catalogului, ci de ușurința cu care el a trecut peste o mulțime de *semne, grupuri de slove, prescurtări și contracțiuni tahigrafice, etc.* pe cari, cu toate că nu le-a citit (despre aceasta nu încapă nici o îndoială) n'a crezut de cuviință să le semnaleze specialiștilor.

Dacă L dedea asemenea făcșimile în text în locul celor 15 stampe dela sfârșitul catalogului (de altfel foarte frumos executate), dacă în locul declarației *nu se poate citi* sau al semnelor de suspensie (v. mai jos p. 69—71) ne dedea semnele tahigrafice sau grupurile de slove necițete *facsimilate*, ar fi adus mai mari servicii științei.

Autorul catalogului nu poate să satisfacă Cataloge speciale, dezideratele tuturor specialiștilor, chiar dacă mss cu miniaturi. ar avea cea mai mare bună voință de a înlesni cercetările științifice în diferite direcțiuni. De multe ori se va simți *incompetent* a trata, după cum se cuvine, unele mss (psaltichii, mss astrologice etc.), altădată de frică de a nu produce un catalog prea voluminos va trata cam sumar unele mss (cum a făcut Lambros cu viețile sfinților, indicând numai luna mineilor, fără arătarea mai amănunțită a vieților) lăsând o descriere amănunțită pe seama *catalogelor speciale*. Căci specializarea care se pronunță din ce în ce mai mult în timpul nostru, s'a resimțit și în alcătuirea catalogelor de mss; chestiunile, cari nu pot fi tratate amănunțit într'un catalog general, sânt reluate și dezvoltate în cataloge speciale și în această privință pot servi intru câtva ca model: *Catalogus codicum hagiographicorum graecorum biblioth. nation. Parisiensis* edd. Hagiographi Bollandiani et H. Omont, Paris 1896. și *Catalogus codd. astrologorum graec.* edd. A. Olivieri, F. Boll, Fr. Cumont, G. Kroll, A. Martini, D. Bassi, Bruss., 1898 — (în curs de publicație).

Ceeace însă autorul unui catalog ar putea face, fără multă muncă și fără sacrificare de prea mult spațiu, în folosul unor specialiști, trebuie negreșit, să o facă, și fiindcă arătarea mss cu *miniaturi și ornamente* printr'un semn distinctiv și alcătuirea unui indice special pentru miniaturi nu cer o muncă deosebită, ci pot să se facă paralel cu munca depusă pentru alcătuirea catalogului, cu drept cuvânt i-s'ar imputa autorului o asemenea lipsă. Ca să cruțăm specialistului, care ar dori să studieze miniaturile și ornamentele aflate în mss,

de a citi tot catalogul, e de ajuns să se pue un semn distinctiv după numărul ms și să se descrie miniaturile după ce se dă conținutul; înlesnirea cercetării s'ar mări printr'un indice deosebit în care să se pue în mod alfabetic numele figurilor aflate în mss (Acatistul maicei Domnului No. 564, Constantin Sf. No. cutare, Ioan evanghelistul No. cutare, etc.

Dar se vede că L. n'a dat importanță acestor lucruri, căci nu numai n'a arătat printr'un semn distinctiv mss cu miniaturi, nu numai nu le-a trecut într'un indice deosebit, ci nici nu pomeneste totdeauna că în mss sânt miniaturi, cum e cazul cu No. 373(710).

Biblioteca care posedă o colecție de mss trebuie să considere ca o datorie de onoare, care i-incumbă, de a *identifica* anonimelor. și mai cu seamă a arăta cari din ele sânt *inedite*, recurgând la luminile unui

sau mai multor specialiști. Pentru arătarea ineditelor și identificarea anonimelor, nimeni nu poate lucra în condițiuni așa de favorabile cum lucrează autorul catalogului: el dispune ad libitum de bibliotecă, și de acele cunoștințe bibliografice, ce se respiră în acel mediu de cărți și oameni, specialiști în chestiuni de bibliografie, poate să comande cărțile necesare pentru acest serviciu special, poate să împrumute dela alte biblioteci din străinătate cărțile rare și așa mai departe.

În cazul de față cele mai multe mss provenind din *biblioteca școlii Sf. Sava* (1), al cărei fond de *tipărituri* asemenea a trecut la Academie, nici nu era cu putință să se găsească un mai sigur reazăm. o mai bună călăuză pentru constatarea legăturii dintre mss și tipărituri și pentru descoperirea originalelor grecești, după cari s'au tradus în limba română

(1) Ca o mare lipsă a Catalogului trebuie considerat și faptul că în prefața nu s'a dat *istoricul fondului grecesc* al Academiei Române. Mss conțin în ele notițe prețioase în această privință și era de mare importanță să se arate că în fondul Academiei posedăm astăzi Biblioteca *Mitropoliei* și a *școlii Sf. Sava* (prima a trecut întâi la seminarul Central, a doua la Muzeul de antichități, amândouă pe urmă s'au incorporat în Biblioteca Acad.) și fărâme din biblioteca lui *Constantin Cantacuzino Stolnicul* (No. 2) a lui *Nicolae Mavrocordat* (No. 320. 343. 632) a lui *Partenie Metaxopoulos* (No. 64 66. 778) a lui *Ioan Comnen* (No. 21. 344. 663) a lui *Grigorie Basarab Brâncoveanu* (No. 742) etc. Și această lipsă e cu atât mai regretabilă cu cât L. n'a găsit cu cale să treacă în indice numele posesorilor mss.

mss sau cărți tipărite. Cu o cercetare atentă s'ar fi putut lesne găsi că cutare ms este originalul după care s'a tipărit cutare carte (v. mai jos p. 110 No. 591) că cutare ms a fost copiat după cutare tipăritură (v. mai jos p. 91 *caiete școlare*) că cutare scriere românească s'a tradus după cutare original grecesc (vezi mai jos p. 106 și 108 No. 344. 365.) (1) etc. Nici o bibliotecă din lume nu era mai potrivită să dea un ajutor mai eficace, decât vechea bibliotecă a Sf. Sava care îmbogățindu-se cu tot ce au avut mai prețios în cărți mănăstirile și bibliotecile particulare din țară, formează Biblioteca Academiei Române, un depozit de cărți ideal pentru studiul culturii greco-române. În acest sens biblioteca care posedă acest avut intelectual și autorul Catalogului, care făcând catagrafia va pune în evidență importanța acestui avut, au datorie față de orice cercetător, dar mai cu seamă față de cercetătorii din provincie cari n'au la dispoziție Biblioteca Academiei, sau față de cei din străinătate unde cărțile respective lipsesc, să arate ce e inedit și ce nu, ca să previe cercetări zădărnice, pierdere de energie nerodnică, sau călătorii costisitoare. Nu s'ar putea ca un profesor din străinătate sau din provincie, citind catalogul lui L. și văzând titlurile ademenitoare, ca :

No. 5. 16 capitole de cuprins istoric (despre Egipt și Profetul Moamet).

No. 24. Istoria Daciei dela 2000 a. C. până la 1204 p. C. cu o descriere a Țării-Românești.

No. 718,2. Cuvântare către Germani pentru pacea dela Carlowitz.

No. 760,49. Descrierea luptelor dela Galați și Sculeni, compusă de Iacovachi Rizu.

să întreprinză o călătorie spre București, să piarză câțva timp examinând acele mss și să vadă la urma urmelor că cel dintâi s'a publicat la 1677, al doilea la 1818 (Istoria lui Fotino) al treilea la 1804 și al patrulea la 1859? V. pentru aceste mss mai jos la numerile respective p. 97, 102, 114, 115.

Bogăția resurselor autorului unui catalog se vede mai cu seamă când el, având înaintea ochilor o scriere *anonimă*,

(1) În Biblioteca Academiei (ms 1828) găsim de pildă între altele și cartea *Vieți de sfinți alese* (Ἐκλόγιον τοῦτέστιν οἱ ὑπαιότεροι βίοι τῶν ἁγίων Venetia 1663) care a servit lui Dosoftei la viețile sfinților prelucrate de el în l. română cu însemnările lui *autografe* pe ea. v. Iorga, Istoria literat. religioase p. 198.

o identifică; în asemenea cazuri este obicei internațional de a pune numele autorului pe care îl descoperi, în ghilemele unghiulare < >, cari, când cuprind un nume de autor, aduc câteodată cele mai mari elogii erudiției întocmitorului catalogului. L. nu întrebuițează aceste ghilemele, ci ne spune numele autorului transcris în l. română. D. e. la No. 2 după ce ne dă titlul unei cronici ne spune: *este cronica lui Mihail Glykas*, și ar crede cineva că L. a identificat-o. Decât, din versurile cari se află la începutul cronicei și din cari L. ne împărtășește numai unul, reese că autorul cronicei e Glykas Γλυκᾶς ὁ γράψας Μιχαήλ τὸ βιβλίον. Și acest procedeu se repetă în tot Catalogul. În prefață ne spune că *a căutat să identifice scrierile anonime* (p. V.) dar întinderea articolului anonim din indice, care ocupă nu mai puțin de 10 coloane, dovedește cât de puțin a contribuit la identificarea lor. Dar și această contribuție, câtă este, nu se poate constata, nu se poate ști care anume e meritul autorului Catalogului în acele identificări, fiindcă sânt prea multe cazurile în cari, cu toate că numele autorului se dă la subscriptie, la începutul unui capitol, la o notiță a manuscrisului etc., totuși L. ni-l dă fără a pomeni că l-a găsit în cutare sau cutare loc. Ce e drept câteodată ne dă numele autorului și ne spune că l-a găsit într'o notiță, cum e cazul cu No. 1, sau cu No. 93, unde ne spune: *este tractatul de metafizică a lui Vicenție Damodos, cum se poate deduce dintr'o notiță de pe fol. 45*, dar în majoritatea cazurilor se întâmplă contrarul.

La No. 51 (10) ni se spune că e logica și fizica lui *Blemide*, fără a pomeni că la fol. 59 e scris cu roșu numele autorului. Fiind vorba de un canon 591 (618) L. ne spune că e opera lui *Nicodim din Naxos*, nu spune însă că acest lucru se spune ritos în ms la p. 98.

No. 596 (646) ne spune L. că cuprinde operile lui *Sinesios*, nu menționează însă că în ms la p. 194 se citește (cu greu, dar se citește): *Συνεσίῳ Κατάστασις* etc. L. ne spune că autorul tractatului anonim de meteorologie (No. 717 (457) 2) este *Ioanikios Marcoras*, uită însă să menționeze că o notiță aflată la p. 50 a ms ne spune numele autorului, ba și al copistului: *scris de Ioanichios Marcoras, copiat de Rizo din Slatina*.

In ceea ce privește identificarea anonimelor, reconstituirea titlurilor și descifrarea semnăturilor, cuvintelor sau semnelor greu de citit, chiar cea mai *vastă erudiție și cel mai ager ochiu de paleograf* de multe ori dau de mal; cea mai bună memorie are margini, cea mai mare perspicacitate în conjecturi nu izbuteste a restabili o frază trunchiată de pe un pergament ars sau rupt, cel mai bun paleograf nu reușește a citi un complex de slove dintr'o semnătură. aruncate alandala pe hârtie, și atunci cărturarului îi rămâne un mijloc—de multe ori foarte eficace—pentru stabilirea textului ieroglific sau mutilat. Dacă e vorba de *identificarea* unui *anonim* sau de reconstituirea unui *titlu*, recurgem la *alte cataloage*, în indicele cărora de multe ori putem găsi numele autorului, când cunoaștem titlul, sau titlul, când cunoaștem numele autorului; se înțelege că un răspuns poate da numai un indice adevărat științific. Dacă avem de identificat o cronică sau o cazanie, căutând în indicele catalogului respectiv, găsim toate cazaniile sau cronicile cuprinse în catalog și lesne găsim prin comparare ce căutăm; un indice însă care nu cuprinde asemenea cuvinte și care prin urmare la întrebarea noastră rămâne mut, nu se poate numi științific. Dacă e vorba de *iscălituri* de patriarhi, mitropoliți, domni, logofeți etc. trebuie să recurgem la alte acte contemporane, în care ne întâmpină aceleași semnături scrise mai citeț sau publicate, la listele persoanelor oficiale publicate (1) etc.

Iată câteva exemple luate din catalogul lui L. pentru ilustrarea celor spuse mai sus.

Titlul numărului 602(452)⁴ e șters și ilizibil cum observă L., de aceea n'a putut să dea nici numele autorului, nici titlul scrierii. Mărturisesc că nici eu n'am putut să-l descifrez în întregime, din câteva litere însă dela început am văzut că e vorba de un Ierofil, am deschis catalogul lui *Mingarelli* (2) și am văzut că mss naniane sub No. 182, 23 și 247,1 cuprind scrierea unui Ierofil; comparând titlurile, am constatat că avem a face cu aceeași scriere și că cu

(1) O listă a persoanelor oficiale ale Patriarhiei din Constantinopol a publicat M. Ghedeon în *Χρονικά τοῦ πατριάρχικου οἴκου καὶ νοῦ*. O listă a Domnilor și divanurilor a alcătuit răposatul St. Grecianu din care s'a tipărit la 1907 (dar nu s'a publicat) prima parte: *Șirul Voevozilor cu Divane și note* (anii 1501—1523).

(2) *Graeci codices apud Nanios, Bononiae 1784.*

ajutorul lui Mingarelli se citește perfect de bine titlul pe jumătate șters din ms Academ. Române (1). Acel cuvânt din titlu rupt al No. 222(14) pe care L. neputând să-l întregască, l-a reprodus așa: τατος putea să-l găsească la Lambros, Catalogue of the greek mss on Mount Athos (No. 3728,10) și să-l scrie <λογιώ>τατος, iar cuvântul pe jumătate șters din No. 620(320)4 se putea întregi: <προ<σομιδι> cu ajutorul lui Sachelion Πατριμακῆ Βιβλιοθήκη No. 650.

Titlul ms 4 se putea lua după Papadopulos-Kerameus (Ἱεροσολ. βιβλιοθήκη 1,225), acel al ms 370(554) după Sachelion (Κατάλογος των χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης No 1340), acel al No. 16(495) după Lambros No. 4276,5 etc. etc.

Greșeli
de
clasificare.

O clasificare greșită e mai rea decât lipsa de orice clasificare. Cercetătorul care caută în secția: *cărți de școală*, manuale de *cozmografie* și nu găsește nici unul, crede că asemenea cozmografii nu există în catalog; și cu toate acestea există, dar sânt trecute odată la *varia* (No. 777—780) altădată la *miscela* (No. 195), altădată la *miscelaneae* (No. 682) etc. numai unde se cuvenea nu! În cece privește No. 777—785 ele conțin numai cozmografia în chestiune, pe când No. 195 și 682 pe lângă cozmografie conțin încă câte o carte școlară, așa în cât locul lor era indicat printre cele școlare. No. 240 care conține „*capitolele lui Agapet*” însoțite de comentarii” n'are ce căuta printre cărțile de literatură beletristică, locul lui e printre cele școlare; asemenea un număr enorm de traduceri interliniare de autori clasici și exerciții de stil, pe cari L. le-a repartizat la diferite secțiuni *miscela* și *miscelaneae* și *varia* și celelalte, trebuiau pur și simplu să fie trecute la secția cărților de școală (No. 225. 376. 568. 579. 628. 637. 647. 651. 653. 656. 660. 685. 686. 692. 693. 697. 700. 709. 710. 719. 720. 721. 730. etc. etc.), iar No. 299 și 302 cari sânt miscelaneae, nu trebuiau trecute în secția: *Drept*. Dar mai cu seamă clasificarea *mss teologice* mi se pare cu totul greșită. L. le împarte în 1) *biblice*, 2) *scriitori bisericești*, 3) *liturgice*, 4) *miscela teologice*. Intre *biblice* pune întâi câteva evanghelii, pe urmă două psaltiri No. 314 (319) și 315 (124), vechiul testament 316 (694) și iarăși testamentul cel nou, cece cred că nu poate fi aprobat de nimeni. Nimic nu îndreptățește această intervertire:

(1) V. mai jos p. 70.

întâiu trebuie pus testamentul cel vechi, pe urmă cel nou. Dar ce e și mai grav, printre scriitorii bisericești L. pune *mineele*, un *teotocar* și alte cărți curat liturgice. Se știe însă indeobște că *cartea prin excelență liturgică e mineiul*, care nu putea să figureze de cât în rubrica *liturgice!* Asemenea, mss *liturgice* sânt: No. 324 (261), 325 (256), 326 (257), 327 (139), 328 (409), 329 (340), 330 (499) pe cari L. le-a trecut în secțiunea scriitorilor bisericești.

Dacă mss cu același conținut se grupează unele după altele prin aceasta nu numai că se înlesnește cititorul care le percurge, dar se scutește și autorul catalogului de a repeta traduceri și începuturile lor în zadar. Dacă d. e. mss 626, 633 și 727 se grupau unul după altul, traducerea titlurilor și începuturile celor zece scrieri ale lui *Teofan al Nicheei*, cari sânt comune în ele, nu era nevoie să se repete de trei ori; o simplă trimitere era de ajuns.

Mai grav însă decât clasificarea greșită sau rânduirea nerațională a scrierilor, este faptul că câteodată *una și aceeași* scriere în mai multe volume *se desparte* și ale sale *membra disjecta* se descriu sub diferite numere: e cazul cu No. 62 și 102. La No. 62 L. descrie primul volum al unei cărți a lui *Gherasim Vlahos* și adaogă: *manuscriptul cuprinde numai cele 3 cărți din cele anunțate în titlu*, fără să observe că volumul pierdut există în Biblioteca Academiei și însuși L. îl descrie la No. 102, unde se vede că închipuindu-și iarăși că lipsește vol. 1 spune că *textul începe cu cartea a 4-a*, fără măcar să trimeată la No. 62. E la fel ca și cum s'ar așeza într'un muzeu capul unui animal într'o sală, corpul într'alta și picioarele într'a treia!

Greșeli
paleografice.

Multe cuvinte și fraze a citit greșit, sau n'a putut să le descifreze L., ceeace pentru autorul unui catalog de mss e o mare scădere; dar mai grav e că unde n'a putut citi, a pus semne de suspensie, și așa a dat să se înțeleagă că textul în acele locuri era rupt, sau alb, sau nici eu nu știu ce să presupun. Această lipsă de precizie în întrebuițarea diferitelor semne convenționale, lasă pe cititor de multe ori nedumerit.

D. e. la No. 3, 3 L. scrie: *Τὸ παρὸν τοῦ Γυλλίου προσίμιον μετε... μεύθη*; cititorul ar crede că textul e rupt, ceeace nu e cazul; în ms stă cuvântul *μετεπορθμεύθη*, ce e adevărat cu literile (lăsate la o parte de L.) scrise și împreu-

nate în mod capricios, pe cari însă un ochiu deprins le poate citi. Cuvântul cam neobișnuit μετεπορθμεύθη = s'a tradus (cf. translatio, translator, Evghenie Vulgaris întrebuintează chiar ἀντιμετακαλῶ: Αἱ καθ' Ὀμηρον ἀρχαιότητες ἐκ τῆς λανινίδος ἐπὶ τὴν ἑλληνίδα φωνὴν ἀντιμετακληθεῖσαι ὑπο Ε. Α. τοῦ Β(ουλγάρως), Μόσχα 1804, iar Antonie Vizantios întrebuintează μετοχτετεύεσθαι: μετοχτετεύεσαστο δ' αὖθις εἰς τὴν ἑλληνικὴν v. Patusa, Enciclopedia, Veneția 1804 vol. I, pag. 423). În câteva părți unde citirea ms e grea, L. spune sincer că n'a putut citi; dar în majoritatea cazurilor pune câteva puncte, sau mai simplu trece peste și suprimă *literile recalcitrante*.

No. 16 (495) p. 2. Μπουδας ἦτοι Μουντανίου: in ms stă: Μπουτανίου = Budapest. B în l. greacă se transcrie cu μπ.

591 (618). Κοινοβιάτου τοῦ αὐτοῦ Μοναστηρίου in ms stă: Κοινοβιάτου (singura formă de altfel corectă); Γοργουπήχοος (recte γοργουπήχοος) vrea să zică: de grab'ascultătoare; in traducere L. a omis acest cuvânt.

594 (508) 9. Δοσιθέω citește L., in ms stă: Θεοδοσίω; e vorba de Patriarhul Teodosie I Sirul (a. 1178), originar din Antiohia v. Pseudo Mata Κατάλογος Πατριαρχῶν, Atena 1834 p. 76.

594 (508) 10 p. 55 L. citește: Περιπλακεῖσθαι κηδευομένω(?) in ms stă: περιπλακείσα; de altfel ce formă ar fi acel περιπλακεῖσθαι! Sensul cuvântului περιπλακείσα (pe care L. l-a omis in traducere) e: luând în brațe. E de notat că acest discurs se atribue în ms nostru greșit lui *Nichifor Vasilachi*, în realitate e al lui *Simeon Metafrastul* și s'a publicat in Migne 114, 209.

602 (152) 4 p. 33 Ceeace L. neputând citi scrie. „Titlul in mare parte ilizibil. Descifrez numai vorbele: Ποίους δεῖ χρᾶσθαι ἐκάστῳ μηνὶ καὶ ποίους ἀπέχεσθαι“ este intru câtva greu de citit, dar cu ajutorul lui *Mingarelli* (v. mai sus p 68) se citește perfect de bine. Iată titlul in întregime: Ἱεροφίλου σοφιστοῦ περὶ τροφῶν κύκλος, τὸ ποίους δεῖ χρᾶσθαι ἐκάστῳ μηνὶ καὶ ποίους ἀπέχεσθαι.

Ibid. 5 p. 55 L. citește: „Τοῦ σοφωτάτου Μιχαήλου Ἀποστόλου τοῦ Βυζαντίου λόγος ἀντιρρητικὸς πρὸς τῶν δισχυρισαμένων τῶν ἑφῶν εἶναι τοὺς ἑσπερίους ὁμοίους“ și traduce: „A prea înțeleptului *Mihail Apostol* din Bizanț cuvânt polemic către cel ce a susținut că apusenii sânt asemeni răsăritenilor“. S'a citit greșit: ὁμοίους și prin urmare și traducerea a eștit fără sens. In ms stă: ἀμείνους! Apostolis s'a supărat

nu fiindcă unii au susținut că apusenii ar fi *asemeni* răsăritenilor, ci fiindcă s'a susținut că apusenii ar fi *superiori* răsăritenilor (în ceace privește filosofia și prin urmare ar avea dreptate și în dogmele lor despre purcederea Sf. Duh).

625 (518) p. 3 unde L. neputând citi a pus puncte este scris: *Φίλωνος* (al cărui comentariu la *cântarea cântărilor* s'a publicat în Migne 40,27).

Ibid. 2 p. 64 în ms stă: *ἀψύχου* (fără suflet) nu *ἐμψύχου* (insufletit) cum a citit L.

No. 672 (172) 8 *Πατρὶ πνεύματι κυρίῳ* cum a citit L. n'are nici un sens; în ms stă: *πατρὶ πνευματικῷ*.

No. 720 (462) 19. *Ἰωάννου τοῦ* unde L. neputând citi pune puncte stă în ms: *Ἀρχλᾶ*; se știe că unul din cei mai de frunte *melozii* bizantini este și Ioan Arclias pe care mulți îl consideră ca identic cu *Ioan Damaschin*.

No. 249 (104). L., citește *Θυσία τοῦ Ἰεφθάρι* și traduce: Jertfa lui Ieftar. În ms stă *Ἰεφθάρι* și e vorba de jertfa lui *Ieftae Ga-laadeanul*, Judecătorii 11.

Greșeli
de
traducere.

No. 24 (2). *Διὰ τὰς τοσαύτας καὶ τηλικαύτας βασιλικὰς ὑπουργίας* nu însemnează „pentru multele și marile tale fapte regești“, ci: pentru multele și marile servicii aduse împărăției. Domnul a căpătat Domnia nu fiindcă a făcut fapte regești, ci fiindcă a adus servicii împărăției.

No. 24 (2) p. 16, *Διὰ τὸ τῶν πραγμάτων ἀναφύμενον ἄπλετον χρῆμα* nu vrea să zică „căci nu se poate împlini șirul întâmplărilor“, ci: pentru mulțimea greutateilor cari ne întâmpină. Autorul întrebuințează aci cunoscutul idiotism *πολὺ χρῆμα, ἄπλετον χρῆμα, μέγα χρῆμα* în sensul de mare mulțime, grămadă, (Erodot 3.109. 3.130, Aristof. Achar. 150, Xenofonte Creșterea lui Ciru 2, 1. 5). Cred că nu trebuie să arăt că *πρᾶγμα* = dificultate, anevoință etc.

No. 72 (431). *Σχολαστικαὶ παρασημειώσεις εἰς τὸ μείζον πρῶτον τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ Ἀριστοτέλους* nu însemnează: prima carte a *metafizicei* lui *Aristotel*. Acel *μείζον* pe care nu-l traduce L. (tot netradus îl lasă și la No. 73,2) are rostul lui, nu e o vorbă goală. Se știe că *Metafizica* lui *Aristotel* se împarte în 14 cărți A, a. B, Γ până la N, și A mare (*μείζον* A) se zice fiindcă există și un a mic, (*ἄλλαττον*) care, alcătuiindu-se după prelegerile lui *Aristotel* de *Pasicle*, a fost intercalat între A și B. (v. *Metafizica* ed. Christ. p. 35) Cf. Christ-Schmid, *Geschichte der griech. Litteratur*⁵ p. 691.

No. 151 (547). Τσεκτερεὺς ἤγγουν κατήριον pe cari L. le transcrie *secterè* și *κατήριον* însoțindu-le cu câte un „?” însemnează: corabie, galeră. Primul e cuvântul turcesc „cectiri”, al doilea este o altă formă a cunoscutului cuvânt *κάτεργον* (*catargă* în l. română veche, v. Miron Costin v. I, p. 525, 19 ed. Urechia).

No. 273 și 276. *Mihail Fotinos* n'a fost *consul al filosofilor* cum traduce L. cuvintele ὑπατος τῶν φιλοσόφων; Bizantinii consacrau cu titlu de *principe al filosofilor* pe unul din învățații, pe care curtea îl considera mai vrednic a purta acest titlu, întocmai cum până astăzi se consacră de curtea englezească principele poezilor engleji sub titlu: *poet laureate*. (1) Obiceiul bizantin s'a păstrat până în ultimul secol la patriarhie, și printre principii filosofilor au figurat *Jacob Manos, Mihail Fotinos, Critias, Ioan Giani* etc. (2).

No. 284 (609). Μετέπειτα ἦλθαν μεσεφίροι καὶ Τοῦρκοι πολλοὺς nu e=pe urmă au venit musafiri(?) și Turci mulți, ci: *au pornit cu expediție*. Sefer (căci nu incupe îndoială că trebuie scris: μέ σεφέρι) vrea să zică călătorie, expediție militară, armată (cuvânt ce întrebunțează și cronicarii români v. Șăineanu, *Influența orientală* 2, 160).

Ibid p. 14 Ἰλαρίων ἐξαγορᾶς, Ilarion nu e *din Agora*, ci din Zagoră. Copistul analfabet a scris greșit ἐξαγορᾶς în loc de ἐκ Ζαγορᾶς.

No. 326 (257). Προεόρτια τῆς ὑπαπαντῆς = Înainte-prăznuirea Întâmpinării Domnului și nu „Preziua Întâmpinării Domnului”.

No. 334 (263). Ἐξήγησις τῶν κανόνων nu e = traducerea canoanelor ci: interpretarea, explicarea canoanelor; *Zonara* nu ne dă o traducere ci *comentarii* la canoane. Același înțeles are ἐξήγησις și la No. 389 (289).

No. 393 (612) Θεοπρόβλητος e=de Dumnezeu ales și nu: de Dumnezeu păzit (ceeace în grecește se zice: Θεοφρούρητος) și mai puțin: de Dumnezeu condus, cum L. traduce în altă parte (705 (345) 4).

No. 395 (570) Πνευματικός e = duhovnic și nu preot.

No. 401 (99) Πρόθεσις=punere înainte (ofertă) și nu expunere. Aci avem a face cu un termen liturgic și cred că trebuie să păstrăm ceeace e cunoscut de toți, sau să propunem ceva mai bun. Precum se știe, în partea stângă a

(1) Se știe că după moartea lui Tennyson, *poet laureate* a fost proclamat la 1896 Alfred Austin, un fel de poet prin decret regal.

(2) Cf. Hurmuzaki vol. 13, 192.

sfinței mese este *jertfelnicul*, adică o măsuță numită în grecește παρατραπέζιον, προσκομιδή sau πρόθεσις (= măsuță pe lângă sf. masă, proscomidie. sau punere înainte) pe care se pun sf. Daruri, de unde pe urmă se transferă la sf. masă. Dar și pregătirea sf. Daruri care se face de preot înainte de liturghie, se cheamă asemenea *punere înainte* (πρόθεσις) fiindcă ea se face pe această măsuță. Cuvântul e împrumutat de la vechiul Testament; precum se știe, în templu în afară de perdelele cortului mărturiei se afla o *masă de aur* pentru pâinile *punerei înainte* (Cf. Exod. 25, 30, Matei 12, 4). În vechime jertfelnicul consta dintr'o despărțitură în care poporul aducea pâinea și vinul pentru taina euharistiei. ἄρτοι τῆς προθέσεως sânt pâinile punerei înainte (pains de proposition, Schaubrote). Așa dar εὐχὴ τῆς προθέσεως = *rugăciunea punerei înainte* (cum s'a tradus în Dumnezeieștile liturghii ed. Sf. Sinod, București 1903 p. 96) sau ale *propunerei*, sau *jertfei* în nici un caz însă: *expunerei*.

No. 406 (79). Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ nu e: liturghia sfințirii mici ci: rânduiala sfințirii apei, sau aghiasmei cei mici. La No. 411 (149) și 414 (369) L. confundă *liturghia* cu *rânduială* și *slujbă*, iar la No. 639, 3 și 690, 10 confundă *slujba* cu *apolitichiu*.

No. 411. *Liturghia Sf. Hrisostom și slujba Sf. Hrisostom* pe cari L. le confundă, sânt două lucruri diferite. Liturghia Sf. Hrisostom este acel serviciu divin arhicunoscut, la care se săvârșește *taina jertfei fără sânge* a corpului și sângelui lui Hristos, pe când *slujba Sf. Hrisostom* este acel serviciu, care se face spre prăznuirea acestui Sfânt, primul s'a alcătuit de Hrisostom, al doilea s'a scris de alții în onoarea lui Hrisostom. Chiar dacă s'ar lua *slujba* ca sinonim cu *liturghie*, în vorbele: *slujba Sf. Hrisostom* există un echivoc, care trebuie evitat.

No. 573 (26), 15. Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς trebuie tradus cu: luminătorul trupului este ochiul (căci pasagiul e din Matei 6, 22) și nu *lampa* trupului etc.

No. 579 (241) 8. Ὁ πάγκαλος Ἰωσήφ nu e = prea bunul Iosif ci: Iosif cel prea frumos; No. 692 (275) 14 aceiaș greșală.

No. 585 (608) 7. Κανὼν παρακλητικός... ποίημα Καλλινίκου nu e = Canon de rugăciune; *poezie* a lui *Calinic* ci: alcătuit de Calinic. Ποίημα aci însemnează *facere* (cum s'a tradus

in românește în cărțile liturgice) sau (cu un neologism) *operă*, dar nu poezie.

No. 590 (270) 5. Καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας L. traduce cu: imi voi distruge depozitele, eu aş preferi: imi voi da jos, sau dărâma jitnițele (sau grânarele) mele (pasagiul e luat din Luca 12, 18).

No. 592 (723) Ἴσον ἐπιστολῆς τοῦ ἀοιδίου γέροντος Κυζίκου nu e = copia scrisorii renumitului sfânt bătrân al Cyzicului ci = copia scrisorii neuitatului Mitropolit al Chizicului. Ὁ γέρον ἅγιος Ἐφέσου sau ὁ ἅγιος Ἐφέσου = Mitropolitul Efesului, sau al Efesului (poate să fie bătrân sau tânăr). V. mai jos la No. 602. Ἀοιδίος nu e = renumit ci neuitat. Ἀοιδίμος, ἀειμνηστος, ὁ τῆς εὐσεβοῦς λήξεως, ὁ τῆς ὀσίας μνήμης (de bien heureuse mémoire), nu se întrebuintează decât numai *despre cei încetați din viață* și aproape pretutindeni în literatura greacă mai recentă, unde se află unul din aceste cuvinte se poate considera ca un *terminus post quem* foarte prețios (intocmai ca și în literatura română acel: *neuitat, sau fericit întru pomenire*) care ne îndreptățește a conchide că acel X despre care e vorba, în timpul când numele său e însoțit de acel adiectiv, nu era între vii, și prin urmare scrierea în care se află e posterioară morții lui. Titlurile scrierilor fiind de multe ori schimbate de copiiști, ba chiar puse de ei, se află în titlu câte odată un *neuitat* pus posterior de copist pentru care, persoana respectivă era *neuitată* ca încetată din viață, prin urmare trebuie să fim cu băgare de seamă. V. cazuri analoage și în literatura siriacă în Revue de l'Orient chrétien 5 (1900) p. 155—160.

No. 601 (244) 13, 744 (368) 3, 754 (315) 2 Cuvântul Βροντολόγιον cred că trebuie tradus nu prin *brontologeion* ci prin *gromovnic*, căci așa e cunoscută această carte în literatura română publicată și nepublicată. V. Bianu-Hodoș Bibliogr. 2, 374 și ms Acad. rom. No. 270 fol. 13^v fol. 57 și No. 597.

No. 602 (452) Ἐνδοξότερα = mai slăvită și nu mai cinstită (care în grecește se zice: τιμιωτέρα).

Ibid 29 p. 769 Τοῦ ἁγίου τοῦ Ἐφέσου = a Mitropolitului Efesului și nu: a sfântului din Efes. Greșala aceasta revine de mai multe ori.

Ibid. 43 p. 884 Εὐχὴ ἐπιβατήριος rugăciune de sfințire și nu rugăciune de reintoarcere (cf. Socrate, Istoria bisericească I, 28: ἕπως... τὰ ἐπιβατήρια τῆς ἐκκλησίας ἐπιτελέσωσι, καθιεροῦντες αὐτὴν τῷ Θεῷ).

Ibid 47 p. 901 Ἀπορήσας = mirat și nu strămtorat.

No. 604 (262) 7. Ζέον nu e *foc* cum traduce L. ci *apa încălzită* care se pune în sf. potir în timpul liturghiei, spre amintirea apei calde care a eșit din coasta Mântuitorului, cand a fost împuns cu sulita de un ostaș. Termenul liturgic, consacrat de secole, în limba română e *căldura*, care (ca și ζέον în limba greacă) se zice atât pentru *ibricelul* în care se încălzește apa, cât și pentru apa încălzită. Amândouă înțelesurile lipsesc la Tiktin. V. Dumnezeieștile Liturghii ale Sf. noștri părinți Ioan Gură de Aur, Vasilie cel Mare și Grigorie Dialogul ed. Sf. Sinod, București 1903 p. 151: *Asemenea când torni sfanta căldură, să chibzuiești a fi atâta de fierbinte în cât să se încălzească sfintele. Și luând Diaconul Căldura zice către Preot: Binecuvintează Stăpâne, căldura* (Εὐλόγησον Δέσποτα τὸ ζέον).

No. 625(518) p. 64. Τοῦ Μηδείας Θεοφάνους λόγος ἀποδεικνύων ὅτι τοῦ ἀνθρωπίνου σπέρματος ἐμψύχου καταβληθέντος τῇ δὲ σπερματικῇ αὐτοῦ δυνάμει συμπήξαντος ἐν τῇ μήτρᾳ τὸ ἔμβρυον, ἐνίησιν αὐτῷ τὴν ψυχὴν ὁ Θεός L. traduce în modul următor: A lui *Teofan episcopul Mediei* tractat arătând că sperma omenească fiind aruncată însuflețită și cu puterea spermatică lovind în mitră embrionul, Dumnezeu îi transmite sufletul. În această frază există o greșală paleografică (s'a citit ἐμψύχου în loc de ἀψύχου) una fiziologică: sperma omenească nu găsește în mitră embrionul, ci după ce intră, contribuie la nașterea lui, și una dogmatică: Teofan nu spune că sperma intră însuflețită în mitră cum greșit traduce L., căci aceasta ar constitui un fel de *praeexistentianismus* origenic (1), ci din contra scrie cartea în chestiune ca să combată această *erezie*. Așa cum a tradus L. ar urma ca omul să aibă două suflete! (Cf. și Mărturisirea ortodoxă, București 1899 întrebarea 28 p. 44: Sufletul însă se dă dela Dumnezeu, după ce se alcătuește trupul). În fine eu aș pune în loc de *mitră* cuvântul *pântece* (după cum s'a tradus de vechii tălmăcitori Români) și aș traduce: *Teofan al Mediei* Cuvânt arătând că sperma bărbătească intrând neînsuflețită, cu puterea ei spermatică alcătuește în pântece embrionul, în care pune Dumnezeu sufletul.

No. 631(85)5 p. 127 Τὰ κοινῶς γραφόμενα ῥήματα nu e = *verbele cari se scriu de obicei* ci: *verbele comune*, sau *verbele limbii comune* spre deosebire de *verbele dialectului*

(1) Cf. Macaire, Théologie dogmatique orthodoxe 1,531. Ζήκου Ρώσση, Σύστημα δογματικῆς Ατῆνα, 1903 p. 424.

atic). In alt ms L. a tradus acelaș lucru cu: verbele uzuale (192 (576) 3 p. 164) și in alt ms cu: verbele curente (705 (345) 1) fol. 1.^v.

No. 639 (290) 3 fol. 40 și 690 (266) 10 fol. 114 Ἐπολυτίκιον τῆς ἁγίας Παρασκευῆς nu e *slujba Sf. Parascheve* precum greșit traduce L. Slujba precum se știe e ἀκολουθία și apolitihiile sânt troparele cari se cântă la finele vecerniei, sau ortrinei, sau cele specifice pentru un sfânt etc. Ἐπολυτίκιον, *breve troparium intellegitur, quod sub finem officii vespertini* (τῶν ἑσπερινῶν) *cantatur*, Christ-Paranikas Anthologia graeca carminum christianorum, Lipsiae 1871 p. LIX. Cf. N. Nilles, Kalendarium manuale utriusque Eccl. orientalis et occidentalis, Insbruck 1879 p. LV: Ἐπολυτίκιον *completi officii conclusio*.

Ibid. 22 fol. 208. Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου nu vrea să zică: Cine zic oamenii că este fiul omului, cum traduce L. căci acel me arată că e vorba de întâia persoană, prin urmare = cine zic oamenii că sânt eu fiul omului. Vorbele sânt din Matei 16, 13 (cf. și Marcu 8, 27, Luca 9, 18).

No. 645 (672) 11. Πολυπραγμοσύνη nu e = iubirea de lucruri multe, ci acel defect, pe care îl au mai cu seamă intriganții, de a se amesteca în lucrurile altora, și tocmai despre acest defect vorbește *Plutarh* in scrierea cuprinsă în ms 645. 11; *curiozitate indiscretă*, sau *amestec necuviinșit* s'ar putea traduce în l. română.

No. 662 (71) Διονυσίου Ἀλικαρνασέως περὶ συνθέσεως ὀνομάτων nu e = *despre compunerea vorbelor*, ci *despre construcția cuvintelor*. Scrierea lui Dionisie nu e o disertație de gramatică ci de retorică și stilistică (*aptus ordo partium inter se cohaerentium*, Scaliger).

Idem 3. Stilul..... prelucrat de Isocrate și de Platon, *terminat* de Demostene e o traducere greșită; *τελειωθεῖσα* aci însemnează *perfectionat*. Demostene — care era stilist desăvârșit — a *perfectionat*, a desăvârșit stilul nu l'a terminat!

No. 663 (74) 32 Πρᾶξις ἐπισκόπου nu e faptă de episcop, ci *act* de episcop (în sens de document!).

No. 667 (114) Ἅγιον μανθῆλιον nu e *sfânta batistă* ci *sfânta Mahramă*, Mineu August 18 (e vorba de icoana lui Hristos ἀχειροποίητος, cea nefăcută de mână).

No. 672 (172) Ὑψηλότατος καὶ εὐσεβεστάτος ἀθθέντης καὶ ἡγεμῶν nu e: *prea înaltul și cucernicul stăpân și domn* ci: *prea înălțatul și credinciosul Domn și stăpânitor*. Un

preot e cucernic, un monah e cuvios, un mirean însă e credincios (sau pios cu un neologism, blagocestiv cu un cuvânt arhaic, mai rar cucernic).

No. 677 (188) IO și II. *Μαυροκορδάτου προοίμια πράξεων πατριαρχικῶν* e greșit tradus cu: *precuvântări la faptelele patriarhilor*. Πράξεις = act (în sensul de document!) și prin urmare trebuie tradus: *precuvântări la acte patriarhicești*. Se știe că actele solemne grecești (ca și cele românești) încep de multe ori cu o introducere în care se expun considerațiuni moralizatoare, în stil pompos și înflorit, de cari patriarhul avea o colecție gata și la diferite prilejuri le întrebuița. Când se isprăvea proviziunea se făcea o nouă colecție. Numai un cărturar încercat putea să facă asemenea introduceri filosofice în limba arhaică și se știe că Patriarhia a întrebuițat spre acest sfârșit condeii lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul și Nicolae, fiul său, al lui Critia mare eclisiarh, Balasios etc.

No. 678 (199) Περὶ ἧς ὁ ἱερός Λουκάς ἱστορήσε σεβασμίας εἰκόνας τῆς Θεοτόκου nu însemnează: despre cinstita icoană a Maicei Domnului despre care a *povestit* sf. Luca, ci: despre cinstita icoană... pe care a *zugrăvit-o* sf. Luca. La Bizantini ἱστορῶ are sensul de a zugrăvi, și aci e vorba tocmai de una din acele trei icoane a Maicii Domnului, pe care a *zugrăvit-o* Luca — care era medic și pictor — și a *oferit-o ei*, și despre care vorbește cunoscutul megalinar (tropar al Născătoarei): "Ἀλαλα τὰ χεῖλη τῶν ἀσεβῶν τῶν μὴ προσκυνούντων τὴν εἰκόνα σου τὴν σεπτὴν, τὴν ἱστορηθεῖσαν ὑπὸ Λουκᾶ τοῦ ἱερωτάτου, τὴν ὀδηγήτριαν (mută să fie gura păgânilor, cari nu se închină cinstitei icoanei tale cei zugrăvite de sf. Apostol și Evanghelist Luca, ceeace se chiamă povățuitoare după traducerea oficială din Orologiu ed. Sf. Sinod 1902 p. 376). Ἱστορεῖν pro Ζωγραφεῖν usitatissimum est scriptoribus medii aevi H. Stephanus.

No. 693 (276) IO Ἐξιῶται ἐπόπται, ἀναγραφεῖς, τουρμιστὶ ταχριτῖδες e greșit tradus cu: =copiști supraveghetori grefieri pe turcește tahirgii. Ἐξιῶτης este, repartizator de impozite un funcționar superior al statului (subt împărației romani) care repartiza, proporțional cu averea fiecăruia, birurile, la cari se supunea contribuabilul, *peraequator*.

No. 703 (332) Cuvântul γερωνικόν pe care L. îl trece cu vederea (atât aci cât și la ms 717 (457) 6) și 723 (482, 7) însemnează: *pateric, (otecinic)*.

No. 739 (638) Ἐλέω Θεοῦ Πατριάρχης = din mila lui Dumnezeu patriarh și nu: din mila Domnului.

No. 743 (203) 3 Προηγούμενος = fost stareț și nu: stareț.

No. 755 (352) Χαρτοπαίγνιον γεωγραφικόν = joc de cărți geografic și nu: *glumă*(?) geografică. E vorba de un joc cu cărți reprezentând fiecare un simbol geografic sau un portret istoric (Ἱστορικὸν χαρτοπαίγνιον) prin care copiii învață jucând istoria, geografia, mitologia etc. (Iken, care vorbește de această carte a tradus bine titlul: Geographisches Kartenspiel, Leukothea 1,155).

Lipsa de
concizie.

Multă înțelepciune se ascunde în vorbele sobrului *Calimah*: μέγα βιβλίον, μέγα κακόν (mare carte, mare nenorocire). Fără îndoială *Calimah* muștra prin aceste vorbe nu atât cărțile voluminoase, cât prolixitatea unor scriitori cari scriau (și scriu încă) cărți umplute cu lucruri cu desăvârșire străine subiectului, sau cari prin multe cuvinte spuneau puține fapte. Acelaș lucru îl vedem și astăzi, numai ceva mai pronunțat (1). De multe ori, printr'o frază s'ar putea exprima tot ce e într'o întreagă pagină, și o singură pagină ar ajunge ca să cuprindă în mod concis ce se așterne prolix pe câteva zecimi de file. Multe articole de revistă ar putea figura cel mult ca o notiță de 2 — 3 rânduri iar multe cărți cu sute de pagini ar putea să formeze un articolăș de câteva pagini.

Și în celelalte cărți științifice, dar mai cu seamă în dicționare și în cataloagele de mss, concizia trebuie considerată ca una din cele dintâi însușiri.

(1) Secolul nostru va fi nevoit să rezolve și problema restrângerii supraproducțiunii de imprimate de tot felul. Cărți mari cu hârtie groasă cu foi albe, sau cu margini late vor fi considerate în viitor ca o greșală, care se va imputa scriitorilor ca și prolixitatea stilului.

Timpul ca și *locul* astăzi e foarte scump, bibliotecile atât cele publice cât și cele private se vaită că n'au destule încăperi ca să cuprindă nu tot ce se tipărește, ci numai cele mai importante scrieri; ce va fi peste 50 sau 100 de ani, dacă colecțiunile vor merge crescând, producțiunea imprimatelor nu se va împuțina, ba din contră, pe când *locul* va deveni din ce în ce mai scump?

Ca vele mai serioase încercări de a economisi loc, cu privire la imprimate, trebuie considerate introducerea sistematică a semnelor convenționale (cele mai ingenioase în Dicționarele Toussaint-Langenscheidt) și întrebuintarea hârtiei așa zisă *indiană*, care fiind foarte subțire face ca o carte care pe hârtia obișnuită ar alcătui câteva volume, să formeze un volum ușor de mănuit.

Din nenorocire catalogul lui L. nu posedă această însușire, ba din contră, la fiecare pagină ne întâmpină o mare lipsă de concizie: fraze lungi unde un cuvânt era de ajuns, note și notițe reproduse de pe mss, cari n'ar merita să fie copiate, traduse, zețuite, corectate și citite, fiindcă *nu prezintă nici cea mai mică valoare*, precum spune însuși L. care le reproduce.

Dau numai câteva mostre:

No. 35. „Toate paginile manuscriptului sânt împărțite în două coloane“ în loc de: scris în două coloane.

No. 311. „E scris cu minusculă pe o singură coloană“. Observația trebuie înlăturată. Aproape toate mss descrise de L. sânt scrise cu minusculă, prin urmare trebuie să se semnaleze când e scris cu majusculă; asemenea, aproape toate mss descrise de L. nu sânt scrise în două coloane, prin urmare era mai simplu să se noteze numai când e scris în două coloane, iar când nu se pomenește nimic, se înțelege că ms e scris cu minusculă și pe o singură coloană. O notiță în prefață în acest sens economisea mult timp și spațiu și prevenea și confuzia îndreptățită a cititorului: despre No. 312 (665) L. nu spune că e scris cu minusculă, nu spune că e pe o singură coloană, cititorul e îndreptățit să creadă că ms e scris pe două coloane și cu uncială, ceea ce nu e cazul.

Acelaș lucru și cu aproape toate celelalte mss.

No. 45 (566) „Manuscriptul nu are nici un titlu. Este un pomelnic lung de nume proprii de botez, nume de vii și morți, probabil în scop de pomeniri și parastase“.

În loc de: Fără titlu. Pomelnic. Cât de *lung* e, ne arată numărul paginilor (150) prin urmare nu trebuie repetat; dacă e pomelnic e evident că e în scop de „pomeniri și parastase“.

No. 316 (694) „Cuprinde textul Vechiului Testament și anume: Geneza, Exodul, Leviticul, Numeri și Deteuronumul, având pe margine foarte multe explicări și comentarii de ale părinților bisericești“.

În loc de: Pentateuc cu comentarii marginale.

No. 317 (695) „Cuprinde textul celor patru Evanghelii“.

În loc de: Tetravanghel.

No. 326 (257) „Un mineu pe luna Fevruarie având un mare număr de poezii religioase—canoane—mai toate fragmentare și privitoare la sfinții din fiecare zi a lunii Fevruarie“.

In loc de : Mineu pe Fevruarie cu canoane fragmentare.
No. 328 (409) „Manuscriptul este un mineu pe luna August cuprinzând poeziile bisericești cari se cântă în fiecare zi ale acestei luni“.

In loc de : Mineu pe August.

Aceiaș lipsă de concizie și în No. 329 (340).

No. 372 (230) „O colecție de învățături privitoare la Evangheliile cari se citesc în toate Duminicile anului întreg compuse de ieromonahul Maximos“.

In loc de : Chiriadrom (sau Evanghelie învățătoare).

No. 403 (624) „Manuscript liturgic cuprinzând o serie de rugăciuni, poezii bisericești și slujbe la diferite ocaziuni și sărbători“. Cele șase cuvinte dela început puteau să lipsească! Dacă ms s'a pus în secțiunea „liturgice“ știm că e liturgic.

Aceiaș observație e de făcut și pentru mss 404 (627) și 408 (326).

No. 413 (327) „Pe fol. 1 se află titlul manuscriptului, din care se vede că este un manuscript liturgic, cuprinzând slujba Sfântului Haralambie“.

In loc de 20 de cuvinte numai 5 erau de ajuns: fol. 1 slujba Sf. Haralambie.

Toate acele titulaturi și adjective puse înaintea unor nume și scrieri arhicunoscute, cari nu spun nimic și cari ocupă un loc prețios, trebuiau înlăturate fără cruțare, cu atât mai mult, cu cât revin de mai multe ori în aceiaș pagină. O înștiințare în acest sens în prefață era de ajuns. Astfel acel: Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Θεολόγου λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα. (A celui întru sfinți părintelui nostru Grigorie Teologul, arhiepiscopul Constantinopolului, Cuvânt la sf. Paște) putea să se prescurteze fără nici o pierdere în: Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα (Grigorie Teologul cuvânt la sf. Paște).

Caștigul zic că e mare, căci aceste vorbe goale se repetă de multe ori de 5, 10 sau 20 de ori în acelaș ms cf. No. 568 (253).

Dar cecece nu-mi pot explica e slăbiciunea pe care o au autorii cataloagelor pentru acele *notițe fără valoare*, cari ne întâmpină foarte des pe scoarțele sau pe foile albe ale mss. După ce le condamnă la moarte prin sentința „fără nici o valoare“, le recheamă la viață și dându-le la lumină le fac și cinstea unei traduceri. Asemenea notițe

cred că nu trebuie nici măcar pomenite, guarda e passa.

Și L. nu s'a ferit de această slăbiciune, așa încât catalogul său e plin de asemenea notițe din cari dau numai câteva mostre:

No. 417 (564). „Pe prima scoartă și pe fol. 1 încercări de condei, fără valoare. Pe fol. 2 sânt trei notițe românești din 1708, 1710 și 1712 despre nașterea copiilor unui necunoscut, posesor al manuscriptului“. Copii sânt *anonimi* și posesorul necunoscut, dar bietul cititor ce câștigă! Nu se poate obiecta că notița s'a pus pentru datarea ms, căci L. spune că el e din al 17 secol, prin urmare cele trei notițe sânt posterioare.

La No. 502 (502) se află o notiță care ocupă 13 linii împreună cu traducerea ei, care pur și simplu trebuia suprimată. N'am curajul să o repet încăodată aci.

No. 158 (288). „Pe scoarta și pe foaia inițială nenumeroată, se află o sumă de însemnări, în parte șterse fără nici o valoare“.

No. 324 (261) p. 165. „Mai sânt încă vre-o două însemnări fără valoare“.

No. 398 (571) „La început un fol. detașat, nenumeroat, pe care se află diferite încercări de condei“.

No. 416 (258) „Pe prima scoartă și pe primul fol. nenumeroat sânt mai multe notițe românești, fără nici o valoare“.

Mai v. asemenea notițe, caracterizate de însuși L. ca fără valoare: No. 51 (10). 583 (559) 2. 584 (565) 9. 639 (290) 25. 648 (427).

Lipsa de precizie. Terminologia trebuia să fie precisă și consecventă, nu numai în tot catalogul, ci să fie conformă în toate lucrările bibliografice ale Academiei, servind așa ca model și pentru ceilalți cercetători, ceea ce din nenorocire nu e cazul.

Expresionile, *fără început, fără sfârșit, foile amestecate* (Blattverschiebung) sânt clare și precise și trebuiau întrebuințate consecvent în locul altora, cari nu sânt nici mai clare, nici mai concize. Pentru aceste trei noțiuni L. scrie:

No. 222 (14) 2. „Textul e mutilat și necomplect“. Cititorul rămâne nedumerit și nu știe ce să creadă; textul e fără început? Fără sfârșit? Lipsesc foi dela mijloc? Lipsesc volume?

Acelaș lucru și cu No. 11 (Itinerarul Spătarului Milescu) despre care L. spune că e *necomplect*. Și crezând că pre-

cizează, adăogă: *este o parte numai din opera lui mai mare, călătoria în Siberia*. Cititorul care vrea să știe ce anume parte a itinerarului cuprinde ms și cât de întinsă, rămâne iarăși nedumerit.

No. 284 (609). „Foile inițiale și finale au căzut“.

No. 109 (604). „Ordinea foilor a fost cu totul stricată la legat“.

No. 364 (398). „Ordinea foilor este perturbată“.

Despre No. 356 (713) L. ne spune că: „manuscriptul cuprinde tractatul de teologie al lui Coresi“. Fraza e vagă și fără precizie. Care tractat? Coresi a scris mai multe tractate teologice.

Acelaș lucru și cu No. 340 unde ni se spune că: *cuprinde un tractat anonim de teologie*. Asemenea denumiri: tractat de teologie, de istorie, de drept etc., sânt foarte vagi și trebuie evitate.

Aceiaș lipsă de precizie predomină și cu privire la semnele convenționale (), < >, [] etc. Ce e drept, trebuie lăudat procedeul lui L. de a nu pune în [] sau < > cuvintele

ori literele, cari lipsesc, sânt aruncate pe deasupra cuvintelor, sau sânt scrise cu cunoscutele semne de prescurtare. Un text editat cu asemenea semne capătă o exactitate științifică factice, îngreuează citirea, și e neestetic fără să aducă științei un folos real. Că în cazuri nesigure, sau când cuvântul prezintă o importanță oarecare, trebuie să se arate prin semne cari sânt literele adăogate de editor, acest lucru nu se poate tăgădui, dar de multe ori m'am întrebat ce câștigă știința dacă scriem H[risto]s, I[isu]s, Ap[rilie] 25 [ea]t 1623, Log[o]fet[ul], d[u]mn[e]zeescul, sau M[i][o]știu b[o]jiu Io Alexandru V[oevo]d i g[o]sp[o]d[i]nu, în loc de Hristos, Iisus, Aprilie, leat etc. Nu par aceste semne ca niște insecte pe o foaie verde, cari fără să-i aducă un folos o schimonosesc fără motiv? (1) În limba greacă și latină unde prescurtările și literele omise sau aruncate pe deasupra sânt mult mai multe decât în l. română, textele se editează fără acele semne și nu poate să zică cineva că aceasta se întâmplă din lipsă de competență, fiindcă printre editorii

(1) Krumbacher a comparat cu Ungeziefer acele cifre din text prin cari se trimite la notițele aparatului critic, *Byz. Zeitschrift* 10 (1901) p. 344.

acestor texte se află cele mai geniale capete ale humanismului de la 1500 până astăzi. L. a întrebuințat foarte rar asemenea semne de întregire (297) $\text{Κωνσταντ(ίνος) Ἀρχιμ(ανδρίτης)}$, când însă le-a întrebuințat pentru alte scopuri le-a întrebuințat foarte inconsecvent. Punctele de suspensie..... le întrebuințează câteodată pentru omisiunile făcute de editor, sau în cazul de față de autorul Catalogului (precum la No. 9 și 22) altădată când în ms e loc alb (No. 155), unde trebuia menționat că e alb; semnul < > îl întrebuințează exact pentru cuvintele sau literele pe cari le introduce în text, fiindcă s'au omis (No. 149. 187. 222), în locul lui pune însă inconsecvent semnul [] la No. 386, unde cuvântul omis Ἐρμηνεία îl pune cu semnul exact < Ἐρμηνεία > pe când în traducerea românească îl pune cu semnul greșit [tălmăcire], sau în altă parte pur și simplu îl suprimă (No. 370); altădată în loc de < > pune () No. 297: Κωνσταντ(ίνος) , așa încât < > [] și () se întrebuințează fără nici o normă. Cred că o întrebuințare consecventă și conformă cu uzul — pot să zic — internațional, contribuie foarte mult pentru evitarea multor greșeli și confuzii și inspiră cititorului acea încredere, pe care o capătă cineva, văzând precizia și siguranța savantului în procedurile lui de investigație.

Și cu toate acestea fiecare din aceste semne are un alt înțeles, care după întrebuințarea generală (cu mici abateri), consacrată de secolii și de corifeii în tehnica edițiilor, este următorul:

- < > pentru a închide cuvinte sau litere, pe cari le introduce în text editorul, cu toate că ele lipsesc în ms.
- [] pentru a scoate din text cuvinte, cari există în ms, nu provin însă dela autor, după convingerea editorului (semnul atetezei).
- () pentru a cuprinde ceea ce autorul însuși pune în paranteză.
- ** pentru a arăta lacunele în text.
- |||| pentru a arăta cuvintele sau literele șterse.
- † pentru a însemna locurile greșit transmise.
- pentru omiterile editorului (I).

(I) Cf. K. Krumbacher, *Miscellen zu Romanos* p. 122 și Otto Stählin, *Editionstechnik*, § 14 (în *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum von Ilberg und Gerth* 12 (1909) p. 414).

Omissioni
de scrieri.

Cel mai grav defect al catalogului este *omisiunea* unui număr foarte considerabil de *scrieri*. Din nenorocire, aceste *scrieri* în lăturate sânt și unele dintre cele mai importante, așa în cât cine vrea să cunoască averea Academiei nu se poate baza pe inventarierea ce ne-o prezintă Catalogul întocmit de L. Ce ar zice cineva, dacă făcându-se catagrafia unei averi succesoriale, s'ar inventaria și descrie amănunțit lucruri de mică importanță: scaune, mese, farfurii etc. și s'ar lăsa neinventariate case, moșii și nestimate? Și ce ar zice cineva văzând că nestimatele se înlătură din inventariere, fiindcă se cred pietre ordinare, iar sticla și mărgelile se iau drept briliante și pietre scumpe, sau că moșiile nu se trec în catagrafie, fiindcă aflându-se pe dealuri și văi prezintă dificultăți la exacta lor măsurătoare, întocmai cum mss omise prezintă oarecari dificultăți cu scrierea lor caprițioasă și zburdalnică? E de necrezut, și totuși așa s'a petrecut cu catagrafia avutului intelectual pe care l-a moștenit Academia de la generațiunile secolilor trecuți. Mss *de nici o importanță*, precum sânt caietele școlare sau mss copiate după tipărituri, au fost descrise cu un lux de amănunte de neînchipuit, și unele chiar nu o dată ci de *cinci sau zece ori*, iar mss de cea mai mare importanță, *odoare neprețuite* sau *unica* au fost descrise *cât mai sumar*, sau pur și simplu *omise*.

Dau mai jos *numai* câteva exemple de asemenea omisiuni de scrieri, inedite sau cari prezintă o importanță oarecare, și trimet la ceea ce scriu mai jos (p. 90) cu privire la *caietele școlare*.

No. 4 conține cel puțin *70 de titluri*, cari, pentru motivele expuse la p. 92, trebuiau reproduse în extenso. Dar chiar dacă L. n'ar fi dat importanță acestor lucruri, nu trebuiau omise câteva scrieri aparte precum sânt:

1. p. 179. Περὶ τῆς σαταρικῆς αἰρέσεως τῶν κακοδόξων Ἀρμενίων.

2. p. 182. Διάλεξις τοῦ Μαΐστορος Θεωριανοῦ καὶ τοῦ Καθολικοῦ τῶν Ἀρμενίων Νορσέσου.

3. p. 187. Λόγος στηλιτευτικὸς περὶ Ἀρμενίων Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκοῦρου.

4. p. 195. Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τῆς μεγάλης Ἀρμενίας λόγος περὶ τῶν κακοδόξων Ἀρμενίων.

5. p. 261. Λόγος στηλιτευτικὸς περὶ τῶν Ἀρμενίων καὶ περὶ τῶν αἰρέσεων αὐτῶν τῶν σκοτινῶν.

6. p. 294. Θρήνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνωνύμου ποιητοῦ.
7. p. 300. Μονωδία Γενναδίου Σχολαρίου Πατριάρχου περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς νέας Ρώμης.
8. p. 302. Ἐλεγεία τοῦ σοφοῦ Ματθαίου τοῦ Καμαρεώτου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.
9. p. 310. Ἱστορία δραματικὴ τοῦ Κελτοῦ Μπατέλη.
10. p. 343. Ὀνειροκρίτης Inc. Ἄστρα Βλέπειν κάλλιστον ἀνθρώποις πέλει.
11. p. 365. Βροντολόγιον τῶν δώδεκα μηνῶν. Inc. Ἐὰν βροντῆσῃ ἐν τῷ κριῶ.
12. p. 401. Χρονολογία τοῦ Νικηφόρου τοῦ Ξανθοπούλου, ἀκολουθοῦντος τοὺς ἐβδομήκοντα.
- No. 600 (561). Din acest ms L. omite :
1. p. 75. Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Inc.: Οὐ φύσει ἄγιοι αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις.
2. p. 116. Πρὸς τὸν Βασιλέα Κύριν Ἀλέξιον τὸν Κομνηνὸν ὡς ἐκ τῶν Λατίνων παρά τινος ἐλλογίμου ἐπισκόπου Μεδιολάνων περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Inc.: Ἄκουσον καὶ νόησον ἐγὼ πρὸς σέ φθέγγομαι.
3. p. 135. Τοῦ Μεθώνης κυροῦ Νικολάου περὶ τοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς μόνοι. Inc.: Βασιλεῦ οὐράνιε.
4. p. 443. Ἐπιστολὴ τοῦ Χαλκηδόνος Inc.: Ἐνέτυχον σου τοῖς ἱεροῖς γράμμασι.
- Din ms 602 (452), care după L. e din al 15/16 secol, și prin urmare *contimporan* cu oamenii ale căror scrieri sânt cuprinse în el (*Marcu Eugenicos, Ghenadie Scolarios, Mihail Apostoli etc*) s'au omis mai multe scrieri în cea mai mare parte *inedite*. Iată câteva :
1. p. 53. Διοκλῆς Ἀντιγόνῳ βασιλεῖ. Inc.: Ἐπειδὴ σοι συμβαίνει μουσικωτάτῳ πάντων βασιλέων γεγονέναι.
2. p. 166 Mărturisire de credință. Fără titlu Inc.: Πιστεύομεν ὅτι ἔστι Θεὸς δημιουργὸς πάντων.
3. p. 169. Fără titlu. Inc.: Ὁ τρισκατάρτος καὶ ἄθεος Μωάμεθ.
4. p. 578. Περὶ ψυχῆς τοῦ αὐτοῦ <Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου> Inc.: Περὶ δὲ τοῦ μακαρίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης.
5. p. 677. Παραμυθητικὸς Inc.: Ἐπήνεσα τοὺς τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτήσαντας με τὸν παραμυθητικόν.
6. p. 731. Περὶ τῶν ἐν τῇ ἀγίᾳ προθέσει τελουμένων. Inc.: Ὅτι κατὰ τὴν τῶν ἁγίων πατέρων παράδοσιν.
7. p. 733. Μιχαὴλ τοῦ Γλυκὺ ἐκλογὴ ἐκ τῶν ἁγίων πατέρων

ὅπως δεῖ τὸν ἔλεον γίνεσθαι καὶ περὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν. Inc.:
Εἰ δὲ παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου.

8. p. 739. Τί βούλεται ὁ σίτος ὁ ἐφθός ὁ ἐν τε τοῖς μνημο-
σύνοις... τοῦ τιμιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις *Ματθαίου τοῦ Βλασ-
τάρη*. Inc.: Ἡ θεοειδής τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας ἱεραρχία.

9. p. 751. Τοῦ ἁγίου *Μαξίμου* Inc.: Τρεῖς ἀποκαταστάσεις
εἶδεν ἡ ἐκκλησία.

10. p. 802. <*Ἰωάννου Εὐγενικοῦ νομοφύλακος*> Εὐχὴ εἰς τὸν
Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Inc.: Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, υἱὲ τοῦ
Θεοῦ τοῦ ζῶντος

11. p. 804. Εὐχὴ ἐτέρα εἰς τὸν ἕνα τρισυπόστατον Θεὸν τοῦ
αὐτοῦ. Inc.: Ὁ ἐν προσκυνητῇ τριάδι.

12. p. 808. Τοῦ αὐτοῦ εὐχὴ εἰς τὴν ὑπεραγίαν Δέσποιναν Θεο-
τόκον. Inc.: Θεομήτορ, ὑπέραγνε, ταύτης γὰρ τῆς προσηγορίας
οὐκ ἔχω σοι κρείττω.

13. p. 812. Τοῦ αὐτοῦ εὐχὴ εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυ-
σόστομον. Inc.: Πανάγιε, θεοχαρίτωτε.

14. p. 820. Fără titlu. Inc.: Εἰδέναι σε οἶμι τὸν νέον οἰκο-
νόμον τῆς ἐκκλησίας.

La No. 626 (562) 1. L. nu dă titlul celor cinci *cuvinte* ale
lui *Teofan al Nicheei*, cari sânt inedite și din contra dă
titlul in extenso al scrierilor lui publicate în Migne 150 p.
300. 320. Cele cinci *cuvinte* cuprinse în ms nostru se află
și în Codex Athous 6074 (Lambros, Catalogue of the Greek
mss on Mount Athos 2, 397, le-a descris cu cea mai mare
îngrijire, dând titlul in extenso, precum și începutul și sfâr-
șitul fiecărui cuvânt) și în ms 6 din biblioteca liceului din
Mitilene (descriș asemenea foarte amănunțit de Papodopulos-
Kerameus *Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη* 1, 135).

Ibid. p. 272. L. a omis scrierea: Τοῦ μουσουλμάνου *Σαμψατίνη
Σφαχανῆ* τοῦ Πέρσου πρὸς τὸν μοναχὸν Μελέτιον. Inc.: Ἀδελφῆ
ἡγαπημένε (in greacă vulgară).

Față de asemenea constatări oricine e îndreptățit să tragă
concluzia că catalogul nu e sigur, că nu ne înfățișază decât
o parte din bogăția fondului Academiei.

Lipsurile
indichelui.

Concizia lapidară a stilului, dar mai ales
*indicele, care desăvârșește opera necompletă
a clasificării*, economisesc timpul și energia
citorului și fac ca un cercetător să gă-
sească *repede tot ce-l interesează* fără să piarză timp,
percurgând și căutând în zadar scrieri, cari n'au nimic a face
cu specialitatea lui. In acest sens ajută intru câtva clasifi-

care a mss pe specialități, dar numai intru câtva, fiindcă, precum se știe, cea mai bună clasificare e insuficientă din cauza miscelanelor. Pe clasificarea lui L.—care și în sine lasă mult de dorit — bazându-se un istoric, percurge cele 26 de mss, câte se află puse sub rubrica comună *Istorie și Geografie* și, negăsind în indice vreo altă indicație, crede că a văzut tot ce posedă Academia în materie de cronici. Presupunem însă, cum se poate întâmpla foarte des, că o cronică importantă ni s'a păstrat fără nume de autor într'un zbornic, între o omilie a lui Hrisostom și un tratat de medicină populară. Cum va lua cunoștință de această cronică istoricul care recurge la catalogul lui L., dacă nu vine în ajutor *indicele*, trimitând sub cuvântul *cronici* la numărul respectiv? Presupunem că între un tractat de teologie și o scrisoare a Patriarhului *Fotie* se află interpusă o scriere importantă, o *cuvântare către Germani pentru pacea dela Carlowitz*, care n'a putut să fie identificată de autorul Catalogului, cum e cazul cu No. 718,2. L. neștiind că scrierea e a lui *Mavrocordat Exaporitul* nu o trece sub numele lui nici în indice, și neavând o rubrică *cronici* sau *istorice*, nu o trece nici sub această rubrică în indice, prin urmare scrierea există în catalog dar e ca și cum n'ar exista pentru cercetătorul istoric. Că nu putem să pretindem istoricului ca să studieze cu băgare de seamă 830 mss, cu gândul foarte problematic de a descoperi câteva fărâme de vreo cronică ascunsă într'un nămol de scrieri de orce natură, se înțelege dela sine. O rubrică: *cronici*, sobră dar elocventă cu câteva trimiteri exacte, putea să cruțe istoricului munca obositoare de a străbate 500 de pagini de caiete școlare și vieți de sfinți, de miscele, miscelane și varia, fără să fie măcar sigur că va găsi ceva care îl interesează. Și ce spunem pentru istoricul se aplică și la ceilalți cercetători, fie ei specialiști în teologie, drept, folclor, etc. În loc să facă fiecare cercetător aparte această muncă, trebuia să o facă unul pentru ceilalți și acest unul în cazul de față era L.

Că într'un catalog afară de numele proprii ale *autorilor*, *copiștilor*, *posesorilor*, etc. trebuie să punem și *nume comune*, *titluri de scrieri* etc.—mai cu seamă la anonime — căutând sub un nume colectiv să trecem cât mai multe scrieri, se știe îndeobște, L. însă din nenorocire n'a procedat astfel. Zic din nenorocire, căci eu cred că e o ade-

vărată nenorocire împrejurarea că nu există (I) în indicele catalogului cuvinte ca :

Istorie (cu trimiteri la cronici, letopisețe, documente, etc. No. 605,3 . 654 . 657,40,47 . 663,16-28 . 665 . 668 . 670,8 671,13 . 687 . 713 . 718,2 760, 1,30, 49, 63, 65 . 825—828. 829 . etc.), hrisoave, hronografi, condici, scri-sori, sultani, împărați, domni, dragomani, patriarhi, mi-tropoliti, Moldova, Ungro-Vlahia, plângeri, sfinți, (vieți de., v. Antonie, Atanasie. etc), slujbe de sfinți (Dimitrie Basarabov 405, 3 etc.) mănăstiri, biserici, mitropolii, apocrife, apocalips, catihism, omilii, pateric, minee (și toate cărțile liturgice descrise în catalog), apoliticicii, tro-păre, pictura bisericească (795, 796, 814), gromovnic, dicționar, proverbe, gramatici, nomocanoane, etc. etc.

În principiu L. n'a exclus numele comune, căci găsim în indice nume ca: *alfabet exhortativ, călugăr, (un), petiție către domn, hirmologhion, oracole, psaltichie, etc.*; dar cum poate cineva să pue în indice cuvintele *psaltichie*, sau *ora-cole* sau *hirmologhion* și să înlătore *cronici, hrisoave, nomo-canoane, minee, etc.* nu-mi pot închipui.

În zadar un cercetător va căuta în indice numele lui M. Duca Vodă (No. 771) Ștefan Mihail Racoviță (No. 273—4), Constantin Racoviță (No. 667,1) Scarlat Grigore Ghica (No. 275—276), ei nu sânt menționați, fiindcă nu sânt au-tori; ba de multe ori nici chiar *autorii* nu sânt menționați. E cazul cu *scrisorile*, la cari nu se trece de multe ori în indice numele trimițătorului (nici al primitorului) v. No. 737; numele destinatarilor din No. 652, cuprinzând câteva sute de scrisori ale lui *Margunios*, lipsesc asemenea în indice.

Dar ce e trist și ireparabil, este că și *numele colective* puse în indice nu trimit la toate scrierile respective din cata-log, ci numai la câteva din ele. Am controlat unele și am rămas surprins. Avutul catalogului e micșorat enorm prin *omisiunile indicelui*. După ce deja catalogul n'a dat tot ce posedă Academia, omițând a descrie mai multe scrieri (v. mai sus p. 84) ca încoronare indicele *nu dă nici tot ce se află descris în catalog*. Din scădere în scădere! Ca exemplu dau cuvântul *oracole*. Consultând cineva indicele lui L. ar crede

(I) Sau câteodată sânt trecute în noianul rubricii *anonim*, care se resfață pe 10 coloane, fără să fie orânduită măcar strict alfabetic.

că printre mss Academiei se află 5, conținând oracole, pe când în realitate se află mult mai multe.

Câte se arată în indice :

752,3 . 255,24 . 601,2 . 640,7
752,2.

Câte sânt în realitate :

4 . 601,2 . 601,22 . 602,22 .
611,3 . 630,2 . 646,34 . 739,5-6
748,13 . 752,1 . 754,1 .
758,4—11 . 773,1 . 789.

După socoteala mea sânt peste 20 de scrieri, conținând oracole, după indicele lui L. sânt numai 5, la cari, dacă adăugăm și cele trecute pe nedrept sub: *Agathanghel*, ajungem la cifra 12. Am spus pe nedrept trecute sub *Agathanghel*, fiindcă întâiu și ele, cuprinzând oracole, trebuiau trecute sub oracole, sau cel puțin o indicație în acest sens: *vezi Agathanghel* nu trebuia să lipsească, și al doilea din cele 7, aflate sub rubrica *Agathanghel*, 3 n'au ce căuta acolo (646,34 . 739,5 739,6), căci ele sânt *vedeniile lui Daniil*. Și spre culmea confuziei, există și o rubrică pentru *Daniil*, în care însă se află o trimitere numai la No. 601,22 și nu și la 646,34 739,5 — 6. La această confuzie a contribuit poate întrucâtva și faptul că unele se cheamă oracole, altele profetii, altele prevestiri, etc.; dar dacă L. face vreo deosebire între ele, ceace nu cred, trebuia să le treacă sub rubrica: *profetii* sau *prevestiri*, ceace n'a făcut.

O altă confuzie care stânjenește pe cercetător e că de multe ori trece sub aceeaș rubrică diferite persoane, fiindcă au acelaș nume, sau trece în diferite rubrici una și *aceeaș persoană*. Sub *Panaghioti Nicusios Dragomanul* trece două diferite persoane, din cari acel Panaioti supranumit *filosoful*, care a scris *Convorbirea cu un azimit* (1) n'are nimic a face cu Dragomanul. *Alexandru Mavrocordat Exaporitul*, o persoană nu tocmai obscură, se înfățișează în indice în trei ipostasuri: odată ca Alexandru (dragoman) căruia L. îi atribue No. 674,12, altădată ca Mavrocordat (Alexandru) și altădată ca anonim (discurs către Germani pentru

(1) V. ms 283 rom. din Bibl. Acad. Rom.: *Intrebările lui Panaiot filosoful cu azimit papistașu*. Gaster (Gesch. der rumän. Litter. 417) citează un alt ms. *Intrebările și răspunsurile . . . când s'au întrebât Amit dascălul papistășesc cu Panait dascălul creștinesc*, în care, cuvântul *azimit* (= acela care întrebuițează azima, pâine nedospită, catolic, papistaș) s'a transformat prin greșală de citire în nume propriu: Amit.

pace 718,2). *Eugeniu Vulgaris* e bifurcat în Eugeniu (Bulgaris) și în Eugeniu (Arhiepiscop al Chersonesului). *Ioan Comnen*, cunoscutul doctor al lui Brâncoveanu, care pe urmă s'a făcut Mitropolit al Dristrei (Silistrei) sub nume de Ierotei, e pomenit când ca Comnen, când ca Ierotei (fără trimitere la Comnen) și altădată e suprimat (671,10).

În fine se știe ce importanță prezintă cunoașterea numelor *copiștilor și a posesorilor* ms; L. în principiu n'a trecut în indice numele lor pentru motive, pe cari nu mi-le pot explica, ceea ce constituie o altă scădere a catalogului.

Indicele catalogului mss românești de Bianu-Caracaș e superior indicelui lui L. din toate punctele de vedere, ba chiar indicele, cu care L. însuși a înzestrat catalogul său în anul 1900, e superior indicelui catalogului din 1909, întrucât cuprinde și numele copiștilor și al posesorilor de mss, așa încât în această privință trebuie să constatăm un *regres* foarte regretabil.

Numărul *cărților de școală* după L. se ridică la 170, în realitate însă sânt mai multe (precum vom arăta mai jos), căci L. printr'o clasificare greșită a trecut caietele școlare în diferite secțiuni și prin aceasta se explică diferența, arătată mai sus. Aceste sute de caiete, copiate în mare parte după cărți imprimate, grupate unul după altul sau chiar despărțite (unde gruparea nu ar fi fost posibilă) puteau să fie cât mai sumar descrise: dându-se titlul (nu și începutul) unei *gramatici* sau *logici* numai la cel dintâiu mss și arătându-se și data publicării, o trimitere cu: *vezi No. cutare* era de ajuns pentru celelalte mss cuprinzând aceleași gramatici și logici. Cum a procedat însă L.? A descris toată această maculatură școlară cu cea mai mare îngrijire, a dat mărimea lor în milimetrii, a repetat titlul și începutul în l. greacă, l-a tradus și retradus în l. română și așa s'au consacrat acestor caiete, cari nu meritau cet excès d'honneur, câteva sute de pagini. Mă voi mărgini la câteva exemple. *Epistolarul* lui *Coridaleu* îl descrie cu exactitatea arătată mai sus de șase ori: 156,1 . 157,1 . 199,2. 640,13 . 716,12 . 737,1, uită însă să spună că a fost publicat de patru ori (la 1625 Londra, 1744 Moscopole, 1768 Halle, 1786 Veneția); *Cozmografia* lui *Coridaleu* se descrie de nouă ori, *Logica* de șase ori, și *Retorica* lui de unsprezece ori (v. indice). *Gramatica lui Mavrocordat Exaporitul* o

Caiete
școlare.

descrie de nouă ori (și nu spune că s'a publicat la 1745, Veneția), scrierea lui aristotelică *Despre generațiune și corupțiune* de opt ori, iar *Logica* lui *Sugduri* de zece ori (iarăș uită să spue că s'a publicat la 1792, Viena) etc. etc.

Intocmai așa s'a procedat de multe ori și cu autorii clasici, sau părinții bisericești. Foarte multe mss trecute printre miscelanee, nu sânt altceva decât *caiete școlare*, copiate nu după edițiuni, ci după *Crestomația lui Patusa*; mă mărginesc a trimite la No. 700 . 710 . 726. În acest din urmă ms, începând cu *scrisorile fictive* și isprăvind cu *comediile lui Aristofan*, vre-o treizeci de scrieri sânt copiate din cele 4 volume ale zisei *Crestomații* și așezate chiar în ordinea, în care se află acolo. Încercările lui L, de a identifica ici colo câte o scriere, puteau să fie încoronate cu succes, dacă deschidea numai zisa *Crestomație*; acolo ar fi putut să vază că No. 6 e o *scrisoare* fictivă a lui *Aristenet*, că *povestirile* sânt ale lui *Nichifor Vasilachi* (No. 7) ca și *etopeele* No 8—12, după cari vin în ms, întocmai ca și în *Crestomație*, *etopeele* lui *Sever din Alexandria*, scrierile lui *Libanios*, *Diogen Laertios* și *Hrisostom* (12—18), că No. 18 care în ms s'a păstrat fără început, nu poate să fie decât discursul lui Hrisostom la Apostolul Pavel, fiindcă vine între discursul către Eutropie și între lauda la toți sfinții, și în *Crestomație* între aceste două discursuri se află tocmai acel discurs la Ap. Pavel; sântem în al doilea volum al *Crestomației*, putem să continuăm așa până la al patrulea și să identificăm lesne și să ne convingem și mai lesne că zisele scrieri trebuiau descrise cât mai sumar, ca să se consacre locul prețios pentru o mai amănunțită descriere a ineditelor, sau a unor scrieri importante din alte puncte de vedere.

Asemenea și în ms 700 nu mai puțin de 21 scrieri sânt copiate după zisa *Chrestomație*!

Importanța unor mss. Note bibliografice.

In cele ce urmează voi releva importanța unor mss pe cari L. le-a descris foarte sumar, voi da câteva contribuții bibliografice cu privire la ineditele și anonimele din fondul grecesc al Academiei, și voi arăta originalele unor traduceri românești, atingând ici colo și câte o chestiune de metodică, sau îndreptând câte o greșală.

No. 2. *Călătoria Spătarului Milescu* se cuprinde în trei mss, No. 2. 11 și 25, cari cred că trebeau să fie grupate unul după altul, arătându-se la cel dintâi când și de cine

s'a tradus și publicat această călătorie, iar la No. 25 notându-se că traducătorul *Sion* s'a servit de această copie modernă. Numai așa se putea evita despărțirea celor trei mss, și repetarea titlurilor și notițelor similare în l. greacă și română, cari sânt 14 rânduri! Dacă L. vrea cu orice preț să reproducă titlul în l. greacă, dar pentru traducerea lui nu crede că o trimitere este suficientă?

L. întrebuințează cuvântul *itinerar* pentru No. 2 și 25, pecând pentru No. 11 (cel fără titlu) ne spune că e *călătoria Spătarului Milescu în China*, ceea ce produce oarecare confuzie; confuzia însă crește când ni se dă o lămurire: „e numai o parte (care parte? precizează!) din opera lui mai mare, *călătoria în Siberia*.” *Itinerar, călătorie în China, călătorie în Siberia*, trei denumiri pentru același lucru și nota bene că e vorba de *titlu*, care ca și numele propriu de persoane, trebuie dat cât mai exact!

Dacă în ms 2 (în traducerea notei) se află: *domn a toată Rusia*, pe când în ms 25 e: *împărat a toată Rusia*, sau: a fost *trimes din Moscova* (ms 2) și: a fost *trimes cu solie dela Moscova* (ms 25) aceste deosebiri nu ating întru nimic spusele mele: ele nu sânt decât inconsecvențele traducerii lui L., textul original e la fel. Cuvântul *solie* odată a fost sărit de L., iar în loc de *împărat* s'a pus dincolo *domn*.

No. 4 (386) l-a tratat L. prea sumar, și lipsindu-i titlul n'a putut să-l identifice. Și cu toate acestea acest ms, care cuprinde *Hrismologiul* lui *Paisie Ligaridi*, descris cu câteva rânduri, are o foarte mare însemnătate pentru mai multe motive. Întâi că e rarissim! Eu nu cunosc decât încă unul la fel aflat în Biblioteca Patriarhală din Ierusalim, v. Papadopoulos-Kerameus *Ἱεροσ. Βιβλ.* 1,255 (cel din Bibl. Metohului sf. Mormânt din Constantinopol sub No. 51 e necomplet). Al doilea, această scriere se leagă de istoria culturală a Românilor prin mai multe puncte: autorul ei e o figură foarte cunoscută în istoria bisericii și învățământului Țării, ms cuprinde tradițiuni interesante cum e d. e. explicarea *corbului* de pe stema țării (p. 97 și 251) și în fine e probabil că a servit *Spătarului Milescu* ca izvod pentru alcătuirea renumitului său *Hrismologiu*. Spătarul Milescu a moștenit situațiunea lui Paisie Ligaridi, când acesta din urmă a părăsit Moscova: *cărțile lui*, grădina și locuința, pe cari Paisie le avea în mănăstirea Simonovsk s'au dat din ordinul țarului Spătarului Milescu.

care în acelaș timp a fost însărcinat „să traducă cărți grecești și latinești și să scrie un dicționar grec, slavon și latin“ (v. revista *Παρνασσός* 10 (1887) p. 391, unde se reproduc acte oficiale după *Colecțiunea documentelor împărătești*, Moscova 1816 vol. 6 p. 215 și Legrand, *Bibl. hellén.* 17 s. 4,44 și 72). Ms mai are importanță fiindcă cuprinde câteva scrieri interesante, din cari unele referitoare la căderea Constantinopolului.

Dela începutul ms lipsind două foi, dăm titlul după ms ierusalimitean:

Χρῆσιμολόγιον Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ρώμης, παρωχημένον, ἐνεστώτως καὶ μέλλον, ἐκ διαφόρων συγγραφέων συλλεχθέν καὶ συναρμολογηθὲν παρὰ τοῦ πανιερωτάτου καὶ σοφωτάτου μητροπολίτου Γάβριελος κυρίου Παΐσιου, ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης γῆς ἐπαγγελματίας etc. ἀχυστ' (*Hrismologiu* trecut, prezent și viitor despre Constantinopol, noua Roma, din diferiți autori adunat și întocmit de chir *Paisie* prea sfințitul și prea învățatul *Mitropolit al Gazei*, prea cinstit și exarh a toată țara făgăduinții etc. 1650).

La început se află o scrisoare de închinare către Împăratul Rusiei Alexie Mihailovici (Papadopulos-Kerameus, *Ἱεροσολ. Βιβλιοθήκη* 1,255 și 3,327). E de notat că și *Hrismologiul* Spătarului Mileșcu, întocmit la 1663 e închinat Țarului Alexie Mihailovici (1).

Autorul *Hrismologiului* este acel Paisie Ligaridi care a fost profesor la școala din Iași, precum ne spune Procopie Moscopolitul (Sata, Biblioteca medii aevi 3,488) și care a dat ajutor la traducerea *Indreptării legii* (Târgoviște 1652), precum reese din prefața ei (Bianu-Hodoș *Bibliogr. rom.* veche 1, p. 193) și a încercat să convertească la ortodoxie pe luterocalvinii Români din Transilvania, scriind spre

(1) Ar fi interesant să se compare *Hrismologiul* lui Ligaridi cu acel al lui Mileșcu, ca să se vadă în ce legătură stau aceste două texte. Prin această comparație s'ar putea vedea și întru cât Hasdeu (*Columna lui Traian* 1872 No. 31/131) a avut dreptate susținând că există o potrivire între citațiunile cuprinse în *Istoria Țării Românești dintru început* (pe care Hasdeu o atribuie lui Mileșcu) și cele conținute în prefața *Hrismologiului* lui Mileșcu, și la ce concluzii ne-ar îndreptăți o asemenea constatare; chestia ar lua o altă întorsătură, dacă s'ar constata că acele citațiuni sânt luate din *Hrismologiul* lui Ligaridi.

Din *Hrismologiul* lui Mileșcu nu s'a publicat până astăzi decât numai introducerea de *Polevoi* în *Ruskuu viestnic* 2 p. 383—403, v. E. Picot în Legrand, *Bibliogr. hellén.* 17 siècle 4,93 și urm.

acest sfârșit mai multe scrieri (Legrand, Bibl. hellén. 17 siècle 4,49).

Papadopoulos Kerameus a consacrat câteva pagini pentru descrierea ms, pecând L. i-a consacrat numai câteva linii; după mine, fiecare titlu de oracol, sau de scriere intercalată, trebuia reprodus cu exactitate și în loc de câteva linii trebuia să ni se dea mai multe pagini! Mă mir cum a putut L. să treacă peste un *Trenos* (*plângere*) pentru *căderea Constantinopolului* (p. 294) peste *Monodia* lui *Scholarios* tot pentru căderea Constantinopolului (p. 300), peste *Elegia* lui *Matei Camarioti* (p. 302) etc. etc. fără să le menționeze măcar. Și cu toate aceste Papadopoulos-Kerameus a găsit că acel *Trenos* e atât de important, încât l-a publicat în Byz. Zeitschrift (Mai 1903), utilizând numai ms ierusalimitean, fiindcă nu știa că ms, despre care e vorba aci, ne-a păstrat acel *Trenos* mult mai bine (1). Dacă un alt savant ar fi voit să *reediteze* acel *Trenos*, cu siguranță nu s'ar fi putut folosi de acest ms (2) fiindcă L. n'a trecut în catalogul său acest *Trenos* (3).

(1) În ms ierusalimitean de pildă versul 104 sună: ἄδικος ὁ σκολλάτορας ceeace a editat Papad-Kerameus tale quale, cu toate că cuvântul σκολλάτορας n'are nici un sens; ms nostru în loc de σκολλάτορας are σκευάτορας adică ceeace a scris poetul. Σκευάτορας (= constructorul tunului, căci σκευή = tun, cf. Critobuli Histor. 1,30 ed. C Müller în Fragmenta Histor. Graec. vol. V) cu siguranță este numit de autorul plângerii cunoscutul Urban care a construit acel mare tun a cărui încălțură cântărea 700 kilograme.

(2) Cum s'a întâmplat cu acel fragment important al Croniceii lui *Zonara*, aflat la Bibl. națion. din Paris (Coisl. gr. 135, fol. 397^v) care n'a putut fi utilizat de Th. Büttner Wobst, fiindcă a fost sărit de Omont în al său: Inventaire sommaire des mss grecs; v. O. Serruys în Revue de Philologie 33 (1909) p. 80.

(3) Asemenea *plângeri* sau *tânguiri* în proză și în versuri posedă nu numai literatura bizantină, ci și celelalte literaturi. Și în limba română ne întâmpină acest gen, cum e d. p. *obșteasca tânguire* a anonimului în proză și versuri, publicată în Revista pentru istor. archeolog. și filolog. 2 p. 177, pe care Iorga o atribuie lui Iordachi (sau fratelui său Constantin) *Golescu* (Istoria liter. române sec. 18. 2 p. 363-4). C. Erbiceanu găsiind prima parte a acestei tânguiri într'un ms al lui *Naum Râmnicianu* a publicat-o ca inedită, atribuind-o lui Naum (Vieața și activitatea literară a lui Naum Râmnicianu p. 73). Ideile și stilul după mine trădează pe vestitul *Antohie Sion*. Partea versificată a tânguirii nu e altceva decât imitația cunoscutului cântec al lui Corai, v. Iken, Eunomia 2,113 și 137 (greșit atribuit lui Riga de Vretos, Νεοεὶ φιλολ. 2,114), imitație atât a vorbelor cât și a ritmului:

Cred că merită să fie publicată tradiția despre corbul de pe stema țării și despre obârșia casei Corvinilor, pe care Ligaridi cu siguranță a cules-o în Moldova (unde a fost profesor), ori în Transilvania, unde știm că a luat o parte activă contra luterо-calvinilor. Legendă precum ni s'a păstrat în Ligaridi diferă întru câtva atât de cea din Poema polonă a lui Miron Costin (p. 121 ed. Urechia) cât și de cea reprodusă de Sulzer (3,675).

Φίλοι μου συμπατριῶται
 Δούλοι νά-μεθα ὡς πότε
 Τῶν ἀγρείων Μουσουλμάνων
 Τῆς Ἑλλάδος τῶν τυράννων;
 Ἐκδικήσεως ἡ ὥρα
 Ἐφθασεν ὦ φίλοι τάρα.

Boierilor simbatrioți
 Pană când de Fanarioți
 O să fii așa supuși
 Iată prilej bun aveți
 Cereți Porții să faceți
 Să nu fim ca pân' acuș.

O altă *plângere* pe care C. Erbiceanu atribuind-o tot lui *Naum Râmniceanu* a publicat-o în Cronicarii greci ca inedită, se publicase fără nume de autor la 1825 <Buda>, de Pumnul în *Lepturariu* 3,332 și în Biblioteca poporului român p. 190. Această plângere se atribuie indeobște lui *Paris Mumuleanu*.

În România s'au scris *plângeri* și în alte limbi, una în l. armenească, alta în l. greacă. Un *cânt de jălire* pentru asupririle, ce au suferit Armenii în Moldova (în anul 1551 Cf. Urechi prelucrat de Simcon Dascălu p. 207 ed. 2, Kogălniceanu) a alcătuit *Minas Tocatti*. Textul armenesc a fost publicat în revista *Hantes* pe 1885, o traducere românească cu o bună introducere a publicat Gr. M. Buiuciu în *Convorbiri literare* 29 p. 3 și 137.

Foarte multe sânt *plângerile* pentru *căderea Constantinopolului*, alcătuite în proză sau în versuri. Câteva a publicat Iorga în *Notes et Extraits pour servir à l'histoire des Croisades* au 15 siècle, troisième série, Paris 1902 p. 280—341 și în *Revue de l'Orient Latin* (1902); acum în urmă a scris un articol despre *plângerile și monodiile* pentru *căderea Constantinopolului* S. Lambros în *Νέος Ἑλληνομνημῶν* 5 (1908) p. 190 și urm., publicând mai multe plângeri inedită. Plângerea însă pe care Lambros, crezând-o inedită, a publicat-o întâi în *Revista Ἑστία* 22 (1886) 821—825 și acum de curând a reeditat-o în *Νέος Ἑλληνομνημῶν* 5 (1908) p. 190, atribuind-o lui Sinadinos, n'a fost nici inedită nici întocmită de Sinadinos în Seres; această plângere întocmită în *Țara românească* de cunoscutul *Mitropolit al Mirelor Matei* se publicase de vre-o zece ori până la 1886. Sinadinos copiasse *plângerea*, care i s'a atribuit, cu câteva prescurtări după aceea aflată la sfârșitul cunoscutei scrieri: Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγκρο-Βλαχίαν τελευσθέντων ἀρξαιμένη ἀπὸ Σερμπῶν Βασιβόνδα μέχρι Γαβριήλ Βασιβόνδα ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐν ἀρχιερεῦσι Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Μυρέων κυροῦ Ματθαίου τοῦ ἐκ Πωγωνιανῆς (Istoria celor petrecute în Ungro-Vlahia, începând dela Serban Vodă până la Gavriil Vodă, întocmită de prea sfințitul între arhieri chiri *Matei al Mirelor* de fel din Pogoniana). Cartea s'a publicat întâi la 1672 (Sinadinos o copiasse după vre-un ms) și după mai multe edițiuni venețiene (1683, 1710, 1742, 1768, 1785, 1806) s'a retipărit la 1862 de Papiu Ilarian (Tezaur 1,327) și la 1882 de Legrand (Biblioth. gr. vulgaire vol. 2).

Întâ textul grecesc din care am înlăturat greșelile de ortografie de cari mișună :

Pag. 251. Θέλει ὁ σχολιαστής καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς Οὐγγρίας νὰ ἐπιφέ-
ρωνται: Γερμανοί, Οὐνοί, Κόμανοί, Ζίκχοι, Βλάχοι, οἱ ὅποιοι ἀποτι-
ναζαν τὸ μουχλιασμένον πτερὸν τῆς σκυβικῆς τυραννίδος ἀπὸ πάντων
των, διότι ὁ Μοντιανὸς Βλάχος ἐθαίνοντας ἀπὸ τὴν κάτω Οὐγγρίαν
τὴν λεγομένην Παννονίαν ἤλθε καὶ ἐπρωτοκατοίκησε εἰς τὸν Κάμπον
Λόγγον. Ἦτον δὲ ὁ Βλάχος, ὡς τινες γράφουν, τοῦ βῆγδος τῆς Οὐγ-
κρίας υἱός, ὁ ὁποῖος πηγαινάμενος μετὰ τὴν μητέρα του διὰ νὰ ἀνα-
γνωρισθῆ ὡς ρηγόπουλον, ἔτυχε καὶ εἰς τὸ παρατότατον εὗρατο τὸ
δακτυλίδι ὁποῦ τῆς ἔδωκεν ὁ κράλης διὰ σημάδι πῶς ἐκοιμήθη ἄν-
τάμα τῆς, καὶ τὸ ἄρπαξεν ἕνας κόρακας, καὶ λυπηθεῖσα μεγάλως ὅτι
ἔχασε τὸν ἄρραθῶνά τῆς, ἔσπερε τὴν σαίτταν τοῦ ὁ Βλάχος ὁ υἱός τῆς
καὶ τὸν ἐτόξευεν, καὶ ἔλαβε τὸ δακτυλίδι καὶ τὸ ἔδωκε τῆς μητέρας
του, ὅθεν ἔχει διὰ στέμμα τῆς ἡ Βλαχία τὸν κόρακα ἕως τὴν σήμε-
ρον ἡμέραν, καὶ ἀπ' οὗ ἐχριστιάνισεν εἰς σημεῖον τοῦ χριστιανισμοῦ
προσετέθη καὶ ὁ σταυρὸς εἰς τὸ στόμα του, ἀγαθὰ καὶ, ὡς ἄλλοῦ
προεγράψαμεν*, ἄλλοι θέλουσι καὶ τὸν κόρακα νὰ τὸν ἐτόξευσεν ὁ Μον-
τιανὸς Βλάχος ἐρχόμενος ἀπὸ τὴν Ρώμην ἐξόριστος μετὰ τοὺς ἄλλους,
ὅταν ἄρπαξε τὸ δακτυλίδι τῆς γυναικὸς του, ὁποῦ ἔπλυνεν εἰς ἕνα πο-
τάμι τὸ μανδηλάκι τῆς, καὶ εἰς μνήμην παντοτινὴν ὁ κόραξ ἀπέ-
μεινεν ὡς στέμμα καὶ σύμβολον, καθὼς καὶ ἡ σφίγξ τὸ θηρίον ἦτον
ἡ βοῦλλα τῆς Χίου, ὡς εἰς τὰ Χι α κ α ἰ) ἱστορήσαμεν. (Comentatorul
crede că după numele Ungariei trebuie să adăogăm: Germani,
Huni, Cumani, Cehi, Vlahi, cari au scuturat de pe dânșii aripa
cea mucegăită a tiraniei scitice; căci Vlahul Munteanu (Μον-
τιανός) ieșind din Ungaria de jos, din așa zisă Panonia, a venit
și a locuit pentru prima oară la Câmpu-Lung. Acest Vlah era, —
precum scriu unii — fiul craiului Ungariei, și s'a dus cu mama
lui pentru a fi recunoscut ca fiu de crai; s'a întâmplat însă ca
mama sa să scoată pe lângă un pârâu inelul ce-i dăduse Craiul,
ca semn că s'a culcat cu ea, și să-l răpească un corb; intris-
tându-se foarte mult că și-a pierdut inelul de logodnă, Vlahul,
fiul ei, a tras cu săgeata și nimerind corbul a luat inelul și-l
dete mamei sale. De aceia are Vlahia până în ziua de astăzi
drept stemă un corb, iar după ce s'a creștinat ca semn al creș-
tinismului s'a adăogat și crucea în ciocul lui; deși, precum am
menționat mai sus*, alții susțin că pe corb l-a săgetat Vlahul
Munteanu întorcându-se ca exilat dela Roma împreună cu cei-
lalți, în momentul când a răpit inelul soției sale, care spăla la
un pârâu batista ei, și drept vecinică amintire corbul a rămas
ca stemă și simbol, precum și sfinxul era sigiliul insulei Hios,
după cum am spus în cartea noastră: Istoria insulei Hios (1).

* Pasagiul la care se face aluziune și în care se dă o
variantă a acestei tradiții se află la pag. 97 și glăsuște :

... ἱστορεῖ ὁ Βυζάντιος Διονύσιος ὅτι θεμελιόνοντας ὁ Βύζας τὸ Βυ-
ζάντιον θεουσίασεν, ἐκεί δὲ ὁποῦ ἐκαίετο ἡ θυσία ἤλθε θρομαῖος ἕνας

(1) Așadar știrea lui Allatius (Legrand, Bibliogr. hellén. 17 siècle
v. 4 p. 50) că Ligaridi ar fi scris o *Istorie a insulei Hios* se con-
firmă prin chiar mărturia lui.

κόρακας και ἄρπασεν ἀπὸ μέσου τῆς πυρκαϊᾶς μίαν μερίδα και τὴν ἔφερεν ἀπάνω εἰς τοῦ Βοσπόρου τὸ ἀκρωτήριον και καθὼς ὁ Βλάχος, ἐξορισθεὶς ἀπὸ τοῦ Τραϊανοῦ μετὰ τὴν ἄλλην πατρίαν του, ἰδὼν τὸν κόρακα ὁποῦ ἤρπασε τῆς γυναικὸς του τὸ χρυσοῦν δακτυλίδι, τὸν ἔλαβε καλὸν οἰωνὸν και ὡς τὴν σήμερον εἶναι στέμμα τῆς Βλαχίας ὁ κόρακας, ἔτσι και ὁ Βόζας ἐχάρη διὰ τὴν ἀρπαχθεῖσαν μερίδα ὑπὸ τοῦ κόρακος και ἀπεμφεβέαστο: πολλοὶ ξένοι θέλουσι φάγει ἀπὸ τὸ κάστρον ὁποῦ μέλλει νὰ κτίσω, ἀγκαλιὰ και δὲν θέλουσι λείψει ἀπ' αὐτὸ και ἄνθρωποι κολακευτικοὶ κατὰ τὰ ἔθνη και σχεδὸν εἰπεῖν κολακας εἰς τοὺς τρόπους, ἀρπακτικοὶ κατὰ τὸ ἔθνη, καθὼς και ὁ Ἀγαπητὸς διάκονος εἶπεν εἰς τὴν παραίνεσιν πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν αὐτοκράτορα. (Dionisie din Bizanț spune că Biza întemeiând Bizanțul a făcut sacrificiu, și pe când jertfa ardea, a venit în grabă un corb și răpind din mijlocul rugului o bucată din jertfă a dus-o la capul Bosforului; și precum Vlahul fiind expulzat de Traian împreună cu cealaltă fracțiune a sa, și văzând un corb care furase inelul de aur al soției sale, l-a luat drept bun augur și până în ziua de astăzi corbul este stema Vlahiei, tot așa și Biza s'a bucurat pentru bucată răpită de corb și a exclamat: mulți străini vor mânca dela cetatea ce o voi clădi, deși nu vor lipsi din ea nici oameni lingușitori la fire și ca să zic așa corbi (1) hrăpăreți precum spune și Agapet diaconul în Învățăturile sale către Justinian Împăratul.

No. 5 (590) despre care L. ne spune că are 16 capitole *cu cuprins istoric, extrase din diferiți scriitori vechi*, nu a altceva decât, o reproducere a unor capitole din tipăritură: *Prescurtare de istorie sfântă și lumească* (Ἐπιτομὴ τῆς ἱεροκοσμηκῆς ἱστορίας) de *Nectarie din Creta*, fost Patriarh al Ierusalimului; cartea a fost publicată întâi la 1677 Veneția (Legrand, Bibliogr. hellén. 17 siècle 2 p. 337) închinându-se Domnului Moldovei Ioan *Antonie Rosetti* (1675—78), și s'a retipărit la 1783 și 1805 (Vretos Νεοσλ. φιλολογία 1,222). Acest Nectarie a scris și contra Primatului Papei, o scriere care s'a tipărit în 1662 la Iași (Bianu—Hodoș, Bibliogr. rom. veche 1,251).

No. 9 (42) ne asigură L. că „e istoria scrisă de *stolnicul Constantin Cantacuzino* și publicată la 1806 de frații *Tunusli*“. E nevoe să arăt că nu *stolnicul Constantin* ci *banul Mihai Cantacuzino* e autorul acestei istorii? Că într'insa se vorbește de Alexandru Ipsilanti, și de sosirea în București a cneazului Repnin în anul 1775 luna August (p. 316 ed. Tunusli), că în introducere (p. 8) se vorbește de *Neue Erdbeschreibung* a lui **Anton Friedrich Büsching**

(1) Joc de cuvinte în limba greacă *κόρακας κολακας* cu aluziune la cunoscuta fabulă și la pasagiul lui Agapet: ἀποστρέφου τῶν κολάκων τοὺς ἀπατηλοὺς λόγους ὡσπερ τῶν κοράκων τοὺς ἀρπακτικοὺς τρόπους (urăște vorbele amăgitoare ale lingușitorilor ca și năravurile hrăpitoare ale corbilor, Agapet Capete parentice 12.

care s'a dat la lumină la Hamburg între anii 1754—1792, pecând se știe că stolnicul fu gătit la 7 Iunie 1716, nu pune pe gânduri pe L. și nu-l împiedică s'o atribue stolnicului? Dar aceste lucruri credeam că se lămuriseră pe deplin de lorga în *Cronicele muntene* p. 108—118.

Un alt ms grecesc cu acelaș conținut, în titlul căruia se dă chiar ca autor *Mihai Cantacuzino* am văzut în anul 1905 în mâinile unui oarecare A. Varcas, originar din Mitilene (1). Titlul lui fiind interesant din mai multe puncte de vedere îl împărtășesc aci:

Περὶ Βλαχίας, ἀπὸ τίνος παλαιόθεν ἐξουσιάζεται καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν νῦν ἐν τῇ Βλαχίᾳ κατοικούντων λαῶν, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξουσίας τῶν αὐθεντειῶν καὶ ἡ χρονολογία αὐτῶν, μετὰ τῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐνδὸς ἐκάστου συμβάντων, αἱ παλαιαὶ συνήθειαι σὺν ταῖς κατὰ καιροὺς μεταβολαῖς καὶ καινοτομίαις, καὶ τίνι τρόπῳ ἤδη ἐξακολουθοῦντο εἰς τὸν ἔσχατον τοῦτον αἰῶνα, ἡ ὑποταγὴ τῆς Τζάρας εἰς τὴν ὀθωμανικὴν Πόρταν καὶ μὲ τί χαράτζι, καὶ ἡ προσθήκη τοῦ χαρατζίου, τὰ τῆς Τζάρας σύνορα ἅμα καὶ τὰ ὁροθέσια Μπραύλας, Γυργέβου, Τούρνου καὶ Βεζίρ-Κισλασῆ, καὶ ἄλλα τινὰ χρήσιμα εἰς εἶδησιν, συναχθέντα εἰς τοῦτον τὸν κώδικα ὑπὸ Μηχαῆλ Κατακοζινοῦ ἐξ ἀρχαίων ἱστορικῶν, χρυσοβούλλων τε παλαιῶν καὶ ἐκ τοῦ τῆς Τζάρας χρονογράφου, καὶ τοῦ τῶν γειτνιαζόντων καὶ ἐκ τῶν διαταγῶν, συνηθειῶν τῶν ἐν τῇ παρόντι αἰῶνι γνωστῶν καὶ πολιτευομένων. Προσέτι καὶ ἐκ τοῦ ἐκστράκτου καδδελικίων, ἐπαρχιῶν, μοναστηρίων, πολιτειῶν, καπετανεϊῶν, πλαγιῶν ἤτοι περασμάτων εἰς Οὐγγαρίαν, βαδούρων ἤτοι περασμάτων εἰς Τουρκίαν, τῶν ποταμῶν ὄλων ἔπου εἰσρέουσιν εἰς τὴν Τζάραν καὶ διαπερῶσι δι' αὐτῆς καὶ τῶν χρησιμωτέρων ἐδῶν (περιγραφομένου καὶ τοῦ τῶν ὥρων διαστήματος) συνεγράφησαν ἐν ἔτει

1776 Ἰαννουαρίου.

Despre Țara-Românească, de cine se stăpânea în vechime și obârșia popoarelor cari locuesc într'însa, începutul cîrmuirii Domnilor și cronologia lor, împreună cu cele întâmplăte în zilele fiecărui Domn, obiceiurile vechi, schimbările și reformele introduse pe vremuri, și în ce chip se urmau în acest din urmă veac. închinarea Țării către Poarta otomană și cu ce haraci s'a făcut această închinare, sporirea haraciului, hotarele Țării și ale Brăilei, Giurguiului, Turnului și Odăei Vizirului, și alte lucruri folositoare de știut, adu-

(1) Cf. și A. Lăpădatu, Episcopia Strehaii p. 15 n. 3.

nate în această condică de *Mihai Cantacuzino* din istoricii de demult și din hrisoavele vechi, din letopisețul Țării și din acel al țărilor megieșe, și din porunci și obiceiuri cunoscute și practicate în veacul de față, asemenea și din extractul (acelaș cuvânt și în textul grecesc) cadilăcurilor, eparhiilor, mănăstirilor, orașelor, căpităniilor, plaiurilor adică trecătorilor în Ungaria, vadurilor adică trecătorilor în Turcia, al tuturilor râurilor, cari curg în țară și trec prin ea și al drumurilor celor mai bune (dându-se și distanța în ceasuri); scrisu-s'au în anul 1776, Ianuarie.

No. 16 (495) este *adunarea efemeridelor Budei*, tradusă din limba italiană de medicul *Iacob din Cefalonia* —, după indemnul iubitorului de carte logofăt *Constantin Brâncoveanu*. L. putea să identifice ms de față și să întregască titlul după un ms la fel, ce se află la Lambros 4276, 5 (mănăstirea Ivirului).

No. 17 (516) care cuprinde o istorie paralelă pe scurt a Domnilor Ungrovlahiei și Moldovei tradusă din limba română de *Lazăr Scriba*, are mare importanță din mai multe puncte de vedere, ceea ce n'a arătat L. prin descrierea sumară și incompletă ce i-a consacrat.

Constantin Nicolae Mavrocordat, care a dat un mare avânt literaturii patronând mai multe cărți sau provocând alcătuirea lor, „*acest vrednic fiu al lui Nicolae Vodă* care ni-apare ca un zelos și activ sprijinitor al culturii, în forma ei superioară, greacă, și în forma inferioară, românească“ (Iorga Istor. lit. rom. sec. 18 1,444) este autorul moral atât al traducerii lui Scriba cât și al originalului lui **Vasilie Cămărașul** păstrat din fericire în ms 1314 al Muzeului de Antichități (astăzi în Bibl. Acad. Rom. No. 3442 rom.).

Iată titlul originalului paralel cu traducerea lui Scriba:

Ἱστορία συνοπτικὴ παράλληλος τῶν ἡγεμόνων Οὐγγροβλαχίας τε καὶ Μολδαβίας, πόθεν, τίνες καὶ τί ἐπραξάν καὶ πόσα ἔτη ἕκαστος αὐτῶν ἡγεμόνευσε, προσταγῆ τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ θεοσεβεστάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος, πρότερον μὲν Οὐγγροβλαχίας νῦν δὲ Μολδαβίας, κυρίου κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Νικο-

Istoriei ale Țării Românești și a Țării Moldovei, de viața a prea luminaților Domni, carii au stăpânit întru aceste doao țări, și ce s'au lucrat în zilele lor, și a părților străine, care să megieșesc cu aceste țări. Pre scurt adunate den multe leatopisețe cu porunca a prea luminațului, prea învățatului, bine

λάου Βοεβόδα, μεταφρασθεῖσα ἀπὸ τῆς βλαχικῆς διαλέκτου ὑπὸ Λαζάρου Σκριβα Τραπεζουντίου ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ἡγεμονίας Μολδοβλαχίας ἐν Γιασίῳ ἔτει ἀψλδ' (1734) μηνὶ Ἰαννουαρίου.

credinciosului dentru slăvită viță Domn Ion Constantin Neculaev<ici> Voevod bunul și prea înțeleptul stăpânitor a toată țara Moldovei, scosu s'au de prea plecatul den slugile măriei sale Vasilie Cămărașul de izvoade, cu porunca înălțimei sale pre forma aceasta, precum să vede. Leat зсма (1733) (1).

Nevoea de a avea o istorie sincronistică a Principatelor a simțit-o Constantin, precum a simțit-o cu siguranță și tatăl lui Nicolae, fiindcă amândoi au domnit atât în Moldova cât și în Valahia în mai multe rânduri. (Iorga, Ist. liter. 18 secol. 2,79).

Constantin Mavrocordat, dorind să aibă izvodul lui Vasilie Cămăraș și în l. greacă a pus pe secretarul său (de unde și numele de Scriba) Lazăr Scriba să o traducă; suveranitatea Turciei simțindu-se acum mai tare ca oricând, Scriba nu s'a mărginit la o simplă traducere, ci a crezut nemerit să pue la margine și numele Sultanilor și Vezirilor Imperiului Otoman, tot în mod sincronistic, ceea ce lipsea în originalul lui (2).

Din istoricii imperiului Otoman întâlnim pomeniți pe Sagedo (p. 6: Βλέπε Σαγρέδο εἰς τὸ ἔτος τὸ 1361 καὶ 1370) și Seadeddin (ibid. p. 16. 18. 36 etc).

O altă cronică sincronistică *pre larg* se păstrează în Bibl. Acad. rom. sub No. 123 și 340.

Legătura în care stă cronica pre scurt a lui Vasilie Cămărașul cu cronica sincronistică *pre larg* alcătuită, și cu traducerea lui Scriba și izvoarele lor, merită să fie cercetate mai de aproape (3).

Revenim la descrierea ms 17. În josul p. 1 se află notiță: Ἐκ τῶν τῆς βιβλιοθήκης τῆς μητροπόλεως Οὐγγροβλαχίας (= din

(1) Publicat după un ms plin de greșeli și incoherențe (dacă ele nu se datoresc nepriceperei editorului) de cunoscutul librar-editor Gheorghe Ioanid în: Calendar pentru anul 1857 p. 1—71.

(2) Cel puțin lipsește atât în ms Academiei (No. 3442) cât și în ms Ioanid.

(3) V. Iorga Analele Academiei, Secția Istorică 21 (1899) p. 144 420 și 450.

cărțile bibliotecii Mitropoliei Ungro-Vlahiei) ceea ce n'a observat se vede L.

La p. 177 se dă indicele numelor proprii, p. 201 — 205 tabela cronologică paralelă a Domnilor Valahiei și Moldovei și p. 209—217 *diferiți arbori genealogici* ai familiilor domnitoare atât în Valahia cât și în Moldova dela Alexandru cel Bun (1405) până la începutul sec. 18, cu multe amănunte cu privire la familia Mavrocordaților și cele înrudite cu dânsa (p. 214 familia domnitoare a Basarabeștilor, a lui Alexandru Exaporitul etc). Cred că merită să fie cercetat de aproape modul cum s'au alcătuit acești arbori, după îndemnul și în vederile lui Constantin Mavrocordat, care atât după aceste spițe cât și după vița alcătuită de *N. Russet*, se trage de la *Alexandru cel Bun* în linie femeiască (1).

No. 22 (700) care ni s'a păstrat fără nume de autor este o parte din *Istoria romara* scrisă de *Alexandru Mavrocordat Exaporitul*, și începe ca și ms din fosta bibliotecă a răposatului Gheorghe Mavrocordat din Paris (trecută astăzi în posesiunea lui Gheorghe Baltagi din Atena v. Νέος Ἑλληνομνήμων 2 (1905) p. 222). Exemplarul lui Baltagi are ca titlu: Ἐπιτομῶν Παντοδαπῆς Ἱστορίας Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τόμος δεύτερος, Τὰ Ρωμαϊκά și se isprăvește cu cuvintele: εἰς δὲ τὰ ἔκτος τῆς Ἰταλίας ἄρτι βασιλεύμεθα; sfârșitul ms Academiei nu e dat de L.

Alexandru Mavrocordat Exaporitul scrisese o *Istorie univerală* din care sânt cunoscute numai trei părți: *Istoria Evreilor*, publicată la București 1716, *Istoria Romana*, despre care a fost vorba mai sus, și *Istoria Misiei*, (Μυσικὰ) adică Istoria Principatelor, v. Μαυροκορδάτου Ἐπιστολαί ed. Livada, Triest 1879 p. 98 din prefață.

Istoria Misiei era închinată lui Brâncoveanu precum reese din următoarea scrisoare de închinare, trimisă de Mavrocordat către Brâncoveanu împreună cu cartea:

Îți închin Istoria Misiei, (Τὰ Μυσικὰ) ca să dai cărței strălucire cu numele tău, precum ai dat strălucire Misiei cu Domnia și cărmuirea ta, mai mare decât orce alt Domn. Primește dar cartea și intențiunea cu bună voință, căci făcând mare parte din ea, ești lăudat de mine nu cu laude umflăte și meșteșugite, ci cu povestirea simplă a faptelor tale, cari sânt mari și glorioase prin ele însăși (2).

(1) V. Iorga Istor. liter. sec. 18, 1, 193. Mss Acad. Rom. No. 58.

(2) Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου Ἐπιστολαί ed. Livada, Triest 1879 pag. 66 Scris. 39 către Const. Brâncoveanu.

Din nenorocire cartea s'a pierdut, ni s'a păstrat numai scrisoarea de închinare ca să ne facă să deplângem pierderea acestei istorii, scrise de cel mai autorizat istoric al timpului,—atât prin cultura cât și prin situațiunea sa socială—de Exaporitul, care știa toate secretele politice din Orient și avea legături multiple și cu Principatele, și trebuie să regretăm cu atât mai mult cu cât firul povestirii se ducea până la Domnia lui Constantin Brâncoveanu incluziv, precum reese clar din scrisoarea de mai sus 1).

No. 24 (2). Am arătat altădată (Manuscrisele grecești din Bibl. Acad. Române p. 11) că acest ms nu e altceva decât Istoria Daciei lui *Fotino* cu câteva prescurtări și schimbări în expresiune, introduse de Emanoil *Băleanu*.

Acel misterios Kroton (citește *Criton*) pierderea scrierilor căruia se deplânge (p. 17) și despre care L. se întrebă: *cine va fi fiind acest scriitor, nu știu*, e binecunoscutul *Criton din Macedonia* care a însoțit pe Adrian în expedițiile sale și care printre altele a scris și Γετικά adică *Istoria Getică* precum ne spune clar textul grecesc, care însă a fost greșit tradus de L.:

Fiindcă timpul cel a tot biruitor a nimic și scrierile lui Kroton (citește Criton) și Istoria Getica a lui Dione din Prusa.

Textul grecesc însă ἐξήλειψε τὰ τε τοῦ Κρίτωνος καὶ τοῦ Δίωνος Γετικά însemnează: a nimicit Istoria Getică atât a lui Criton cât și a lui Dione din Prusa.

Traducerea lui L. care a luat τὰ τε τοῦ Κρίτωνος = scrierile lui Criton, e contra geniului limbii grecești; în asemenea caz trebuia să se repete articolul τὰ: καὶ τὰ τοῦ Δίωνος și nu: τοῦ Δίωνος și să se suprimă conjuncțiunea τε. Că Criton într'adevăr a scris o *Istorie Getică* ne spune Suidas s. v. Κρίτων, ἄρτι, Γεσσοί, καθιστάμενος și Ștefan din Bizanț v. Γετικά.

No. 47 (707) — 50 (728) cari sânt *Registre Comerciale* sau *scrisori* ale firmei *Tirichianos* de la 1862—1879 nu merită să fie catalogate și trebuiau pur și simplu eliminate. Mă gândesc la British Museum; câte volume ar fi trebuit să conție catalogul lui de ms, dacă Epitropii (Trustees) s'ar hotări să colecționeze *Registrele comerciale* și *scrisorile*

1) Că prin cuvântul Misia, Mavrocordat înțelegea România de astăzi, reese din ceea ce el spune despre Brâncoveanu, care a dat strălucire Misiei cu Domnia sa.

diferitelor firme din Anglia și din Colonii până la 1879! Un catalog de câteva mii de volume n'ar fi în stare să cuprindă descrierea acestor prețioase *codices*. Și pe baza acestor *Codices* dacă venea cineva să scrie istoria comerțului englez, nu știu câte milioane de pagini trebuia să scrie dacă imita un exemplu recent care ne-a arătat în mod strălucit cum se poate scrie sute de pagini unde un scriitor sobru n'ar fi fost în stare să umple câteva file.

No. 74 (227) *Logica lui Eugenie Bulgarul*; nu „Bulgarul“ ci *Vulgaris*. Acest *Vulgaris* pe care L. îl numește Eugenie Bulgarul, Eugeniu, Eugeniu Bulgaris și Eugeniu Arhiepiscopul Chersonesului (v. indice) sânt una și aceeași persoană: *Eugenie Vulgaris*, unul din cei mai mari învățați Greci din secolul al 18. Se știe că după stăruința Ecaterinei a doua care dorea să citească pe Virgiliu în grecește, el a tradus operele lui Virgiliu în exametri și în limba lui Omer (o lucrare pe cât de uriașă pe atât de nefolositoare). *Vulgaris* este o figură foarte cunoscută și în literatura română, căci multe din scrierile lui au fost traduse și în românește (1)?

(1) *Logica* lui, despre care e vorba aci, a apărut la Lipsca și e dedicată lui Grigore-Vodă. Iată scrierile lui *Vulgaris*, cari au fost traduse în l. română: Sulzer (*Geschichte des transalpinischen Daciens* 3,40) vorbește de o veche traducere românească făcută după cartea acestui *Vulgaris*, care la rândul ei este o traducere a unei scrieri a lui *Voltaire*. Sulzer dă greșit titlul cărții lui *Voltaire*: *Hern. von Voltaires Nachrichten von dem letzten polnisch-russisch-türkischen Kriege, vom Erzbischof Eugenius mit Anmerkungen ins Griechische. und seither ins Walachische von einem unbekanntem übersetzt*, pe care se vede, n'a cunoscut-o de aproape. Titlul exact este: „*Essai historique et critique sur les dissensions des églises de Pologne*“.

Traducerea lui *Vulgaris* a apărut la <Lipsca> 1763, a doua ediție Atena 1838. Cartea lui: *Διατριβή περί εὐθανασίας* (Petersburg 1804) este originalul traducerii românești (de *Veniamin Costache*): *Indeletnicirea spre buna murire* (Iași, Cantora foaei sătești 1845).

Trimiterea a tot cuprinzătoare prea înțeleptului *Chir Evghenid* plătește cu muștrare nouele izvodiri ale Latinilor, tipărită grecește în Ta igrad 1756. Această traducere, pe care o cunosc după descrierea dată în Xenopol-Erbiceanu, Serbare școlară p. 332 (descriere care pare a fi nu tocmai exactă: chiar numele autorului trebuie îndreptat în *Evghenie*) s'a făcut după *Κατὰ Λατίνων στηλιτευτική ἐπιστολή συγκραφεῖσα παρά Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρου καὶ συντόμως ἀπαριθμοῦσα τὰς Λατίνων μίαν πρὸς μίαν καινοτομίαν* (prima ediție Constantinopol 1756 rămasă necunoscută lui *Vretos* *Νεοελληνική φιλολογία* și lui *Demetrapoulos*, *Græcia orthodoxa* 193, cari consideră ca prima ediție retipărirea din Lipsca 1757, și lui *Ghedeon*, care consideră ca prima ediție cea din 1796: *Πατριαρχική Ἀκαδημία* p. 171).

Ἀδολεσχία φιλόθεος a lui *Vulgaris* (Viena 1801 și Ierusalim 1858) s'a tradus de *Veniamin Costache* sub titlu: *Adoleschia filoteos*, adecă

No. 164 (401). La vocabularul medical al lui Dioscoride trebuia relevat că câteodată se dă și cuvântul respectiv *in l. română* (ms e din secol. 18) ceea ce prezintă un mare interes: ἀνεμώνη... σκιντεούσα Βλ<αχιστί> (anemona scânteuță în l. română). Ἀντίρρινον... λίμπα βουλουι Βλ<αχιστί> (limba oului, poate bouului?)

No. 228 (60). *Alexandru Vodă cel fără scrupul* este titlul unei comedii în care se batjocorește *Alexandru* (fiul lui Ioan Mavrocordat) supranumit *Firari*. Anonimul autor al comedii, — despre care Iorga, *Istoria lit. rom. sec. 18*, 2 p. 77, zice: *nime n'ar fi zugrăvit cu mai multă cruzime curtea unui Domn fanariot dintre cei răi, decât anonimul nostru, care era, desigur un Grec, și poate un Fanariot el însuși*— este *Gheorghe Șuțu* poreclit de Fanarioți *Dragumanachi*

îndeletnicire iubitoare de D-zeu (Iași vol. I 1815, vol. II 1819, vol. III 1809).

Σπαρτίον ἔντριτον (Lipsca 1804) s'a tradus asemenea de *Veniamin Costache* sub titlu *Funia sau frânghia întreită*, tâlmăcită din grecească în românodachicească sau moldovinească (Iași 1831).

Κεραγάριον τοῦ Αὐγουστίνου *Cheragarion lui Augustin* a fost tâlmăcit după traducerea lui *Vulgaris* (Lipsca 1804) în l. română de *Gherontie și Grigorie* (Neamț 1814), cf. și Iorga, *Manuscrisele mânăst. Cernica în Biser. ortod. 26* (1902) 209: *Cheragarion adică strigălnicariu*.

Ἐκατονταετηρίς τῶν ἀπὸ Χριστοῦ Σωτήρος ἡ πρώτη (Lipsca 1805) sub titlu: *Ecalontaeiris*, adică istoria unei sutimi de ani acelor de la Hristos..... de smeritul V. C. M. M. (= *Veniamin Costache, Mitrop, Mo'd.*), tâlmăcit în cea românească spre fo'osul compatrioților săi în anul mântuirii 1830 (ms autograf al lui V. Costache, cf. Xenopol-Erbiceanu, *Se-barea școlară p. 341*).

Vulgaris a editat la Lipsca (1768—1774) și Scrierile complete ale lui *Iosif Vrienios* în 3 volume și le-a dedicat lui Grigore Ghica-Vodă. După această ediție care a rămas neaccesibilă lui *Krumbacher* s'au tradus în l. română de mitropol. Ungrovlahiei *Grigorie, Cuvinte douăzeci și două pentru purcederea Sf. Duh.* (Buzău 1833).

După ediția operilor lui *Theodoret* îngrijită de *Vulgaris* (Halle 1763—1775), s'au tradus în l. română *Cuvintele despre pronie* (v. Gaster *Gesch. der rum. Litteratur 305*, unde din fraza: 10 Reden des hl. Theodoret von Cypern, trebuie întâi șters cuvântul *heilig*; se știe că Biserica n'a vrut să treacă pe *Theodoret* în cinul Sfinților: pentru *Întâmpinarea* ce a scris contra *capetelor dogmatice* (428) ale lui *Ciril*, luând apărarea lui *Nestorie*; al doilea: *von Cypern* trebuie îndreptat în: *von Kyrrhos*. Se știe că *Theodoret* a fost episcop (428) nu Κύπρου ci Κύρρου, care a fost un oraș în Siria cu scaun episcopal). O traducere după o altă operă a lui *Theodoret*, rămasă nepublicată este: *Tâlcul Teodoritului întru Cântarea Cântărilor, Biserica ortod. 26* (1902) 228. O altă scriere a lui *Vulgaris* tradusă în l. română mai jos la No. 657.

(fiindcă a înlocuit în dragomanie pe fratele lui Alexandru, câtva timp când el plecase cu marele Vizir la o expediție). Acest Gheorghe e cunoscut printr'o traducere 'Ο πιστός δοσκός του Γουαρίνου (Veneția 1804) și prin câteva opere dramatice: *Πονήματα τινα δραματικά* (Veneția 1805). V. Νικολάου 'Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου Ψόγος νικητιανής ὑπὸ Σοφοκλέους Οικονόμου Veneția 1876 p. 73. În ms 1328 al Bibliotecii naționale din Atena, care conține această comedie, după titlu se citește: *παρ' ἄλλοις Γεωργάκη Σούτσου ἀνεψιοῦ Μιχαήλ Βοεβόδα Σούτσου* (în alte manuscrise: de *Gheorgachi Șuțu*, nepotul lui Mihail Vodă Șuțu).

Limba și satira din operele dramatice (chiar titlurile acestora arată că mai potrivit s'ar putea numi opere satirice: *azilul invidiei, curtizanul luminat, patria nebunilor, catehumenul sau teatru cosmogonic*) se potrivesc cu cele din comedia în chestiune și trebuie să dăm crezare notiței care atribuie zisa comedie lui G. Șuțu.

No. 233—235 conțin traducerea în limba greacă a romanului lui *Balthazar Gracian* (1584 — 1658) *Critil și Andromius*, făcută de Ion Rali, mare stolnic, în Iași 1754. După această traducere greacă s'a tradus și publicat acest roman cu tendințe morale și în limba română (Iași 1794) de un *anonim* (și nu de Iacov Stamate cum susține Urechia Ateneul român, Iași 1861 p. 33) precum o superficială confruntare a textelor ne arată, ceea ce de altfel ne spune și traducătorul român în titlu. Traducerea greacă s'a publicat mai târziu în *Παιδαγωγία τοῦ Γ. Καλλονᾶ*, Viena 1800 p. 281—534. A. V. Urechia (Ateneul român, Iași 1861 p. 33 și Istoria Românilor 5.525) și după el Pompiliu Eliade (De l'influence française p. 332) și Emile Picot (Strêlbickii 365 (29) No. 26) susțin că Critil s'ar fi tradus din franțuzește:

Traducătorul ei pretinde, că o aduce pe românește din grecește, pe când în realitate se vede că e tradusă din limba franceză. Credem, precum deja am arătat, că Iacob a voit prin această inocentă strategie și mai ales în timpul acela al evenimentelor grele din Franța, să ridice de-asupra cărții orice bănuială, orice prepus de neortodoxie. Aceasta ar însemna și calicele care este în icoană cu care începe cartea.

Această explicare e poate ingenioasă, dar nu se întemeiază pe nimic serios. V. și D. Russo, Manuscrisele grecești din Bibliot. Acad. Rom. p. 5.

No. 262 (456) și 670,7 *Sfaturile pe cari le-a dat Nicolae*

Mavrocordat fiului său *Constantin* s'au publicat în traducere franceză de *Legrand* în *Ephémérides Daces* 2, XXI-XXVII și în românește de *G. Erbiceanu* în *Arhiva din Iași* 2 (1890 — 91) 372 — 377. Textul grecesc s'a tipărit acum în urmă de *Papadopulos-Kerameus* în *Hurmuzachi* 13 p. 459—462.

Despre No. 330 (499) *L.* ne spune că e o copie făcută de pe o tipăritură din 1681 și adaogă: *tipăritura nu e cunoscută lui Legrand*. Ba da! *Legrand* descrie o ediție chiar mai veche, cea din 1643 (*Bibliogr. héllén.* 17 siècle 1, 446), și dă titlul exact și al ediției din 1681 după un exemplar din mănăstirea *Rusico* (*Bibl. héllén.* 18 siècle 5, 118). Cf. și *Vretos*, *Νεοελ. φιλολογ.* 1,28 No. 85 care asemenea descrie aceste două ediții.

No. 342 (528) este cunoscuta *Filocalie* a lui *Origen*. Așa cum ne-a dat titlul *L.*: *manuscript cu părțile frumoase din scrierile lui Origene* nu se știe nici ce carte e, nici de cine e făcută și cu toate acestea în titlul ms *Academiei* stă că cartea e scoasă din scrierile lui *Origen le Vasilie și Grigorie Teologul* și că se cheamă *Filocalie*. S'a publicat de mai multe ori, acum în urmă a dat o ediție critică a textului *J. A. Robinson*: *The Philocalia of Origen*, Cambridge 1893, v. și *Migne* 14,1309.

No. 344 (298). *Metamorfoza omului vechiu și nașterea celui nou* adică carte de pocăință despre cele patru sfârșituri ale omului tradusă din limba latină în limba greacă comună de către doctorul *Ioan Comnen*,¹⁾ despre care ne spune *L.*: *opera e inedită manuscriptul e chiar originalul*, s'a publicat de nenumărate ori și s'a tradus și în l. română. O traducere mai veche în l. greacă după textul latin a dat *N. Rodinos* (*Veneția* 1641 și *Roma* 1671) traducerea lui *Comnen* s'a tipărit la 1805 în *Veneția* sub titlu: *Θύρα μετανοίας, ἤτοι βιβλος κατανυκτικῆ καὶ ψυχωφελεστάτη, περιέχουσα τὰ τέσσαρα ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου θάνατον, κρίσιν, ἄδην καὶ παράδεισον...* συντεθεῖσα μὲν παρὰ τινος σοφοῦ ἀνδρός, etc; în ediția din *Veneția* s'au introdus câteva mici schimbări în stil și s'a înlăturat numele traducătorului *Ioan Comnen*, cunoscutul medic al lui *Brâncoveanu*, care mai pe urmă s'a făcut *Mitropolit* al *Dristrei* sub nume de *Ierotei*.

(1) Din această scriere ni s'au păstrat mai multe ms; unul și la *Iași* (v. *Revista teologică* 3,231).

După tipăritura grecească din Veneția s'a făcut traducerea în limba română sub titlu: *Ușa pocăinții* (Brașov 1812).

Cât au emoționat în Occident pe temătorii de Dumnezeu din evul mediu cele patru mai de pe urmă lucruri ale omului: (1) adică moartea, judecata, iadul și raiul, se arată mai cu seamă din cărțile, cari au ca subiect aceste patru lucruri înfricoșate, cum e celebra carte: *Quattuor novissimorum liber* (1447 Colonia), *Le quartenaire Saint Thomas*, *The book named Cordyale*, *Livre des quatre fins dernières de l'homme* (Douay 1590) etc.

No. 346 (531) și 347 (204) trebuia să primească acelaș număr fiindcă sânt o carte în două volume. Autorul acestei traduceri e *Ierotei al Dristrei* care, precum am spus în No. precedent, e aceeaș persoană cu *Ioan Comnen*, medicul lui Brâncoveanu și cu *Ioan Molivd* din *Heraclea*, care îngrijește tipărirea cărții *Contra ereziilor* a lui Simeon al Tesalonicului (Bianu-Hodoș 1,273). Ioan al nostru a fost originar din *Heraclea* și fiu al lui *Alexie Comnen Molivd*, precum reese dintr'o condică, descoperită de A. Papadopulos Kera-meus (*Ἱεροσολ. βιβλιοθ.* No. 847) și publicată în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 2. p. 670.

Despre No. 353 (173) L. ne spune că este traducerea scrierii lui *Thomas de Aquin*, *Despre existență* și îl credem pe cuvânt, dar n'ar fi fost mai bine dacă dedea titlul cărții în limba greacă, sau dacă n'are, să scrie: fără titlu? Dacă e vorba de o scriere inedită, cum ne spune L., cazul e și mai grav. Ce s'ar zice de o bibliografie care întreprinde a ne descrie cărțile unei epoci și nu ne-ar da titlurile? De-altfel e știut că un catalog de mss grecești nu interesează numai pe Români, ba e știut că mai mulți străini o să-l citească decât Români, cari nu știu românește, și prin urmare trebuie făcut așa în cât să nu rămăe pentru străini inaccesibil. Un catalog de mss siriace, scris în l. engleză, sau un catalog de mss evreiești, scris în l. rusă prin modul lor de alcătuire dând titlurile mss, începutul, sfârșitul și câteodată titlul capitolului, sânt accesibile orientaliștilor, chiar dacă ei nu știu un cuvânt englezesc sau rusesc. Iată titlul ms: *Ἐξήγησις εἰς τὸ τοῦ διδασκάλου Θωμᾶ βιβλίον τὸ περὶ τοῦ εἶναι καὶ τῆς οὐσίας.*

(1) Si nu cele patru sfârșituri ale omului cum L. a tradus titlul. Omul n'are decât un sfârșit, cele de pe urmă lucruri însă cari îl așteaptă sânt patru: moartea, judecata, iadul și raiul.

No. 359 (706) ne dă prea amănunțit conținutul cu începutul fiecărui capitol, cu toate că ms e copiat după o tipăritură, iar edițiile lui *Dionisie Areopagitul* sânt nenumărate.

No. 365 (127) *Piatra scandalei* a lui *Elie Miniati* s'a publicat de multe ori în limba greacă, s'a tradus și publicat și în l. română de Veniamin Costache (Iași 1844). O veche traducere sub titlu *Piatra zmintelii* din 1780 în Codex Gaster No. 70. Sulzer pomenește de un ms sub acelaș titlu (1). Această carte s'a tradus în limba germană de *Dimitrie Nicolae Darvari*, Viena 1787, v. Andronic Demetracopulos, Graecia Orthodoxa, Leipzig 1872, p. 168.

No. 366 (324). *Întâmpinarea* lui *Hristofor Emporocomit* s'a publicat la București 1728, v. Bianu-Hodoș Bibliografia românească veche 2 p. 35, cf. și Demetracopulos Προσθήκαι και διορθώσεις εις τὴν νεοελληνικὴν φιλολογοίαν Σάβα p. 101 și Nichifor Teotochi Λόγοι p. 340.

No. 370 (554). Titlul se poate întregi după Σακελίων, Κατάλογος χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης No. 1340. Autorul lucrării e *Alexandru din Târnova* din Tesalia, care a fost profesor de filosofie în București; despre el ne spune elevul său Manase Eliade că a murit la 1761 și s'a îngropat la Sf. Sava în dosul altarului (apud Sata Νεοελλην. φιλολογ. p. 481).

No. 375 (273). *Cuvintele* lui *Isaac Sirul* au fost publicate de *Nichifor Teotochi*, Lipsca 1770. Mss conținând traducerea românească a acestor cuvinte se află la Acad. Rom No. 153, 1877, 2113, 2580. v. și Iorga, Mss mănăstirii Cernica în Biserica ortodoxă 26 (1902) p. 221, Alex. Lăpădatu Mss găsite la mănăstirea Dălhăuți, Biserica ortodoxă 28 (1904) p. 540 și 544, Idem, Mss de la Bisericiani și Râșca p. 40.

No. 379 (715). Despre acest ms ne spune L.: Este un *Triod* cuprinzând 106 scurte discursuri anonime, având fiecare, drept titlu, un pasaj din *Evangelhie*. Minunat *Triod* cu discursuri. Dacă e într'adevăr așa, acest *Triod* e un *unicum*, căci până acum nu e cunoscut în nici o bibliotecă un alt *Triod* cu discursuri. Mă mir însă cum L. nu l-a clasificat printre mss liturgice, dacă e *Triod*. N'o fi altceva ?

(1) *Piatra zmintelii* Stein des Anstosses aus dem Glagolitischen des russischen Erzbischofs Procopovich, Sulzer 3,40 n. Gaster, Gesch. der rum. Litter. p. 310. V și Iorga Mss mănăstirii Cernica (Biserica ortodoxă 26 (1902) p. 220 No. 107).

A uitat L. că Triodul (adică *trei cântări*) este acea carte *liturgică*, care cuprinde rânduiala serviciului bisericesc de la Duminica Vameşului și Fariseului până la Inviere, și că se cheamă așa (de la *τρία* și *ὄδη*) fiindcă un mare număr din canoanele, conținute în ea se alcătuiesc *din trei ode*?

Și dacă este așa, cred că nu se va opune, dacă dăm cărții, care cuprinde „discursuri religioase (L. a vrut să scrie *omilii*) având drept titlu (a vrut să zică *motto*) un pasaj din Evanghelie“, numele ei adevărat și-i zicem pe românește: *cazanie*.

No. 393 (612). Explicarea sf. Liturghii de Chesarie Daponte s'a publicat la Viena 1795 (v. Dapontès, Ephémérides Daces ed. Legrand, v. 3 p. LIII). Cartea e dedicată *Mitropolitului Filaret (Mihaliti)*.

No. 398 (571) cuprinde *Viața Sf. Vasilie cel nou* care s'a publicat de Veselovski în Raziskaniia v oblasti ruskavo duhovnavo stiha (Scrierile Acad. din Petersburg, Sect. Limba și Liter. rusă vol. 46 (1889) Apend. 1—87 și 53 (1891) Apend. p. 1—174. În l. română a fost tradusă de multe ori, pentru prima dată s'a publicat traducerea lui *Rafael Protosinghelul la Râmnic* 1816.

No. 414 (369). Nu ni se dă nici titlul, nici începutul textului, iar din cecece ne împărtășește L: „conține o *liturghie* în onoarea sf. Cruci, având la urmă o frumoasă poezie religioasă“, nu putem identifica ms! Ms nu conține nici o liturghie, iar *frumoasa poezie religioasă, compusă după tipul renumitului imn Ἀνάθιστος*, despre care vorbește L., nu e altceva decât *cele 24 icoase la cinstita Cruce* din Ceaslov!

No. 416 (258) *Poezia alfabetică exortativă*, ce se află pe fol. 20: Ἀγάπα πρῶτον τὸν Θεόν etc. este a lui *Daponte, v. Hristoitia* (Veneția 1770) p. 435.

No. 560 (318), 6, 10, 11, 12. Scrierea lui *Nichita Stitat* Despre *azimă* s'a publicat de Andr. Demetracopulos în Ἐκκλησιαστικὴ Βιβλιοθήκη, Lipsca 1866 p. 18—36; iar ale lui *Eustratie al Niceei cuvinte despre purcederea Sf. Duh*, s'au publicat tot acolo p. 47—99.

No. 576 (166), 3 și 4 și 632 (181) 3. *Rugăciunile și monologurile lui Augustin* traduse în l. greacă de *D. Kydones* și versurile lui *Mihail Critopulos* s'au publicat în Ἐπιτομή ἐκ τῶν προφητανακτοδαβιτικῶν ψαλμῶν, Constantinopol 1799 p. 192 și urm., cecece a scăpat și lui Krumbacher, care le consideră ca inedite, Gesch. der byz. Litter². p. 103. *Monologurile* s'au tradus și în l. greacă vulgară de *Neofit Rodinos*

și s'au publicat la Roma 1637, Legrand, Bibl. hellén. 17 siècle 1.349. Și în l. română s'au tradus scrieri d'ale lui Augustin, v. Iorga, Două biblioteci de mănăstiri p. 24: Cugetări ale dumnezeescului și sfințitului *Augustin*.

No. 591 (618) *Proschinitarul mănăstirei Dohiar scris de Chiril Dohiarit* interesează din mai multe puncte de vedere: întâi că s'a publicat cu *învoirea Mitropolitului Neofit al Ungro-Vlahiei în București la 1843*, pe urmă fiindcă conține date prețioase referitoare la binefacerile lui *Alexandru Lăpușneanu* (1568) și ale Doamnei Ruxandra către mănăstirea Dohiar, și la viața Mitropolitului Teofan al Moldovei. La pagina 24 (din cartea tipărită) ni se spune că Lăpușneanu a reclădit din temelie și a zugrăvit biserica mănăstirei cu cheltuiala sa în anul 1568, trimitând în acest scop pe Mitropolitul Teofan ca să supravegheze la clădire și să ia parte la sfințirea bisericii. După târnosire, Mitropolitul a scris Domnului că biserica s'a reclădit și că totul a luat bun sfârșit după dorința lui

și demisionând de bună voe, a trăit restul vieții sale ascetic în mănăstire, unde încetând din viață, a fost îngropat în prima nartica a sf. biserici, precum se vede fericitul zugrăvit pe deasupra mormântului, îmbrăcat cu hainele arhieresti și cu următoarea inscripțiune:

Prea bunul păstor al Moldo-Vlahiei Teofan
în anul 1598.

Mormânt, spune-mi repede în numele lui Dumnezeu cine e mortul pe care-l ascunzi? Prea bunul Teofan, prietene, renumitul arhipăstor al Moldo-Vlahiei; pe mine mormântul lui m'a împodobit spre amintire Elisabeta, soția strălucitului Ieremia, aflată departe de aci, care se laudă că i-a fost rudă iubită. Fie-i răsplata în cer prin ruga lui, iar pe pământ viață lungă și fericită.

și mai la vale p. 26 :

Dar și prea luminata sa Doamnă Ruxandra n'a fost mai puțin binefăcătoare și ctitoare a acestei mănăstiri; căci pe când prea înalțatul și prea credinciosul Domn a ridicat din temelie și a zugrăvit biserica, prea luminata și prea credincioasa Doamnă a răscumpărat (1) cu o mare sumă din banii ei toate lucrurile mișcătoare și nemișcătoare ale acestei mănăstiri pe cari le dețineau *stăpânitorii*, precum reese din hrisoavele comnești.

No. 594 (508). Foile ms sânt amestecate, de aceea L. la p.

(1) V. despre scrisoarea de mulțumire, pe care o trimit călugării din Dohiar Doamnei Ruxandra la 1570, Langlois, Le mont Athos p. 50 și 67.

62 găsește adresa, dar nu găsește scrisoarea, sau, găsește *ale aceluiaș scrisori*, cari nu se referă la *Vasilachi*, menționat la p. 55, ci la *Ierotei* menționat la p. 42.

No. 600 (561) 3 p. 176 *Nicolae al Metonei Combatere sumară*, s'a publicat de A. Demetracopulos în Graecia Orthodoxa, Lipsca 1866 p. 359.

Ibid. 4 și 5 p. 193 și 208 *Scrierea Patriarhului Petru către Chirularios* s'a publicat în C. Wil, Acta et scripta quae de controversis ecclesiae graecae et latinae etc. p. 189 și 217.

Ibid. 7 p. 242 *Scrierea lui Nichifor Blemide* s'a publicat în Blemmydae Curriculum vitae et carmina ed. A. Heisenberg, Lipsiae 1896 p. 63.

No. 602 (452) 6 *Cuvântarea lui Apostoli către Frederic*, Împărat al Romanilor s'a publicat (necomplectă) de Freher în Rerum Germanicarum scriptores p. 47—50 (Strasburg, 1717.) Cuvintele: αἰτήσαι Ἀριστωνόμου τοῦ Βυζαντίου (*după cererea lui Aristonim din Bizanț*) pe care le-a omis L. există și în cartea imprimată, lipsesc însă în ms Silogului „Omer“ din Smirna pe care l-a descris G. Iperidi în cartea sa Μιχαήλου Ἀποστόλη πονηριάτια τρία (Smirna 1876). v. Le-grand, Bibliogr. héllén. 15 & 16 siècles I p. LXVI.

No. 625 (518), 2. *Cuvântul lui Teofan al Mediei despre origina sufletului* s'a publicat împreună cu *Logica lui Blemide*, Lipsca 1784, ceceace a scăpat și lui Krumbacher, care îl consideră ca inedit, Geschichte der byz. Litteratur² p. 121.

No. 631 (85) 10 și 671 (164) 11 este renumita *convorbire* pe care a avut-o *Panaghioti Nicusios*, marele dragoman al Imperiului turcesc, cu învățatul *Vani Efendi* predicatorul Sultanului Moamet al 4-lea, despre religia creștină, și despre care Cantemir zice: Ich halte es für überflüssig den ganzen Streit hier zu wiederholen; denn er ist zu Venedig gedruckt, und wird öffentlich verkauft; er ist nämlich zu lesen in *dela Croix Nachrichten von der morgenländischen Kirche* (Geschichte des osman. Reiches, Hamburg 1745 p. 400). Cantemir cu siguranță se referă la cartea lui de la Croix: *Etat présent des nations et églises grecque, armeniene et maronite en Turquie par le Sieur de la Croix*, Paris 1695, în care se află p. 247—260: *Dialogue de Panaiotti Nicussio*, interprète de la Porte Ottomane, avec Vanni Efendi, docteur de l'Alcoran & Prédicateur ordinaire de Sultan Mehmet IV, sur les principaux points de la religion chrétienne. O nouă ediție a apărut tot la Paris în anul 1715; ediția din

Veneția despre care vorbește Cantemir nu mi-e cunoscută, poate că e o greșală de memorie a lui Cantemir. Daponte ne spune că în timpul lui circula în manuscris (Cronicarii greci ed. Erbiceanu p. 184).

Convorbirea lui Nicusios s'a publicat de I. Sachelion în revista *Παρδώρα* 18 p. 361 dintr'un ms din insula Patmos și (*Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος* după un ms al acestei societăți de unde s'a tras și) în broșură aparte, Atena 1890.

No 632 (181) 4. Scrierea lui *Nichifor Calist Xantopoulos* despre biserica și minunile Izvorului Tămăduirei s'a publicat de *Ambrosie Pamperis* în Viena la 1802 iar în l. greacă modernă la Constantinopol, 1812) împreună cu viața *Sf. Clement, Mitropolitul Bulgariei*, cecece a scăpat lui Krumbacher o. c. p. 293, care o crede inedită.

No. 646 (677) 23. *Cuvântarea la Sf. Golinduh* este o poemă a lui *Daponte* și face parte din al său *Θέατρον Βασιλικόν* vezi Lambros, Catalogue of mss on mount Athos No 786 și 2591.

Ibid. 24. *Hatișeriful Sultanului Selim* aflat și în Athous 786 a fost publicat în *Ἐγχειρίδιον περιέχον τὸν παρακλητικὸν κανόνα καὶ τοὺς 24 ἄρκους εἰς τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν ἐκδοθὲν ὑπὸ Χριστοφόρου Ἐηροποταμινοῦ*, Veneția 1776 p. 81—92 (cartea nu e pomenită de Vretos).

Ibid 22 și 28 *Poezia la cei 40 de mucenici și Despre împăratul metamorfozat* sânt întocmite de *Daponte*, și fac parte din *Masa spirituală* a lui, precum se vede din descrierea pe care o dă însuși L. la No. 736.

No. 652 (182) cuprinde scrisori din al 18 secol, în mare parte inedite, care sânt date fără începutul lor, fără dată și ce e mai de regretat, numele destinatarilor nu sânt trecute în indice.

No. 657 (15) 38 și 39 *Multumirea către Ecaterina a doua și cuvântarea către Platon*, arhiepiscopul Moscovei sânt scrieri d'ale lui *Eugenie Vulgaris* publicate de Γ. Αἰνιάν în a sa *Συλλογὴ ἀνεκδότων Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως*, Atena 1838 p. 45 și 41.

Idem 47. *Ἰκετηρία τοῦ γένους τῶν Γραικῶν πρὸς πᾶσαν τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην* este asemenea o scriere a lui *Eugenie Vulgaris* (care s'a tipărit pe la 1772 probabil la Petersburg). Această *rugăciune* s'a tradus în l. română de un anonim și ni s'a păstrat într'un ms (499 rom. Acad. Rom.) sub titlu:

Rugăciune a neamului Grecilor către toată creștineasca Europa.

No. 687 (239) 6. Scrierea despre *solii* e copiată după Βίβλος χρονική περιέχουσα τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντιδος a lui *Ioan Stanos* Vol. 5 p. 1 (Veneția 1767).

No. 698 (311). Acest ms cuprinde câteva din *omiliile* lui *Iosif Vrienios*, pe cari le-a publicat *Eugenie Vulgaris după îndemnul fostului domn al Moldovei Grigorie Alexandru Ghica Vodă*, precum se zice în titlu (edit. princeps, Lipsca 1768—1774, a rămas neaccessibilă lui Krumbacher).

No. 707 (372). *Sintaxa* se atribue aci ca și în alte mss greșit lui *Gheorghe Lecapinos*. Adevăratul ei autor e *Mihail Singhelul* (9 secol), sub numele căruia se dă mai sus în mss 124 și 205. *Sintaxa* aceasta a fost publicată la 1515 în Florența, atribuindu-se lui Lecapinos; sub numele autorului adevărat a publicat-o pentru prima dată Ἀλέξανδρος Καγκελλάριος (1) împreună cu Gramatica lui Mavrocordat Exaporitul (Veneția 1745), cf. Krumbacher Gesch. der byz. Litter². p. 586.

No. 717 (457). Discursurile funebre la moartea lui Nicolae Mavrocordat și la moartea *soției sale* s'au alcătuit amân-

(1) Acest *Alexandru Canghelarios* (și nu *Alexandru Amiras* cum bănuște Iorga, Istoria liter. române sec. 18 I p. 505) a tradus din limba italiană *Viața lui Petru cel mare*, care s'a tradus și în limba română sub titlu: *Viața marelui Petru aftocrator a toată Rusia*, părintele patriei, adunată din multe pomeniri în Franța și Olanda ce s'au dat în doao tomuri, iar mai pe urmă s'au tâlmăcit din limba italienească în l. grecească cu toată nevoința de chir *Alexandru Canghelarul*, iar de pe cea grecească s'au tâlmăcit acuma la înțelegerea rumânească de dumnealui *Matei Fărcășan*, biv vel șetrar la anii dela Hristos 1749. Despre originalul grecesc Gaster (Gesch. der rum. Litter. 331) spune: ich habe bisher vergebens nach dem griechischen Originale gesucht. *Viața* a fost publicată în l. italiană la 1736 fără numele compilatorului, care însă, precum reese din edițiile posteroare este *Antonio Catiforo din Zante*; iată titlul ediției din 1800: *Vita di Pietro il Grande, Imperador della Russia, scritta dall'abate Antonio Catiforo*. Edizione quinta riveduta ed acresciuta dall'autore, in Venezia 1800. În anul 1736 s'a tradus din l. italiană în l. greacă παρά τοῦ Ἀλεξάνδρου Καγκελλάριου (de Alexandru Canghelarios). V. Vretos Νεοελλ. φιλολογία 2 p. 47 și Κατρωμή Φιλολογικά ἀνάλεκτα Ζακύνθου p. 245—248. Alexandru Canghelarios medic și filosof, originar din Atena era corector al tipografiei Bortoli din Veneția, și pe lângă multe cărți liturgice a îngrijit tipărirea *Gramaticii* lui Mavrocordat Exaporitul (1745) și a tradus din l. franceză în cea greacă *Istoria veche* a lui Rollin (1750), din l. italiană *Viața lui Petru* etc. V. despre el Σατα Νεοελλην. φιλολογία 601, Δημητράκοπούλου Προσθήκαι και διορθώσεις p. 102.

două de aceiaș persoană precum ne arată clar stilul și comunitatea ideilor, cari revin în aceste cuvântări; autorul lor e *Cheorghe Trapezuntiul* pe care îl dă ca autor numai al cuvântării a doua notiță reproducă de L. p. 462.

No. 718 (459) 2. *Cuvântarea către Germani pentru pace* este cunoscuta operă a lui *Alexandru Mavrocordat Exaporitul*, publicată de medicul Vasile în al său *Ἐπιστολόγιον* (Constantinopol 1804 p. 315—340).

No. 736 (581). *Masa spirituală* a lui *Daponte* s'a publicat la Veneția în 1778, a doua ediț. 1780 v. Vretos I, 99.

No. 755 (352). *Jocul de cărți geografic* s'a tradus din l. franceză de *Ecaterina Rasti* și s'a publicat la Viena 1816. Cu câțiva ani mai înainte *A. Vasiliu* publicase prima parte a acestei cărți sub titlu: *Jocul de cărți istoric* (Viena 1808). Traducătoarea nu s'a mărginit la o traducere simplă, ci a prelucrat originalul francez, a corectat câteva greșeli importante ale originalului și a introdus în carte hărți și amănunte referitoare la *Vlahia* precum ne spune o recenzie foarte elogioasă, care a apărut în *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος* (1816 p. 124) din care extragem:

Tânăra (*Ecaterina Rasti*) cu toate că e născută din părinți Greci, a adoptat ca patrie *Vlahia*, unde s'a născut. Ca iubitoare de patrie, dorind gloria *Vlahiei*, caută s'o răzbune întru câtya pentru defăimările ticăloase ale unora, și în acest scop a adăugat *patru hărți* conținând descrierea politică și geografică a *Vlahiei*.

Traducătoarea n'a uitat nici mănăstirea *Curtea de Argeș* importantul monument al arhitecturii vechi (ibid 125).

No. 756 (357) 5 cuprinde *Fisiologul* lui *Damaschin Studitul*, publicat de *Legrand* în *Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France* 7, p. 157 și urm., și aparte *Athènes-Paris* 1873.

No. 760 (720). *Erbiceanu* a analizat acest ms (în *Viața și activitatea lui Naum Râmnicianu* p. 91) scris de *Naum Râmnicianu* și a publicat multe părți din el. *Proclamațiunile lui Alexandru Ipsilanti* au fost publicate de *I. Filimon* în al său *Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως* (Atena 1859—61) în al 2-lea vol. Din nenorocire nu poate cineva să controleze dacă ms de față conține și proclamațiuni inedite, fiindcă L. a uitat să dea data și începutul fiecărei proclamațiuni.

Ibid. 30. *Scrisoarea unui anonim către alt anonim* (trimisă din Constantinopol la 13/25 Aprilie 1821) descrie starea spiritelor în Constantinopol, când cu izbucnirea revoluției

în România; scrisoarea s'a tradus și publicat de C. Erbiceanu în Istoria Mitropoliei Moldovei p. 372 și în Biserica ortodoxă 23 (1899) p. 558. Descrierea sumară și vagă pe care o dă L.: *scrisoare de la un anonim către alt anonim, din Constantinopole*, fără să dea data, fără să ne spue ce conține, nu folosește la nimic.

Ibid. 49. *Descrierea luptelor dela Galați și Sculeni* compusă de *Iacovachi Rizu* s'a publicat de Filimon în Δοξίμων vol. 2, 362—378 și s'a tradus și publicat de Erbiceanu în Istoria Mitropoliei Moldovei p. 539.

Ibid. 60 fol 244. „*Scrisoarea lui Iacovachi Rizu (?) către un amic francez*“. Cred că trebuia să se dea cititorului titlul exact care există în ms și nota dela sfârșit, căci în ms stă (în l. greacă): *O scrisoare a unui Grec către un amic al său francez* iar la sfârșitul scrisorii: *Grecul care scrie este Iacovachi Rizu, care a fost postelnic lângă Mihai Vodă în Iași*.

Ibid. 79. *Tânguirea țarei Valahiei*, pe care Erbiceanu a publicat-o în Cronicarii Greci p. LIX—LXVI atribuind-o lui Naum Râmniceanu se publicase <la Buda> 1825 fără nume de autor; paternitatea ei nu e încă pe deplin lămurită, v. mai sus p. 95 notă.

Incheiere.

Prin cele de mai sus nu vreau să susțin că catalogul lui L. nu va aduce servicii cercetătorilor, sau că nu s'a depus o muncă stăruitoare, demnă de laudă, pentru alcătuirea lui.

Nu e lucru mic să muncești ani de zile cu foliante în mână, să răsfoești foi mucezite, să descifrezi slove neglijente ale unor copişti de multe ori incuți sau proști, și eu sânt cel dintâi care aduc autorului prinosul meu de admirație pentru curajul și răbdarea, cu cari a întreprins și dus la bun sfârșit acest catalog. E numai de regretat că sânguinta și răbdarea nu erau însoțite de pregătirea necesară ca să se evite scăderile de tot felul, arătate mai sus, omisiunile de scrieri importante, lipsurile indicelui etc. Înainte de a proceda la catalogarea mss L. trebuia cel puțin să se lămurească asupra cărților liturgice ⁽¹⁾, cari alcătuiesc pe lângă

(1) Și asemenea mss avea foarte multe de catalogat, fiindcă în fondul Academiei a intrat vechia bibliotecă a Mitropoliei Ungro-Vlahiei precum și biblioteca răposatului Iosif Naniescu, fost al Moldovei, Melchisedec, fost al Romanului și Dionisie, fost al Buzăului.

istoriografie cel mai important capitol din istoria literaturii bizantine și așa ar fi evitat acele confuziuni, pe cari le face între cuvintele cele mai obișnuite: *cazanie, triod, liturghie, slujbă, apolitichiu etc.*

Dacă se pune în curent și cu problemele istoriei literaturii românești, ar fi evitat de asemenea confuziuni regretabile, n'ar fi atribuit d.e. cronică Banului Mihail Cantacuzino lui Constantin Stolnicul (v. mai sus p. 97), și ar fi adăugat o mulțime de contribuțiuni prețioase, referitoare la influența greacă asupra literaturii românești. Toate aceste greșeli cari pot să aibă urmări funeste pentru cititorii catalogului (1) trebuie negreșit îndreptate. Zic *funeste* fiindcă, dacă odată se pun în circulație noțiuni și date greșite, e foarte greu să fie desrădăcinate. Firea omenească e supusă greșelilor, dar sânt greșeli cari prin numărul sau gravitatea lor pot să fie primejdioase.

Așa cum e catalogul, nu ne dă o idee exactă despre fondul Academiei și e cam departe de idealul la care trebuie să năzuească astăzi un autor, care ar lucra în condițiunile ideal de favorabile în cari a lucrat L.

Dacă ar fi prea mult să cerem o ediție prefăcută în sensul mai sus arătat, cel puțin un *supliment* cuprinzând îndreptarea greșelilor, descrierea mss omise și un nou indice se impune și ar aduce cele mai mari servicii științei.

Pentru un asemenea supliment se cere o nouă muncă făcută cu abnegație: descrierea mss și alcătuirea indicelui trebuie să se facă cu cea mai mare exactitate posibilă și cu toate că nici descrierea nici indicele nu vor fi consultate decât de un număr foarte restrâns de cititori, totuși nici descrierea nici indicele nu trebuie să prezinte lacune. Recunosc că e o muncă ingrată, dar e indispensabil ca unul să se supui la această muncă pentru a cruța energia celorlalți, unul trebuie să se consume ca lumânarea, ca să se lumineze ceilalți, și acest unul nu poate să fie decât autorul catalogului; o fi greu, dar există un rol mai frumos, decât rolul luminătorului?

(1) Cu atât mai mult cu cât catalogul se recomandă și se impune publicului ca o lucrare, care pare a prezenta toate chezașurile unei cărți științifice, prin faptul că întâi e alcătuit de un specialist în ale bizantinologiei și al doilea e publicat de cel mai înalt așezământ cultural al țării, de Academia Română.

INDICE

Cifrele mari arată paginile, cele mici notele

- A**dunarea efemeridelor Budei 99.
Aelfric 40. V. traduceri interliniare.
Agapet, Capitele, carte școlară 68. Mențiune 97.
Agatanghel, oracole 89.
Alexandria, urme în învățăturile lui Pseudo-Neagoe 15.
Alexandru cel Bun 101.
Alexandru din Târnova, o lucrare a lui 108.
Alexandru Vodă cel fără scrupul, titlul unei comedii 104.
Alexie, viața Sf. 24.
Amărâta turturică 23.
Ambrosius Sf. 24.
Amiras Alexandru 113,1.
Amit, nume neexistent 89,1.
Anonim <Petre Chrysolanos> către Alexie Comnen, despre purcederea Sf. Duh 85.
Antim Ivireanul 24,1.
Antonie supranumit Melissa 27.
Antonie v. Vizantios 27.
Ἀοιδίμος 74.
Apolitichiu, înțelesul cuvântului 76. Greșit tradus 73 76.
Apostoleanu v. Naum.
Apostolis M., Cuvânt polemic 70. Mențiune 85. Cuvântare către Frederic 111.
Apostolul împărțit în pericope 19.
Arbori genealogici ai familiilor domnitoare din Valahia și Moldova 101.
Arclas Ioan 71.
Aristenet 91.
Aristofan, comedii 91.
Aristonim din Bizanț 111.
Aristotel, Metafizică 71.
Armeni, scrieri contra ereziilor Armenilor 84.
Asanis Spiridon 54.
Asterie al Amasiei 24.
Atanasie Sf. 22.
Augustin, Checragarion tradus în l. română 104. Alte scrieri 109 și urm.
- B**alasioș 77.
Băleanu Emanoil, Istoria Daciei 102.
Basarabeștilor familia 101.
Bateli, Istorie dramatică 85.
Biblioteci, a Mitropoliei Ungro-Vlahiei 64,1, 101, 115,1, a școlii Sf. Sava 64,1, a lui Brâncoveanu Gr. Basarab, Cantacuzino Stolnicul, Comnen Ioan 64,1, Dionisie al Buzăului 115,1, Paisie Ligaridi 92, Mavrocordat G. și N. 101, 64,1, Melchisedec al Romanului 115,1, Partenie Metaxopulos 64,1, Iosif Naniescu al Moldovei 115,1.
Biza, legenda despre întemeierea Bizanțului 97.
Blemide Nichifor, Logica și Fizica lui 66. 111.

- Bogomilism 17—18.
 Bojâncă Damaskin T. 50.
 Brâncoveanu Constantin, îi se închină Istoria Misiei 101. Epigramă către el 51₁₁. Descrierea domniei lui 102.
 Brâncoveanu Constantin, logofăt 99.
 Brâncoveanu Grigorie Basarab, biblioteca lui 64₁₁.
 Budei, efemeridele 99.
 Büsching Anton Friedrich 97.
 Caiete școlare 90.
 Caille Abatele dela 54.
 Căldură, termen liturgic 75.
 Calimah 78.
 Cămărașul Vasilie, Istorii ale Țării-Românești și a Țării Moldovei 99 și urm.
 Camarioti Matei, Elegie la Constantinopol 85. 94.
 Canghelarios Alexandru 113₁₁.
 Cantacuzino Constantin Stolnicul, biblioteca lui 64₁₁. 116, confundat cu Mihai Banul 97.
 Cantacuzino Mihail Banul, Cronica Țării-Românești 97 și urm. 116.
 Cantemir D. 51.
 Canțilearul Alexandru (= Alexandru Canghelarios) 113₁₁.
 Cataloge de manuscrise 56. Cele din trecut 56. Cataloge speciale 63. Consultarea cataloagelor 67.
 Catargi Dimitrie 55. O scriere a lui filosofică 55.
 Catiforo Antonie din Zante, autorul Vieții lui Petru cel Mare 113₁₁.
 Catone, Distihuri 30.
 Cazanie, ce e, 109.
 Cherameus Daniil 33. 39.
 Chestia autenticității Invățăturilor lui Neagoe 4.
 Chiril Dohiarit 110.
 Chirularios 111.
 <Chrysolanos Petre> Către Alexie Comnen despre purcederea Sf. Duh 85.
 Cicerone, De officiis 30.
 Cifre în susul paginilor 62.
 Ciocotici v. Csokotis.
 Cipariu T. 50.
 Ciril Sf., Omilia despre eșirea sufletului 21 și 22. 104₁₁.
 Clasificare, greșeli de 68.
 Clement, viața Sf. 112.
 Codex, ce e 58.
 Comnen Ioan (în călugărie Ierotei, Mitropolit al Dristrei) biblioteca lui 64₁₁. Traduce Ușa pocăinții 106. Aceiaș persoană cu Ierotei și cu Ioan Molivd 90. 107.
 Comnen Molivd Alexie 107.
 Concizie, lipsa de 78.
 Constantin, Panegiricul Sf. 3. 8. 9.
 Consul al filozofilor, traducere greșită 72.
 Contractiuni tahigrafice 63.
 Corbul pe stemă Țării 96.
 Coresi Gheorghe 82.
 Coridaleu, Cozmografie 61. 90. Epistolar 90.
 Corvinilor, obârșia casei 95.
 Costache v. Veniamin Costache.
 Critias, Principe al filozofilor și mare eclisiarh 72. 77.
 Critil și Andronius de B. Gracian 105.
 Criton, Istoria Getica 102.
 Critopulos Mihail 109.
 Cronică, de M. Cantacuzino, despre Țara Românească 97, de

- Vasilie Cămărașul și Lazăr Scriba 99, de Matei al Mirelor (edițiile ei) 95 notă, de Nectarie din Creta 97. Istoria Misiiei de A. Mavrocordat 101. Istoria Getica, de Criton 102, de Dione 102.
- Csokotis Vasile Gergely de 49.
- D**amaschin Studitul, Fisiolog 114.
- Damaschin Ioan 71.
- Damosos Vicenție 66.
- Daniil Cherameus 33. Prelucrarea Hristoitia 39.
- Daniil, Vedeniile lui 89.
- Daponte Chesarie, Explicarea sf. Liturghii 109. Poesie alfabetică 109. Cuvântare la Sf. Golinduh 112. Masa spirituală 114. Hristoitie 33. 38. 42. 46. 47. Despre Spandonis 50₃.
- Darvari Dimitrie N. 28₂. Traduce Hristoitia 48. Călăuza buneii creșteri 49. Piatra scandalei 108.
- Darvari Georgie Const. 49.
- Darvari Ioan Nicolae 49.
- Defanara 31.
- Despina soția lui Neagoe nu e pomenită în Invățaturile lui Pseudo-Neagoe 6.
- Diglosia la Bizantini și Grecii moderni 53—55.
- Diogen Laertios 91.
- Dione din Brusa 102.
- Dionisie din Alicarnas 76.
- Dionisie Areopagitul 108.
- Dionisie din Bizanț 96.
- Dioptra lui Filip Solitarius 18. 52.
- Dioscoride 104.
- Dosoftei, ex libris 65₁.
- Dragumanachi Gheorghe Șuțu 104.
- Duca Vodă M. 88.
- E**caterina a doua 103. 112.
- Efemeridele Budei 99.
- Efrem Sirul plagiat de Pseudo-Neagoe 3. 11₁. 12. 15. 22. 26. Tradus în l. română 17.
- Eftimie Patriarhul, Panegiricul Sf. Constantin 9.
- Elisabeta, rudă cu Teofan al Moldovei 110.
- Emporocomit Hristofor 108.
- Epifanie Sf. 23.
- Erasm, Bibliografia erasmiană 28. De civilitate morum puerilium și cărți similare mai vechi 29—30 v. și Hristoitie.
- Erbarmung, traducere greșită a cuvântului umilintă 10.
- <Eugenicos Ioan>, rugăciuni 86.
- Eugenicos Marcu 85.
- Eustratios al Niceei 109.
- Eutihes și Dioscur, Contra Armenilor 84.
- Euzoitos Dionisie 18. 52.
- F**acsimile în text 62.
- Fărcășan Matei 113₁.
- Fialitis 18.
- Filaret Mihaliți Mitropolit 109.
- Filip Solitarius, Dioțtra 18. 52.
- Fisiologul, urme în Invățaturile lui Pseudo-Neagoe 8, în Didahiile lui Antim Ivireanul 24₁. Amărăta turturică 23—26.
- Fochilide 30. 31.
- Fotiadi Lambrou 40.
- Fotino Dionisie 45₁. Istoria lui 65. 102.
- Fotino Mihael 72.
- Frederic Impăratul 111.
- Fulea Moisi 50.
- G**arandina Ioan de 31.
- Gavriil Protul 5 și notă.

- Gavriil Vodă 95,1.
 Gergely (v. Csokotis) 49.
 Gheorghe Trapezuntliu, discursuri funebre 114.
 Γερουτικόν 77.
 Ghica Scarlat Grigore 88.
 Giani Ioan 72.
 Glicas Mihail 66. Alegere din Sf. părinți 85.
 Golescu 94,2.
 Gracian Balthazar 105.
 Grădișteanu Scarlat 43.
 Greșeli de clasificare 68, de paleografie 69, de traducere 71.
 Grigorie al Armeniei, Despre Armeni 84.
 Gromovnic 74. 85.
- H**aralambie, slujba Sf. 80.
 Hrismologiul lui P. Ligaridi și Nicolae Milescu 92.
 Hrisostom 23. 24. Liturghia 73. Slujba 73.
 Hrisostomice cuvinte 1.
 Hristoitia tradusă de A. Vizantios 27. Edițiile ei 28,1. Este o scriere a lui Erasm, De civilitate 29. Hristoitii în evul mediu 31. Prelucrări în limba greacă 31—40., în l. română 41—47, în l. slavă și bulgară 48. Hristoitii în l. greacă și română 49—50.
 Hristofor Xiropotaminos 112.
- I**acob din Cefalonia 99.
 Ierotei al Dristrei v. Comnen.
 Invierea morților 17.
 Ioan Damaschin 71.
 Ioan fiul lui Neagoe 6.
 Ioan Scărariul (Lestvicinicul), 11,1, 15. 26.
 Ioasaf (v. Varlaam) 8.
- Ipsilanti Alexandru 114.
 Isaac Sirul 108.
- J**ertfa lui Ieftae 71.
 Journal des Débats 21.
- K**roton persoană neexistentă (v. Criton) 102.
 Kydones D. 109.
 Kyrrhos 104,1.
- L**apiti 31.
 Lăpușeanu Alexandru 110.
 Lazăr Scriba 99 și urm.
 Lecapinos Gheorghe 113.
 Legenda corbului 96.
 Ligaridi Paisie, Hrismologiu 92 și urm. Legenda despre corbul de pe stema Țării 95. Istoria insulei Hios 96,1. Biblioteca lui moștenită de Nicolae Milescu 92.
 Lipsurile indicelui 86.
 Liturghie, ce e 73.
 Liturgici, termeni greșit traduși, Punere înainte 72. Rânduială 73. Liturghie 73. Caldură 75. Apolitichiu 76. Sf. Mahramă 76. Pateric 77. Cazanie 109. Triod 109.
 Logadi N. 55.
 Luca Sf. 77.
- M**anase Eliade 108.
 Μανδύλιον = mahramă 76.
 Manos Iacob, principe al filosofilor 72.
 Marcoras Ioanichios, Tractat de meteorologie 66.
 Margunios, Scrisori 88.
 Maruți Pano 38.
 Matei al Mirelor, Istoria celor petrecute în Ungro-Vlahia 95,1.

- Mavrocordat Alexandru Exaportul 87. Elevii lui 51. Precuvântări la acte patriarhicești 77. Acelaș cu Dragomanul 89. Gramatica lui 90 și 113 Istoria romană 101. Istoria Misiei 101. Cuvântare către Germani pentru pace 114.
- Mavrocordat Alexandru Firari 104.
- Mavrocordat Constantin, sprijinitor al culturii românești și grecești 99. 100. Vița familiei 101. Mențiuni 106.
- Mavrocordat Gheorghe, biblioteca lui 101.
- Mavrocordat Nicolae, biblioteca lui 64₁. Precuvântări la acte patriarhicești 77. Sfaturi date fiului său 105 și urm. Discurs funebru la moartea sa și a soției sale 113.
- Mavrocordaților familia 101.
- Maxim Sf. 86.
- Meletie Mitropolitul 53.
- Metaxopulos Partenie, biblioteca lui 64₁.
- Mihail Singhelul 113.
- Milescu Spătar, călătorie 81. 91. Hrismologiu 92 și urm.
- Mineu, carte prin excelență liturgică 69.
- Miniati Elie, Piatra scandalei 108.
- Misiodax Iosip 40.
- Mithrasliturgie 22.
- Mumuleanu Paris 95 notă.
- Munteanu Vlahul 96.
- N**aum v. Râmniceanu.
- Neagoe v. Pseudo-Neagoe.
- Nectarie din Creta 97.
- Nicodim Aghioritul, Hristoitie 49.
- Nicolae al Metonei 111. Despre purcederea Sf. Duh 58.
- Nicusios Panaghioti 89. 111.
- Nifon, viața Sf. 2. 5.
- Norses v. Teorianos.
- Notițe fără valoare 80.
- O**glinzile domnitorilor 31.
- Omissiuni de scrieri 84.
- Oracole 88.
- Origen, Filocalie 106.
- P**ainile punerii înainte 73.
- Paisie al Gazei v. Ligaridi.
- Paleografie, greșeli de 69.
- Panaioti filozoful, Convorbire cu un azimit (Intrebările și răspunsurile) 89.
- Pann Anton 27 și urm. Hristoitia lui 44. 52. Numele lui adevărat 44₂. Traduce Hristoitia după Daponte 45.
- Παραγραφήσιον 73.
- Petru Patriarhul către Chirularios 111.
- Plângere pentru căderea Constantinopolului de un anonim 85.
- Plângeri 94—95.
- Plutarh despre curiozitate indiscretă 76.
- Precizie, lipsa de 81.
- Prevestiri 88.
- Principe al filosofilor, titlu 72.
- Profeții 88.
- Προσωμίδη 73.
- Pseudo-Hrisostom 10. 12.
- Pseudo-Neagoe limba originalului Invățăturilor 4. Chestia autenticității 4. 6. 26. Despina nu e menționată în Invățături 6. Omilie intercalată în Invățături 7. Izvoarele Invățăturilor 8. 15. Panegiricul Sf. Constantin intercalat în Invățături 9. Umilința lui Simeon, izvorul principal 10. Umilienie =

- umilință 10. Κατάνοξις tradusă în l. slavonă 12. Vămile văzduhului în Invățături 21. Amărâta turturică în Invățături 23. Sfaturi călugărești în Invățături 26.
- Racovița** Constantin 88.
 Racovița Ștefan Mihail 88.
 Rafael Protosinghelul 109.
 Rali Ion 105.
 Rasti Ecaterina 114.
 Râmniceanu Naum 28 și notă 2. 33. 41—48. 52. 94. 114. 115.
 Riga, un cântec al lui imitat 94.
 Rizo din Slatina, copist 66.
 Rizo Iacovachi 38. 65. 115.
 Rodinos N. 106. 109.
 Rosetti Ioan Antonie 97.
 Russet N. 101.
 Ruxandra soția lui A. Lăpușneanu 110 și notă.
- Sahlich** 31.
 Sampsatini Sfahani 86.
 Sava Sf., biblioteca școlii 64.
 Schematism 60.
 Σχεματισμός, ce însemnează 94.
 Scholarios Ghenadie, Monodie și Despre suflet 85. 94.
 Scriba Lazăr 99.
 Scrisori 88.
 Selim, Hatîșeriful Sultanului 112.
 Semne convenționale 82.
 Semne convenționale în Dicționarele Toussaint-Langenscheidt 78.
 Sever din Alexandria 91.
 Sfahani Sampsatini 86.
 Simeon Metafrastul 70.
 Simeon Monahul, Umilința 2. 3. 10—16.
- Sinadinos din Seres 95 notă.
 Sion Antohie 94.
 Slujbă, ce e 73.
 Spandonis Vizantios 50. 51 și urm.
 Spaneas 31.
 Sparmiotis Ionas 54.
 Stanos Ioan 113.
 Stitat Nichita, Despre azimă 109.
 Studitul v. Damaschin.
 Sugduri Logica 91.
 Șuțu Alexandru 105.
 Șuțu Gheorghe Dragumanachi 104 și urm.
- Tălmăcirile interliniare** 39.
 Tânguire obștească 94. A țarei Valahiei 115.
 Teodoret al Chirosului 104 notă.
 Teodosie I Sirul, Patriarh 70.
 Teofan al Mediei 75. 111.
 Teofan al Nicheei, Cuvinte 69. 86.
 Teofan Mitropolitul Moldovei († 1598) 110.
 Θεοφρόβλητος 72.
 Teorianos Maistor, Convorbire cu Catolicosul Armenilor Norses 84.
 Thomasin von Zirklaere, Der welsche Gast 31.
 Țiriclianos 58. 102.
 Tocăți Minas 95 notă.
 Tomas de Aquin, Despre existență 107.
 Traducere, greșeli de 71.
 Traduceri interliniare 39. Aelfric textul latin cu o traducere interliniară engleză 40.
 Trapezuntiul Gheorghe v. Gheorghe.
 Trenos v. Plângeri.
 Triod, confuzia Triodului cu Cazanie 108.

Tunusli frații, Istoria Țării-Ro-
mânești 97.

Turturică amărâtă 23.

Umilienie = Umilintă 10 și urm.

Umilintă v. Pseudo Neagoe.

Ușa pocăinții 107.

Vani Efendi 111.

Varlaam și Ioasaf 8. 22.

Vasilachi Nichifor 70. 91.

Vasilie Bogomil 18.

Vasilie, viața Sf. tradusă în l. ro-
mână 17. 109.

Vasiliiu A. 114.

Văcărescu Ienăchiță 24 și urm.

Vămile văzduhului 21.

Veniamin Costache, traduceri din
l. greacă 103₁ și urm.

Viața lui Petru cel Mare 113₁.

Vizantios Antonie 27. Traduce
Hristoitia din l. latină în l.
greacă 31. Viața și scrierile
lui 50. V. și ceace scrie Pa-
padopulos Kerameus în Έκ-
κλησιαστικὸς Φάρος 4 (1909) p.

326, susținând identitatea lui
Antonie Vizantios cu Spando-
nis, de care am luat cunoștință
după tipărirea articolului meu.

V. și Hristoitie.

Vlachos Gherasim 34₁₂. 69.

Vlastari Matei, Despre grăul
fier 86.

Voltaire o scriere a lui tradusă
în l. greacă și română 103₁.

Vrienios Iosif, Omilii 104. 113.

Vulgaris Evghenie, Arhiepisco-
pul Chersonului contra limbii
vorbite 33. Mențiune 90. Scie-
rile lui traduse în l. română
103 și urm. Diferite lucrări
112—113.

Xantopoulos Nichifor Calist, Hro-
nologie 85. Despre biserică și
minunile Izvorului Tămădu-
irei 112.

Zéov = căldură, termen liturgic 75

Zigabinos E. 18.

Zonara 72. Cronica lui 94₁₂.

